

Rwanda/december 2001

Situatie in verband met asielbeleid

Directie Personenverkeer, Migratie- en Vreemdelingenzaken i.o.
Afdeling Asiel- en Migratiezaken
Den Haag
070-348 56 12

december 2001

	<i>Pagina</i>
Inhoudsopgave	
1 Inleiding	4
2 Landeninformatie	5
2.1 Basisgegevens	5
2.1.1 Land en volk	5
2.1.2 Geschiedenis	5
2.2 Staatsinrichting	21
2.3 Politieke ontwikkelingen	22
2.4 Veiligheidssituatie	34
2.5 Sociaal-economische ontwikkelingen	39
2.6 Samenvatting	40
3 Mensenrechten	42
3.1 Waarborgen	42
3.1.1 Grondwet	42
3.1.2 Verdragen	42
3.2 Toezicht	43
3.3 Naleving en schendingen	45
3.3.1 Vrijheid van meningsuiting	45
3.3.2 Vrijheid van vereniging en vergadering	47
3.3.3 Vrijheid van godsdienst	49
3.3.4 Bewegingsvrijheid	49
3.3.5 Rechtsgang	51
3.3.6 Arrestaties en detenties	54
3.3.7 Mishandeling en foltering	57
3.3.8 Verdwijningen	57
3.3.9 Buitengerechtelijke executies en moorden	57
3.3.10 Doodstraf	57
3.4 Positie van specifieke groepen	58
3.4.1 Hutu-Tutsi	58
3.4.2 Twa	59
3.4.3 Personen van gemengde afkomst	59
3.4.4 Vrouwen	60
3.4.5 Minderjarigen	62
3.4.6 Tegenstanders van de regering	65
3.4.7 Dienstplichtigen	66
3.5 Samenvatting	67
4 Vluchtelingen en ontheemden	69
4.1 Feitelijke vestigingsgebieden	69
4.2 Migratiestromen	70
4.3 Activiteiten van internationale organisaties	71
4.4 Beleid andere landen van de Europese Unie	71

4.5	Samenvatting	72
5	Samenvatting	74

BIJLAGEN:

Bijlage 1	Literatuurlijst
Bijlage 2	Politieke partijen
Bijlage 3	Bestuurlijke indeling Rwanda
Bijlage 4	Kaart Rwanda
Bijlage 5	Hutu - Tutsi

1 Inleiding

In dit rapport wordt de actuele situatie in Rwanda beschreven, evenals de recente ontwikkelingen van juni 2000 tot eind november 2001, voor zover deze van belang zijn voor de beoordeling van asielaanvragen en het vaststellen van de mogelijkheid van terugkeer van afgewezen asielzoekers uit dat land. Het is een aanvulling op het ambtsbericht van 1 augustus 2000, met kenmerk DPC/AM-683138/00.

Het rapport begint, in hoofdstuk 2, met een beschrijving van land, bevolking en geschiedenis, gevolgd door een overzicht van de recente politieke ontwikkelingen, de veiligheidssituatie en de sociaal-economische achtergronden van de huidige situatie. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het verzoeningsproces in Rwanda. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de huidige mensenrechtensituatie in Rwanda, waarbij ook aandacht wordt besteed aan de positie van enkele specifieke groepen. Vervolgens worden in hoofdstuk 4 de feitelijke vestigingsgebieden beschreven, alsmede de bestaande migratiestromen. Ook wordt een korte omschrijving gegeven van de activiteiten van internationale organisaties in Rwanda. Tot slot wordt het beleid van enkele landen van de Europese Unie betreffende asielzoekers uit Rwanda weergegeven.

Het rapport wordt afgesloten met een samenvatting, in hoofdstuk 5, en een literatuurlijst, in bijlage. De overige bijlagen behandelen de politieke partijen, de bestuurlijke indeling en de ontstaansgeschiedenis van de verdeling Hutu-Tutsi in Rwanda. Ook vindt u hier een kaart van Rwanda.

Bij de opstelling van het rapport is gebruik gemaakt van vertrouwelijke rapportages van de Nederlandse ambassades in de regio en in andere westerse landen. Bovendien is gebruik gemaakt van rapportages van andere EU-landen, VN-organisaties, niet-gouvernementele organisaties (ngo's) en berichtgeving in de media.

Voor een overzicht van de openbare bronnen wordt verwezen naar de literatuurlijst.

2 Landeninformatie

2.1 Basisgegevens

2.1.1 Land en volk

De Republiek Rwanda onderscheidt zich zowel door de geringe oppervlakte als door de hoge bevolkingsdichtheid. Op een oppervlakte van 26.338 km² wonen naar schatting 8,3 miljoen mensen (2001), waarvan 500.000 (1997) in de hoofdstad Kigali.¹ In 1994 leidden politiek en etnisch geweld tot de dood van circa 800.000 mensen en de vlucht uit het land van naar schatting twee miljoen mensen. Sindsdien is het grootste deel van de vluchtelingen van 1994 teruggekeerd naar Rwanda, evenals ongeveer 700.000 Tutsi die in de decennia vóór 1994 uit Rwanda naar Uganda gevlucht waren. De bevolking bestaat uit circa 85% Hutu, circa 14% Tutsi en circa 1% Twa. In deze verhoudingen is nauwelijks verandering gekomen door de genocide.

De officiële talen zijn het Kinyarwanda (een Bantu taal die verwant is aan het Kirundi, de taal van Burundi), het Frans en het Engels (met name gesproken door Tutsi die zijn teruggekeerd uit Uganda).

Het grootste gedeelte van Rwanda is heuvelachtig. In het noordwesten worden de heuvels naar de Virunga bergen toe bergachtiger. Het land ligt net ten zuiden van de evenaar en heeft een tropisch klimaat. Het regenseizoen duurt van half oktober tot begin december, en de belangrijkste oogsten volgen dan in januari. Vervolgens is het droog tot aan de kleinere regens in maart en april, waarna de tweede oogst volgt in juli en augustus.

Ongeveer 75% van het land is geschikt voor landbouw. Een groot deel van het land wordt te intensief bebouwd en bodemuitputting is sinds tientallen jaren een probleem.²

2.1.2 Geschiedenis

In dit hoofdstuk wordt de geschiedenis beschreven tot halverwege 2000. De recentere ontwikkelingen staan in paragraaf 2.3 (Politieke ontwikkelingen).

Samenvatting

De geschiedenis van de tweede helft van de vorige eeuw in vogelvlucht geeft het volgende beeld. In deze periode leidde de strijd om de macht, die voornamelijk

¹ Economist Intelligence Unit (EIU), Rwanda Country Profile 1999-2000 (Londen, 1999), p.4

² Ibidem

langs etnische lijnen tussen Tutsi en Hutu³ werd uitgevochten, een aantal malen tot heftige botsingen tussen beide bevolkingsgroepen. Dit ging gepaard met massamoorden en grote aantallen, voornamelijk Tutsi, vluchtelingen naar de buurlanden Uganda, Tanzania, Burundi en het toenmalige Zaïre. De belangrijkste botsingen vonden plaats in 1959/1960, 1963/1965 en 1973. In 1990 vielen Tutsi vluchtelingen, onder de naam *Rwandan Patriotic Front* (RPF), vanuit Uganda Rwanda binnen in een poging om de macht te winnen. Onderhandelingen over een machtsdeling waren gaande, toen in 1994 de zittende Hutu president onder nooit opgehelderde omstandigheden werd vermoord, waarna in een genocide honderdduizenden (voornamelijk Tutsi, maar ook gematigde Hutu) door extremistische Hutu groepen werden vermoord. Uiteindelijk veroverde het RPF militair de macht op de extremistische Hutu groepen. Ongeveer twee miljoen mensen, voornamelijk Hutu, vluchtten naar de Democratische Republiek Congo (DR Congo). Sindsdien is een overgangsregering aan de macht waarin formeel zowel Hutu als Tutsi partijen deelnemen.

In de jaren na 1994 zijn de vluchtelingen grotendeels teruggekeerd naar Rwanda. Sinds de ‘tweede rebellie’ van augustus 1998 in de DR Congo, waarbij een coalitie van Congolese rebellengroepen met Rwandese en Ugandese steun het bewind van president Kabila omver trachtte te werpen, heeft de strijd tussen het *Rwandan Patriotic Army* (RPA)⁴ en extremistische Hutu groepen zich verplaatst naar de DR Congo.

In het volgende gedeelte wordt deze geschiedenis in meer detail uitgewerkt, waarbij zes perioden worden onderscheiden:

- de prekoloniale periode
- de koloniale periode, waarin de Tutsi minderheid in toenemende mate macht kreeg over het binnenlands bestuur;
- de periode 1961 – juli 1994: de periode van onafhankelijkheid waarin de regering werd geleid door een Hutu president, met een Hutu meerderheid in de regering (1961 – april 1994) gevolgd door de crisis van april tot juli 1994;
- de periode juli 1994 – eind 1996: de overgangsregering bestaande uit een coalitie beheerst door het *Rwandan Patriotic Front* (RPF), tot aan de ‘eerste rebellie’ in de DR Congo;
- oktober 1996 – augustus 1998: de ‘eerste rebellie’ in de DR Congo;
- augustus 1998 – juni 2000: de ‘tweede rebellie’ in de DR Congo.

Ten slotte worden korte beschrijvingen van de berechting van de daders van de genocide en van de rol van de internationale gemeenschap gegeven.

³ Over de oorsprong en betekenis van het onderscheid tussen Hutu en Tutsi bestaat geen overeenstemming in Rwanda of daarbuiten. Voor een aantal opvattingen zie bijlage 5.

⁴ Sinds de machtsovername door het RPF heeft de militaire tak van de beweging de naam RPA gekregen.

*De prekoloniale periode*⁵

De geschiedenis van de mens in Rwanda (en Burundi) is begonnen met de Twa, die als jagers en verzamelaars gedurende duizenden jaren de tropische regenwouden bewoonden. Tussen de vierde en zevende eeuw vestigde een groep Bantu volkeren zich in het gebied, en ontgon het regenwoud voor landbouw. Volgens sommige historici ontwikkelden de Tutsi zich uit deze volkeren als een veebezittende klasse. Andere historici echter menen dat de Tutsi een andere afstamming hebben en zich als veehouders gevestigd hebben in een voornamelijk agrarische Hutu samenleving, waarschijnlijk rond de elfde en twaalfde eeuw.

Een Tutsi koning begon in de vijftiende eeuw Tutsi gebieden te verenigen. Hierop volgde een lange periode van gestage uitbreiding van de monarchie. In 1895 bracht de toenmalige koning het laatste Tutsi gebied onder koninklijke controle. Noch hij noch zijn voorgangers hadden evenwel veel invloed in het noorden, waar de traditionele Hutu leiders hun onafhankelijkheid bewaarden.

*De koloniale periode*⁶

In de koloniale tijd werden Rwanda en Burundi opgenomen in Duits Oost-Afrika (1899). Duitsland regeerde Rwanda (en Burundi) tot aan zijn nederlaag in de Eerste Wereldoorlog. Vanaf 1920 werd Rwanda, als onderdeel van Ruanda-Urundi, als mandaatgebied van de Volkerenbond en later als Voogdijgebied van de Verenigde Naties (VN) beheerd door België. In de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw voerden de koloniale autoriteiten op grote schaal koffieteeelt in, evenals belastinginning in geld. Ook stroomlijnden zij het lokale bestuur. Zo voegden zij in 1926 de traditioneel gescheiden besturen over het land, het vee en het leger op iedere 'heuvel' (traditioneel een bestuurlijke eenheid in Rwanda) samen tot één centrale functie, die bijna onveranderlijk naar een Tutsi ging. Hiermee nam de politieke macht van de Tutsi op lokaal niveau aanzienlijk toe, en daarmee de onvrede bij de Hutu.

Vanaf 1950 vonden, bij wijze van proef, beperkte democratische hervormingen plaats. In 1959 stierf de toenmalige (Tutsi) koning en werd opgevolgd door Kigeri V. In hetzelfde jaar richtten de monarchisten de *Union Nationale Rwandaise* op, terwijl een Hutu leider de *Mouvement Démocratique Républicain-PARMEHUTU*⁷ (MDR-P) oprichtte. Deze politieke veranderingen leidden tot spanningen die zich vertaalden in geweld, met als gevolg duizenden, meest Tutsi, doden en de vlucht van ongeveer 300.000 Tutsi naar Burundi en Uganda. De MDR-P won vervolgens de gemeentelijke verkiezingen van 1960, hetgeen leidde tot nieuwe politiek geïnspireerde etnische moorden en de vlucht van Tutsi.

⁵ EIU, [Country Profile Rwanda 1999-2000](#) (1999)

⁶ Ibidem; en [Africa South of the Sahara 2000](#)

⁷ PARMEHUTU = Parti de l'Emancipation du Peuple Hutu

*De periode 1961 – juli 1994*⁸

In 1961 wierp de MDR-P de monarchie omver.⁹ In 1962 verwierf de republiek volledige onafhankelijkheid. Grégoire Kayibanda werd de eerste president. De parlementsverkiezingen van 1963 werden gewonnen door de MDR-P.

Invallen door Tutsi vluchtelingen leidden in de jaren 1963-1965 sporadisch tot ernstig geweld tussen de Hutu meerderheid en hun vroegere overheersers, de Tutsi. Tegelijkertijd kwam de macht over de staat in toenemende mate in handen van Hutu uit de centrale provincie Gitarama, waardoor spanningen ontstonden tussen deze Hutu en de traditionele Hutu leiders in het noorden. In 1973 voerde de legerleider generaal-majoor Juvénal Habyarimana, wiens schoonvader een Hutu leider uit Gisenyi in het noorden was, met succes een staatsgreep uit. De staatsgreep leidde opnieuw tot politiek geweld, met ongeveer 100.000 doden als gevolg. Onder de doden waren prominente aanhangers van de MDR-P maar de meesten waren Tutsi burgers. Tienduizenden Tutsi vluchtten naar Burundi en Uganda.

Habyarimana ontbond het parlement, verbood de MDR-P en richtte de *Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement* (MRND) op. In 1978 voerde Habyarimana een burgerbestuur in onder een éénpartijbewind, en in 1981 stelde hij een wetgevende raad in, genaamd de *Conseil National de Développement* (CND). De macht bleef berusten bij Habyarimana en de MRND.

Tegen het eind van de jaren tachtig nam de roep om democratisering toe. Medeoorzaak vormde de publieke onvrede over het bezuinigingsbeleid van de regering. In 1989 waren de overheidsinkomsten namelijk scherp afgenomen door problemen in de landbouw (bodemdegradatie, daling van de wereldmarktprijs voor koffie), waardoor bezuinigingen noodzakelijk werden. In juli 1990 gaf Habyarimana toe dat hervormingen noodzakelijk waren en in september werd een nationale commissie voor dat doel opgericht.

In oktober 1990 vielen enkele duizenden guerrilla's vanuit Uganda Rwanda binnen. Velen van hen waren in Uganda woonachtige Rwandese Tutsi die in de jaren zestig en zeventig uit Rwanda gevlucht waren en zich sindsdien hadden aangesloten bij het *National Resistance Army* (NRA) van de Ugandese president, Yoweri Museveni. Zij noemden zich het Rwandan Patriotic Front (RPF) of de *Inkotanyi*. Hun leider werd binnen een maand gedood en opgevolgd door generaal-majoor Paul Kagame. Het conflict duurde voort in 1991 en 1992, en het RPF veroverde grote gebieden in de noordelijke provincies Ruhengeri en Byumba. Duizenden slachtoffers vielen aan beide zijden en honderdduizenden Hutu

⁸ Tenzij anders aangegeven: EIU, [Country Profile Rwanda 1999-2000](#); en [Africa South of the Sahara 2000](#)

⁹ Koning Kigeri V vluchtte naar het buitenland (uiteindelijk de VS)

vluchtten naar het regeringsgebied. In 1993 trok het RPF op naar Kigali en werd het op minder dan 70 km van de stad tegengehouden.

De inval van het RPF droeg bij aan een versnelling van het politieke hervormingsproces. Daarnaast oefende de internationale gemeenschap druk uit om het hervormingsproces door te zetten. In 1991 boog de Rwandese regering voor de druk en liet meer partijen toe. Tientallen partijen ontstonden, waaronder een vernieuwde MDR. Midden 1992 werd een kabinet gevormd dat was gebaseerd op een brede coalitie met vier oppositiepartijen.¹⁰ De nieuwe premier behoorde tot de MDR, maar de MRND behield de meerderheid (zij het onder de in april 1991 aangenomen naam MRNDD, *Mouvement Républicain National pour la Démocratie et le Développement*). Habyarimana bleef president. Toenemend uitzicht op een akkoord in de onderhandelingen met het RPF leidde tot politieke spanningen binnen de coalitie.

In augustus 1993 leidden de onderhandelingen tussen de regering en het RPF tot een aantal akkoorden, in Arusha (Tanzania). Overeengekomen werd onder meer dat een overgangsregering gevormd zou worden waarin RPF-leden sleutelposities zouden krijgen, en dat het Rwandese leger en het RPF een nieuw nationaal leger zouden vormen met een ongeveer gelijke bijdrage van beide. Het RPF zou 600 man legeren in Kigali (hetgeen gebeurde in december 1993).

De veiligheidssituatie bleef echter fragiel, met geweldsuitbarstingen in Kigali en Butare. Beide partijen drongen aan op steun vanuit de VN. Op 5 oktober 1993 keurde de VN de oprichting van de *UN Assistance Mission to Rwanda* (UNAMIR) goed, die uit 2.500 man zou bestaan, met als mandaat onder meer het controleren van de naleving van de wapenstilstand en het bijdragen aan de veiligheid in Kigali.

De uitvoering van de akkoorden van Arusha liep vertraging op, daar zij onaanvaardbaar waren voor machtige facties binnen de MRNDD, die verlies van hun macht vreesden evenals mogelijke vervolging. Eerst op 5 januari 1994 werd Habyarimana benoemd tot president van de overgangsregering. Enkele MRNDD-leden richtten de extreme Hutu partij *Coalition pour la Défense de la République* (CDR) op. Habyarimana deed zijn uiterste best het CDR opgenomen te krijgen in de overgangsregering, maar alle andere partijen verwierpen deze optie. Tegen april 1994 raakten Habyarimana's mogelijkheden om de installatie van een overgangsregering nog langer tegen te houden, uitgeput. Op 6 april 1994 werd het vliegtuig waarin Habyarimana, samen met de Burundese president Ntaryamira, terugkeerde naar Kigali neergeschoten, waarbij alle inzittenden omkwamen.

¹⁰

De MDR (Mouvement Démocratique Républicain), de PL (Parti Libéral), de PSD (Parti Social-Démocrate) en de PDC (Parti Démocratique Chrétien)

In de maanden van onderhandelingen was men in de kringen rond Habyarimana begonnen met plannen voor een nieuwe genocide. Hoewel nooit is vastgesteld wie verantwoordelijk was voor de moord op de president, is zeker dat zijn dood een voorwaarde was om tot uitvoer van de genocideplannen over te gaan. Op 7 april 1994, de dag na de moord op Habyarimana, begon de eliminatie van zijn politieke tegenstanders (waaronder gematigde Hutu) en een genocide op Tutsi. Ook werden tien Belgische UNAMIR-leden gedood. Op 21 april waren naar schatting al 250.000 Tutsi gedood. Uiteindelijk werd in de loop van enkele maanden zo'n tweederde (500.000 personen) van de Tutsi bevolking die zich nog in Rwanda bevond, omgebracht. Ook gematigde Hutu die zich tegen de genocide verzetten werden gedood, naar schatting tenminste 200.000 personen. In de twee noordwestelijke provincies, Gisenyi en Ruhengeri, waar Hutu extremisten grote invloed hadden, vonden relatief weinig moordpartijen plaats daar de meeste Tutsi al gevlucht waren.¹¹

De genocide werd georganiseerd door de kringen rond de overleden president Habyarimana en was vanaf het begin van de jaren negentig voorbereid door een haatcampagne tegen Tutsi en tegen Hutu politieke tegenstanders, waarbij gebruik werd gemaakt van aanslagen (onder andere door gewapende jongerenleugels van politieke partijen, zoals de *Interahamwe*, de militie van Habyarimana's MRNDD) en giftige propaganda (onder meer via de krant *Kangura*¹² en vanuit de in 1993 opgerichte *Radio-Télévision Libre des Milles collines / RTL*). De beslissing de genocide te starten werd genomen door een kleine groep militairen, ambtenaren, politici en zakenmensen¹³. Deze groep maakte zich gaandeweg meester van de staatsorganen om mede-organisatoren en -uitvoerders te rekruteren. Daarbij werd begonnen met de nationale leiders en de presidentiële garde, vervolgens werden de lokale militaire commandanten, politieke en bestuurlijke leiders betrokken, en tot slot soldaten, politieagenten en burgers. Velen werden zo met behulp van

¹¹ Alan J. Kuperman, 'Rwanda in Retrospect' *Foreign Affairs*, Volume 79 No. 1, p. 98-100. Schattingen over het totaal aantal doden in de genocide lopen aanzienlijk uiteen, van 500.000 tot een miljoen. De meeste schattingen in de media liggen dicht bij de 500.000, terwijl internationale ngo's die in Rwanda onderzoek hebben gedaan rond de één miljoen aanhouden (Jeremy Sarkin, 'The necessity and challenges of establishing a Truth and Reconciliation Commission in Rwanda' *Human Rights Quarterly*, vol. 21, no. 3 (augustus 1999), p. 767).

¹² De eigenaar en hoofdredacteur van *Kangura*, Hassan Ngeze, gebruikte deze krant vanaf midden 1990 om haatdragende boodschappen uit te dragen. De krant, die in het Kinyarwanda verscheen, was bijzonder populair en heeft zeker bijgedragen tot het aanwakkeren van de haat onder extreme Hutu tegen de Tutsi (zie: African Rights, *Rwanda: death, despair and defiance* (London, herziene versie 1995), p. 70-75)

¹³ Deze kleine groep behoorde niet uitsluitend tot de naaste omgeving van Habyarimana, in Rwanda ook wel *akazu* genoemd. De leiders van de samenzwering lijken eerder enigszins van Habyarimana verwijderd te zijn geraakt, nadat zij vroeger dichtbij hem gestaan hadden. In het algemeen schijnen zij dicht bij de andere kant van de *akazu*, namelijk de kringen rond de vrouw van Habyarimana en haar zwagers te hebben gestaan (zie: Gérard Prunier, *The Rwanda crisis 1959-1994. history of a genocide* (London, 1995), p. 242)

bedreigingen en beloften gerekruteerd voor milities als de Interahamwe of voor ‘civilian self-defence’ groepen. In feite werd de (politieke, bestuurlijke en militaire) organisatie van de staat gebruikt om de genocide uit te voeren.¹⁴

De VN-Veiligheidsraad was enkele maanden eerder geïnformeerd over de plannen voor de genocide, maar greep niet in. In april 1994 trok de VN haar troepen terug, op 270 man na.¹⁵ Op 8 april vormde zich een nieuwe regering onder leiding van premier Jean Kambanda. De wettigheid van de nieuwe regering werd onmiddellijk aangevochten door het RPF en later door facties van de regeringspartijen.

Het RPF hervatte zijn offensief en trok op naar Kigali. Er waren berichten dat het RPF in zijn opmars wraakacties uitvoerde tegen Hutu burgers. De VN bleek niet in staat voldoende troepen te mobiliseren voor de bescherming van vluchtelingen. Daarop lanceerde de Franse regering in juni 1994 *Opération Turquoise*, met het humanitaire doel vluchtelingen te beschermen. De Fransen creëerden in de zuidwestelijke driehoek van het land een tijdelijke ‘veilige zone’ waar inderdaad bescherming werd geboden aan vluchtelingen. Deze operatie had anderzijds tot gevolg dat de machtsovername door het RPF vertraagd werd. Onder andere via deze zone zijn zo’n twee miljoen Hutu gevlucht naar (het toenmalige) Zaïre. Ook een groot aantal daders van de genocide wist op deze wijze aan berechting te ontsnappen.

Op 19 juli 1994 nam het RPF de macht over in Kigali. Deze machtsovername maakte een einde aan de genocide, maar niet dan nadat naar schatting 800.000 personen waren gedood en meer dan twee miljoen Rwandezes waren gevlucht naar Zaïre, Tanzania en Burundi.

Pasteur Bizimungu, een Hutu en vooraanstaand lid van het RPF¹⁶, werd benoemd tot president. Een nieuwe regering van nationale eenheid werd gevormd, met Faustin Twagiramungu (MDR) als premier. De meerderheid van de kabinetszetels werd toegewezen aan RPF-leden. Paul Kagame werd vice-president en tevens minister van Defensie. De overige zetels gingen naar leden van de vier oppositiepartijen die ook in 1992-1994 al deel hadden uitgemaakt van de regering.¹⁷ De nieuwe regering gaf aan dat zij zich zou houden aan de akkoorden

¹⁴ Human Rights Watch (HRW), *Leave none to tell the story. Genocide in Rwanda*, (New York, 1999), p. 3-10, 222-237

¹⁵ In december 1999 kwam in opdracht van secretaris-generaal Kofi Annan een onafhankelijk rapport uit over de gebeurtenissen in de aanloop naar de genocide. De conclusie van dit rapport was dat de Verenigde Naties onvoldoende hadden gedaan om de genocide te voorkomen en te stoppen. Annan erkende namens de VN deze conclusie en betuigde spijt. SG/SM/7263 AFR/196

¹⁶ Naar ideologie is het RPF een etnisch neutrale partij.

¹⁷ De MDR (Mouvement Démocratique Républicain), de PL (Parti Libéral), de PSD (Parti Social-Démocrate) en de PDC (Parti Démocratique Chrétien)

van Arusha en zichzelf dan ook beschouwde als overgangsregering. De MRNDD en de CDR werden echter uitgesloten van deelname in de regering vanwege hun aandeel in de genocide. De regering werd in september 1994 erkend door de Europese Unie (EU).

De periode juli 1994 - eind 1996¹⁸

Samenvattend, in de periode 1994-eind 1996 keerde een groot aantal vluchtelingen naar Rwanda terug, waaronder Rwandezen die vóór 1994 het land ontvlucht waren (met name Tutsi uit Uganda) alsook het grootste deel van de in 1994 gevluchte Rwandese Hutu. Deze laatsten keerden terug ondanks enerzijds intimidatie door leden van het voormalige Rwandese leger, de Forces Armées du Rwanda (FAR), en Interahamwe, en anderzijds angst voor het Rwandan Patriotic Army (RPA). Leden van het ex-FAR en de Interahamwe hergroepeerden zich in de vluchtelingenkampen in de DR Congo en Tanzania en voerden aanvallen uit op Rwandees grondgebied, waarop het RPA antwoordde met hardhandige tegenaanvallen.

De nieuwe regering riep alle vluchtelingen op terug te keren naar Rwanda en te helpen de economie weer op te bouwen. Ongeveer 700.000 Rwandese Tutsi uit Uganda (gevlucht tussen 1959 – 1973) keerden kort na de machtsovername terug naar Rwanda. De levensomstandigheden van de Hutu vluchtelingen van 1994 in UNHCR-kampen in Zaïre en Tanzania waren zeer slecht. Hulporganisaties brachten langzaam en moeizaam verbetering in de situatie. Vroegere Hutu leiders namen echter de politieke leiding in de kampen over, mede door de distributie van voedsel en onderdak naar zich toe te trekken. Deze leiders weerhielden met behulp van intimidatie en propaganda vele vluchtelingen ervan terug te keren. De angst werd versterkt door berichten over moordpartijen en arrestaties begaan door het RPA tegen teruggekeerden. Militieleden onder de vluchtelingen begonnen zich te hergroeperen en voerden herhaalde aanvallen uit op Rwandees gebied. Het RPA antwoordde met hardhandige tegenaanvallen, waardoor het vele Hutu van zich vervreemde. Vanaf eind augustus zette de VN 2.500 UNAMIR troepen in, terwijl de Franse troepen zich terugtrokken (uiteindelijk verliet UNAMIR Rwanda op 19 april 1996).

In de eerste maanden na de machtsovername liet het RPF toe dat zijn soldaten in het gehele land op grote schaal ongewapende burgers doodden; schattingen spreken van 30.000 doden, die met name vielen in Kibungo en Gitarama. Verreweg het grootste deel van deze moorden was willekeurig tegen burgers gericht en blijkbaar niet gepleegd vanwege enige verdenking van persoonlijke deelname van de slachtoffers aan de genocide van april 1994. Na september 1994 nam onder internationale druk het aantal moorden aanzienlijk af. Begin november

¹⁸

Tenzij anders aangegeven: EIU, Country Profile Rwanda 1999-2000 (1999); en Africa South of the Sahara 2000, onder meer p. 871-873.

1994 meldde het RPF dat het 25 militairen gearresteerd had voor halsmisdrijven (in de loop van 1997 en 1998 werden zes militairen veroordeeld).¹⁹

Begin 1995 nam de regering een aantal maatregelen om de terugkeer van binnenlands ontheemden uit de vluchtelingenkampen te bewerkstelligen. Het merendeel van de ontruiming van de kampen verliep rustig. Bij de zeer gewelddadige ontruiming door het RPA van het Kibeho-kamp in zuid Rwanda echter verloren duizenden ontheemden het leven.²⁰

In augustus 1995 was de veiligheidssituatie in de vluchtelingenkampen langs de Zairese grens zo slecht geworden dat de Zairese regering overging tot gedwongen repatriëring van ongeveer 15.000 vluchtelingen in enkele dagen. Onder internationale druk stemde Zaire er vervolgens mee in dat de UNHCR in het vervolg verantwoordelijk zou zijn voor de repatriëring. In 1995 repatriëerde de UNHCR bijna 250.000 Rwandese vluchtelingen uit de buurlanden. Een klein aantal van de teruggekeerden zou volgens berichten zijn gearresteerd in Rwanda op beschuldiging van deelname aan de genocide.

Een politieke crisis ontstond in augustus 1995, omdat premier Twagiramungu ontevreden was over de wijze waarop de overheid de bepalingen met betrekking tot het delen van de macht, zoals die waren opgenomen in de akkoorden van Arusha, uitvoerde. De premier bekritiseerde ook het herhaaldelijk gebruik van geweld door de veiligheidstroepen bij de aanpak van het ontheemdenprobleem. Twagiramungu en vier andere ministers werden daarop vervangen, en bij een kabinetwijziging eind augustus 1995 werd Pierre Célestin Rwigyema van de MDR, de vroegere minister van Onderwijs, benoemd als de nieuwe premier. In de nieuwe ministerraad hadden opnieuw vertegenwoordigers van beide etnische groepen en vier politieke partijen (naast het RPF) zitting.

Oktober 1996 – augustus 1998: de ‘eerste rebellie’ in de DR Congo

Vanaf eind 1996 hielpen troepen uit Rwanda, Uganda en Angola Laurent Kabila, de leider van Zairese rebellen, het bewind van Mobutu omver te werpen. Vluchtende ex-FAR/Interahamwe-leden ontketenden in Noordwest-Rwanda een opstand met als doel de macht over Rwanda te heroveren. Deze opstand verliep aanvankelijk in het voordeel van de ex-FAR/Interahamwe.

¹⁹ HRW, Leave none to tell the story. Genocide in Rwanda (1999)

²⁰ De RPF verzette zich tegen de aanwezigheid van Kibeho-kamp (opgericht door de Fransen in de Zone Turquoise, en in stand gehouden door de VN: het RPF was beiden niet positief gezind gezien de ervaringen tijdens de genocide), en er waren aanwijzingen dat er genocideverdachten aanwezig waren. In het algemeen gesproken was dit kamp een verzetshaard tegen het nieuwe regime en werd er binnen de kamporganisatie propaganda verspreid tegen het nieuwe regime. De ontruiming van het kamp vond plaats met disproportioneel veel geweld. De schattingen van het aantal doden lopen sterk uiteen. Mensenrechten organisaties schatten nu dat ongeveer duizend mensen zijn omgekomen.

Reeds vanaf 1995 bereidden ex-FAR/Interahamwe-leden vanuit Zaïre de hervatting van de strijd tegen het RPA voor.²¹

In oktober 1996 steunde het RPA de ‘eerste rebellie’ in de DR Congo. Rwandese, Ugandese en Angolese troepen hielpen Zaïrese Tutsi en andere opstandelingen, verenigd in de *Alliance des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo* (AFDL) onder leiding van Laurent Kabila, om de Zaïrese regering Mobutu omver te werpen (in mei 1997 vluchtte Mobutu en nam Kabila het presidentschap over). Tijdens de opmars van de opstandelingen in de DR Congo werden de bewoners van de vluchtelingenkampen uiteengejaagd en werden vele ongewapende burgers vermoord, evenals ex-FAR/Interahamwe-leden. Het RPA heeft hierin, naar het schijnt, een belangrijke rol gespeeld.²² Tussen november 1996 en januari 1997 keerden 1,2 miljoen vluchtelingen gedwongen of vrijwillig terug naar Rwanda, waaronder 30-40.000 ex-FAR/Interahamwe-leden. Daarnaast dwong de Tanzaniaanse overheid vanaf december 1996 500.000 Rwandese vluchtelingen terug te keren. In Rwanda werden de teruggekeerden opgevangen in doorgangskampen. De ex-FAR/Interahamwe-leden onder hen begonnen in het noordwesten van Rwanda (de bakermat van de genocide-ideologie) direct gericht tegenstanders te doden: Tutsi overlevenden, teruggekeerde Tutsi vluchtelingen, Congolese Tutsi die het geweld in de DR Congo ontvlucht waren en Hutu die de ex-FAR/Interahamwe weigerden te steunen. In mei 1997, na de val van Mobutu in Zaïre, ontwikkelde deze opstand in Rwanda zich tot een bedreiging voor het Rwandese bewind. De leiders van de opstand waren soldaten van het ex-FAR, die behoorden tot het *Armée pour la Libération du Rwanda* (ALIR), de gewapende vleugel van het *Peuple Armée pour la Libération du Rwanda* (PALIR); de manschappen bestonden uit ex-FAR-soldaten, leden van de Interahamwe, vroegere vluchtelingen die waren getraind in de kampen in Zaïre en nieuwe rekruten uit de bevolking van Noordwest-Rwanda.²³

De strijd tussen de milities en het leger verliep aanvankelijk in het nadeel van het leger. De milities mengden zich onder de burgerbevolking, die (voor een deel) gedwongen werd met hen samen te werken. Een keiharde aanpak van het leger was het gevolg, waarbij de burgerbevolking niet werd ontzien.²⁴ Bij de onderdrukking van deze opstand doodden RPA-troepen, net als in de ‘eerste rebellie’ in de DR Congo, tienduizenden ongewapende burgers.²⁵ Het geweld joeg zeker 600.000 burgers op de vlucht, die tenminste een half jaar lang rondzwierven.

²¹ African Rights, *Rwanda, the Insurgency in the Northwest* (z.j.)

²² EIU, *Rwanda Country Profile 1999-2000* (1999)

²³ African Rights, *Rwanda, the Insurgency in the Northwest* (z.j.)

²⁴ *Het Grote Merengebied: een regionaal perspectief*, verslag van een missie van leden van de Tweede Kamer en kerkelijke organisaties naar het Grote Merengebied in Afrika (augustus 1999), p. 20 e.v.

²⁵ HRW, *Rwanda: the search for security and human rights abuses* (april 2000)

Eind 1997 echter wijzigde de Rwandese overheid haar strategie in een meer politieke en sociale aanpak, die binnen een jaar de opstand brak. De overheid riep de hulp in van Hutu leiders in het noordwesten voor de nieuwe aanpak: scheiding van militieleden en burgers, hulp aan teruggekeerden en ontheemden, tegengaan van vergelding tegen de duizenden die zich van de militias afkeerden, inschakelen van burgers en lokale leiders tegen de opstandelingen, oprichting en training van *local defence forces* (LDF; zie ook paragraaf 2.4) en met name integratie van ex-FAR-soldaten in het RPA en inzet van deze soldaten in het noordwesten.²⁶ Ook dwong de regering honderdduizenden burgers zich in kampen, onder toezicht, te vestigen.²⁷ Deze strategie had als resultaat dat de meeste ex-FAR/Interahamwe militias de DR Congo ingedreven werden.

De opstand in Noordwest-Rwanda werd in toenemende mate bedwongen, mede doordat de aanvoerlijnen van de militias werden verstoord. Het conflict met de ex-FAR/Interahamwe verplaatste zich naar de DR Congo. Het aan Rwandese militairen toegeschreven brute optreden in oost Congo leidde tot toenemende anti-Rwandese (met name anti-Tutsi) gevoelens onder de bevolking van oost Congo.²⁸ Dit had ook negatieve gevolgen voor de Banyamulenge, Tutsi die reeds zeer lang in de DR Congo wonen. Ook op de Rwandese Hutu vluchtelingen werd druk uitgeoefend, mede door lokale Congolese autoriteiten, om terug te keren naar Rwanda.

De opstand in het noordwesten heeft naar schatting 150.000 doden gekost, waarvan slechts enkele duizenden door geweld, de rest door uithongering of ziektes, op een totale bevolking in deze regio van 1,5 miljoen.²⁹

Augustus 1998 – juni 2000: de ‘tweede rebellie’ in de DR Congo

Al snel na de machtsovername van Kabila in de DR Congo keerde deze zich tegen zijn bondgenoot Rwanda en begon hij contacten te leggen met de Rwanda vijandig gezinde groepen in het oosten van de DR Congo. Dit leidde in augustus 1998 tot een breuk tussen president Kabila en het RPA, waarop het RPA reageerde met de ‘tweede rebellie’. Rwandese en Ugandese troepen met Congolese rebellen keerden zich tegen Kabila. Deze coalitie slaagde er niet in Kinshasa in te nemen, doordat Kabila steun kreeg van Angola, Zimbabwe, Namibië, Tsjaad en wellicht Sudan.³⁰ Gedurende 1999 en tot op heden handhaafde het Rwandese leger zijn aanwezigheid in het oosten van de DR Congo. Het Rwandese standpunt is dat

²⁶ John Prendergast and Davod Smock, United States Institute of Peace, Postgenocidal Reconstruction: Building Peace in Rwanda and Burundi (Washington, 1999)

²⁷ HRW, Rwanda World Report for 1999. Human Rights Developments (2000)

²⁸ Het Grote Merengebied: een regionaal perspectief, p. 5

²⁹ Ibidem, p. 21

³⁰ EIU, Country Profile Rwanda 1999-2000 (1999)

Rwandese troepen zullen blijven tot het veiligheidsrisico voor Rwanda, gevormd door de Hutu milities die actief zijn in de DR Congo, kan worden beheerst.³¹

Diplomatieke pogingen om de oorlog te beëindigen, leidden in juli 1999 tot het akkoord van Lusaka. Het akkoord omvatte de volgende afspraken:

- een staakt-het-vuren
- de vorming van een Joint Military Commission (JMC)
- de plaatsing van een internationale vredesmacht onder de VN
- de ontwapening van de gewapende groepen die in de DR Congo vechten onder de vlag van de PALIR
- behoud van de veroverde gebieden door de rebellengroepen tot er een politieke oplossing zou zijn gevonden voor het conflict.

De Lusaka-akkoorden werden slechts ten dele uitgevoerd. Een van de grootste problemen tijdens de onderhandelingen was dat de rebellen-groepen, en hun buitenlandse bondgenoten, verdeeld waren geraakt. Twistpunten waren de manier waarop de strijd in de DR Congo gevoerd moest worden, en volgens sommige waarnemers, ook de verdeling van de opbrengsten van de strijd - de gewonnen grondstoffen. Rwanda steunt sindsdien de Goma-factie van de Rassemblement Congolais pour la Democratie (RCD-Goma), terwijl Uganda de Kisangani-factie van de RCD (RCD-Bunia) en de Mouvement pour la Libération du Congo (MLC) steunt. Tussen de facties en hun bondgenoten vonden vervolgens in 1999 herhaaldelijk gewapende conflicten plaats, met name rond de stad Kisangani. Uiteindelijk viel deze Congolese stad in Rwandese handen. In november 1999 werd het conflict opgelost, maar in 2000 kwam het weer tot een confrontatie. Op 16 juli 2000 nam de Veiligheidsraad unaniem een resolutie (1304) aan waarin het optreden van Rwanda en Uganda in de DR Congo veroordeeld werd, en hen werd verzocht de eerste stap te zetten bij de terugtrekking van alle buitenlandse soldaten uit de DR Congo.

Imidugudu

Vanaf 1995 voerde de overheid een programma uit waarbij binnenlandse ontheemden en teruggekeerde vluchtelingen werden hervestigd in *imidugudu* (nieuw gecreëerde dorpen). Vanaf 1997 gold dit programma voor alle plattelandsbewoners van Rwanda, ook degenen die het land nooit ontvlucht waren. Het doel was de plattelandsbewoners van hun akkers te scheiden, en dorpskernen te creëren. In die dorpskernen zou zich een dienstensector kunnen ontwikkelen, waarmee de druk op de landverdeling zou kunnen worden verminderd.³² In het noordwesten van Rwanda werd dit beleid vanaf 1998 met harde hand uitgevoerd,

³¹ Dit gedeelte is grotendeels gebaseerd op: EIU, Rwanda Country Reports 1st qu.1999 –1st qu. 2000 (1999-2000) en EIU, Country Profile Rwanda 1999-2000 (1999)

³² HRW, Uprooting the Rural Poor in Rwanda (2001), p. 11-13

en leek het meer dan elders erop gericht de kans op een nieuwe opstand te verkleinen.³³

Een Nederlandse studie stelde vast dat hervestiging in imidugudu op sommige locaties goed uitwerkt, op andere niet, afhankelijk van de uitgangspositie (beschikbaarheid land, bevolkingssamenstelling, optreden lokaal bestuur). De hervestiging droeg bij aan de oplossing van een aanzienlijk huisvestingsprobleem, al gold dit in mindere mate in het geval van hervestiging van de plattelandsbevolking, aangezien velen van hen eerst hun bestaande huis moesten vernietigen. De aanleg van basisvoorzieningen liep echter aanzienlijk achter op de bouw van huizen.³⁴

Het imidugudu-beleid bleek geen oplossing voor het probleem van het tekort aan land. In de herverdeling van land, die met de hervestiging gepaard ging, werd door critici een verborgen agenda gezien om de uit Uganda teruggekeerde 'oude' vluchtelingen aan land te helpen ten koste van de 'nieuwe' vluchtelingen.³⁵ De overheid confisqueerde vaak land zonder de daarvoor opgestelde regels te respecteren. In de meeste gevallen³⁶ kreeg de eigenaar geen vergoeding noch een nieuw stuk land in ruil voor het afgestane erf.³⁷ Daarnaast waren er grote verschillen tussen de wijze waarop de 'oude' Tutsi-vluchtelingen land toegewezen hadden gekregen na terugkeer, en hoe enkele jaren later de 'nieuwe' Hutu-vluchtelingen - na expliciete uitnodigingen van de Rwandese regering om terug te keren - hun claims zelf moesten regelen binnen de gemeenschap.³⁸ Het imidugudu-beleid geeft niet aan hoe personen van wie op oneigenlijke wijze land is geconfisqueerd, beroep zouden kunnen aantekenen.³⁹ In sommige gevallen werden personen die geweigerd hadden hun huis te verlaten en te vernietigen, gevangen gezet van enkele dagen tot meer dan een jaar.⁴⁰

Naast herverdeling van land en oplossen van het woningtekort geeft de regering als reden dat de imidugudu verzoening zouden bevorderen. Volgens Human Rights Watch is echter slechts een klein aantal imidugudu gemengd van etnische samenstelling. In die dorpen waar de etnische samenstelling wel gemengd is, was de toegang tot de aanwezige voorzieningen vaak moeilijker voor Hutu dan voor Tutsi. Volgens de mensenrechtenorganisatie zou de verhuizing naar de imidugudu in sommige gevallen de tegenstelling tussen de Hutu en Tutsi mogelijk vergroot hebben⁴¹ (zie ook paragraaf 2.6 Verzoening). De *top down* benadering van de

³³ HRW, World Report for Rwanda -1999. Human Rights Developments (2000)

³⁴ D. Hilhorst en M. van Leeuwen, Villagisation in Rwanda (Wageningen, 1999)

³⁵ Ibidem

³⁶ Human Rights Watch haalt een onderzoek van 500 imidugudu-bewoners aan, waarvan slechts 8% een vergoeding had ontvangen.

³⁷ HRW, Uprooting the Rural Poor in Rwanda (2001), p. 42.

³⁸ Ibidem, p. 48

³⁹ Ibidem, p. 52-53

⁴⁰ Ibidem, p. 55

⁴¹ Ibidem, p. 61-62

overheid op een zo gevoelig terrein als hervestiging in dorpen, zou een kiem kunnen vormen voor nieuwe conflicten.⁴²

Democratisering en goed bestuur

De overcentralisatie van het Rwandese bestuur in het verleden heeft geleid tot een cultuur van blinde gehoorzaamheid aan het centrale gezag, waardoor een door de staat georganiseerde genocide mogelijk werd gemaakt. In het huidige Rwanda wordt gestreefd naar decentralisatie van verantwoordelijkheid voor de directe levensomstandigheden van burgers naar het laagste bestuurlijke niveau, en naar een vorm van democratisering van onderop. In maart 1999 werden voor het eerst in tien jaar verkiezingen gehouden op het niveau van de cellule en de secteur.⁴³ Aan deze verkiezingen mochten geen politieke partijen meedoen, omdat gevreesd werd voor partijvorming op etnische basis. De internationale gemeenschap was over het algemeen positief over de verkiezingen. Wel toonden enkele waarnemers enig voorbehoud ten aanzien van de gebruikte methode van stemmen, waarbij de stemmers zich in persoon moesten opstellen achter de kandidaat van hun voorkeur⁴⁴, en als gevolg van berichten over dwang om te gaan stemmen.⁴⁵

In de loop van 1999 en de eerste helft van 2000 heeft een opmerkelijk aantal hoge functionarissen op nationaal niveau zijn positie verlaten. In 1999 is bijna eenderde van de parlementariërs vervangen, op aantijgingen variërend van deelname aan de genocide, tot corruptie en gebrek aan contact met achterbannen. Ook schorste de regering enkele magistraten, waaronder de president van het hof van cassatie en de leden van het hooggerechtshof.⁴⁶ In het eerste kwartaal van 2000 werd de voorzitter van het parlement, Sebarenzi (Parti Liberal, een Tutsi-overlevende van de genocide), gedwongen af te treden; bood premier Rwigyema (een Hutu van de MDR) zijn ontslag en dat van zijn regering aan; en zag president Bizimungu (een Hutu van het RPF) zich gedwongen af te treden. Met het vertrek van Bizimungu verdween de enige Hutu die vanaf het begin tot het machtscentrum van de RPF had behoord, uit de regering. Vice-president Kagame werd door regering en parlement gekozen tot zijn opvolger, en droeg daartoe zijn functie als minister van Defensie over.

⁴² vgl. ook: Het Grote Merengebied: een regionaal perspectief, p. 29

⁴³ Voor een overzicht van de bestuurlijke indeling van Rwanda zie bijlage 3

⁴⁴ Dit is overigens een gebruikelijke verkiezingswijze voor traditionele ambten in vele niet-geletterde samenlevingen

⁴⁵ Prendergast e. a., Postgenocidal Reconstruction: Building Peace in Rwanda and Burundi; en: UN/ECOSOC/CHR, Report on the situation of human rights in Rwanda (2000), p. 8, 14; en: EIU, Country Report Rwanda 2nd qu. 1999; en: HRW, Rwanda World Report for 1999. Human Rights Developments (2000)

⁴⁶ HRW, Rwanda World Report for 1999. Human Rights Developments (2000)

Berechting van de daders van de genocide

In februari 1995 besloot de VN Veiligheidsraad tot de instelling van het *International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR)*, te vestigen in Arusha, Tanzania. Het zes leden tellende gerechtshof werd eind juni 1995 geïnstalleerd voor een termijn van vier jaar. Het gerechtshof begon eind november van dat jaar met de eerste processen. In 1996 werd een kantoor in Kigali geopend. In de eerste jaren lag het tempo van de processen echter laag, tot grote frustratie van de Rwandese regering. In april 1998 werd de eerste veroordeling uitgesproken. De samenwerking met de Rwandese rechterlijke macht bleef echter moeizaam en het werk van het ICTR stond ver van de Rwandese bevolking af.

In Rwanda zelf werd op 30 augustus 1996 een wet (*loi organique*) aangenomen met betrekking tot vervolging op grond van genocide en misdaden tegen de menselijkheid. De wet beslaat misdrijven gepleegd tussen 1 januari 1990 en 31 december 1994. De wet onderscheidt vier categorieën verdachten:

- Categorie 1: degenen die verantwoordelijk waren voor planning van en het aanzetten tot de genocide en massamoorden;
- Categorie 2: de uitvoerders van de genocide, dat wil zeggen degenen die vermoord hebben;
- Categorie 3: degenen die verwond hebben zonder te doden;
- Categorie 4: degenen die geplunderd en vernield hebben.

In alle categorieën zijn de op te leggen straffen lichter dan voor vergelijkbare misdaden onder het gewone wetboek van strafrecht, met uitzondering van categorie 1 waar de doodstraf kan worden opgelegd. De procureur-generaal publiceert een lijst van de beschuldigten in categorie 1.

De lijst van beschuldigten van categorie I is na eerste opstelling twee maal herzien. De hoofdaanklager van Rwanda, Gahima, is verantwoordelijk voor de lijst. De lijst wordt gepubliceerd in de officiële staatscourant: de *Official Gazette*. Herziening vindt plaats op basis van informatie verkregen via de *parquets* (OM) in het land, en op basis van informatie die door het bureau van Gahima zelf wordt ingewonnen. Het bureau van Gahima is verantwoordelijk voor vervolging van hooggeplaatste personen zoals ministers en parlementariërs. De lijst wordt door mensenrechtenorganisaties ook wel als een politiek instrument gezien: er zijn gevallen bekend dat personen op de lijst gezet zijn die verdacht werden, zonder dat het parquet het bewijs voor de aanklacht geheel rond had.

De wet kent een procedure voor schuldbekentenis. Verdachten kunnen in de onderzoeksfase schuld bekennen; als de openbare aanklager de bekentenis accepteert heeft de verdachte recht op strafvermindering. Van deze procedure zijn degenen uitgezonderd die op de officiële lijst van categorie 1-verdachten staan. Begin 1995 was in Rwanda het verhoren van 35.000 personen begonnen, maar direct weer opgeschort vanwege gebrek aan fondsen en een totaal ingestort rechtssysteem. Midden 1995 verschenen berichten van zwaar overbevolkte gevangenissen. In december 1996 begonnen de processen, maar in februari 2000

waren slechts ongeveer 2.500 mensen berecht op een totaal aantal genocideverdachten in de gevangnissen van 113.000. Van de aangeklaagden zijn 348 mensen ter dood veroordeeld, 730 tot levenslange gevangenisstraf, 818 tot gevangenisstraffen tot twintig jaar en de rest werd vrijgesproken. Slechts 22 van de ter dood veroordeelden zijn ter dood gebracht, publiekelijk in april 1998. De executies brachten enkele duizenden gevangenen ertoe schuld te bekennen in de hoop op strafvermindering, hetgeen een kleiner aantal was dan waarop de overheid gehoopt had.⁴⁷ In oktober 1998 maakte de regering bekend, tot grote woede van de verenigingen van overlevenden, dat gevangenen zonder volledig dossier vrijgelaten zouden worden, en sindsdien zijn ongeveer 3.000 gevangenen vrijgelaten.⁴⁸

Gacaca

In een poging de achterstand in de genocide-rechtzaken weg te werken, diende de overheid medio 2000 een wetsontwerp in voor de instelling van gacaca (een aangepaste vorm van traditionele rechtbanken). Deze gerechtshoven, waarvan er grote aantallen zouden worden opgezet, zouden groepen verdachten tegelijk berechten. Hiermee zou de berechting van de genocideverdachten in een stroomversnelling terecht moeten komen.

Het wetsontwerp voorziet in gacacahoven die verdachten in de categorieën 2 tot en met 4 kunnen vervolgen. Lekenrechters, gekozen door de bevolking op de niveaus van de cellules (laagste administratieve niveau), secteurs, districten en provincies, mogen geen politiek actieve personen zijn, noch deel uitmaken van politieke partijen, religieuze of niet-gouvernementele organisaties.⁴⁹ Op cellule-niveau zullen de verdachten in categorie 4 worden berecht; op secteur-niveau categorie 3; op district-niveau categorie 2; en op provincie-niveau beroepszaken in categorie 2. De verdachten zullen terechtstaan ten overstaan van de gehele gemeenschap. Degenen die beschuldigd worden van de ernstiger misdrijven (in de categorieën 2 en 3) zullen naar het hogere niveau (secteur of gemeente) worden doorgestuurd. Beroep zal niet mogelijk zijn tegen beslissingen van de gacacahoven op celluleniveau, maar wel op het niveau van secteur of gemeente. Degenen die schuldig bevonden zijn zullen een vergoeding moeten betalen voor de aangerichte schade, gemeenschapsdiensten moeten verrichten of naar de gevangenis worden gestuurd.⁵⁰

De voorgestelde gacacarechtspraak gaf niet alle internationaal aanvaarde garanties voor een eerlijk proces. Met name bestond bezorgdheid over het recht op

⁴⁷ Speciale Vertegenwoordiger, UN/ECOSOC/Commission on Human Rights, Report on the human rights situation in Rwanda, (februari 2000), hoofdstuk IX

⁴⁸ EIU, Country Profile Rwanda 1999-2000 (1999) p. 10

⁴⁹ HRW, Press Release on Rwanda (New York, 1 februari 2001)

⁵⁰ UNGA/CHR, Situation of Human Rights in Rwanda (1999)

wettelijke bijstand, de competentie van de rechters en het recht op beroep.⁵¹ Mensenrechtenorganisaties in en buiten Rwanda evenals de internationale gemeenschap hadden dan ook hun reserves. Zo twijfelde Human Rights Watch aan het systeem waarin de berechting wordt gedaan door gemeenschapsgenoten. Sinds 1994 waren velen hervestigd door de overheid, of uit zichzelf verhuisd. De gemeenschap zou daarmee in veel gevallen niet dezelfde zijn als die ten tijde van de genocide.⁵²

Toch spraken deze organisaties zich niet categorisch uit tegen gacaca, daar men erkende dat de achterstanden in de berechting van genocideverdachten om onconventionele oplossingen vroegen. Velen achtten gacaca het enige geloofwaardige alternatief om de genocideverdachten binnen een enigszins redelijke termijn te berechten. Men toonde zich bereid te onderzoeken of de gacacarechtspraak bijdraagt aan de hogere doelen van gerechtigheid en verzoening. De Europese Unie (EU) sprak, in juli 1999, de sterke hoop uit dat de gacacahoven clement zullen zijn. In Rwanda zelf bestond echter bij de overlevenden juist de vrees dat de hoven te clement zouden zijn.

2.2 Staatsinrichting

De huidige Grondwet van Rwanda is in mei 1995 aangenomen door het parlement en is gebaseerd op de grondwet van 1991 (waarin het meerpartijstelsel werd geïntroduceerd), de akkoorden van Arusha van 1993, de verklaring van het RPF na de overwinning van 1994 en afspraken gemaakt tussen de politieke partijen (met uitsluiting van de MRNDD en de CDR) eind 1994.⁵³ Formeel is sprake van scheiding van uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht. De regering van nationale eenheid is formeel een overgangsregering en is niet gekozen. Aan het hoofd staat een president, terwijl de premier de dagelijkse leiding heeft en verantwoordelijk is voor de betrekkingen met het parlement. In het overgangsparlement (*Assemblée Nationale de Transition*), dat 74 leden telt, zijn acht politieke partijen vertegenwoordigd, alsmede het RPA. De zetelverdeling is vastgelegd in de grondwet.⁵⁴ Deze leden zijn gekozen door hun eigen partijbesturen. De politieke partijen, verenigd in een forum, hadden in 1994 de afspraak gemaakt dat zij hun activiteiten zouden opschorten gedurende de

⁵¹ UNGA/CHR Situation of Human Rights in Rwanda (1999); UN/ECOSOC/CHR, Report on the situation of human rights in Rwanda (2000); Amnesty International, Rwanda, the troubled course of justice (2000); ICG, Five years after the genocide in Rwanda, Justice in question, (1999); Het Grote Merengebied: een regionaal perspectief (1999).

⁵² HRW, Press Release on Rwanda, (New York, 1 februari 2001)

⁵³ Dit hoofdstuk is gebaseerd op: EIU, Country Profile Rwanda 1999-2000 (1999); Africa South of the Sahara 2000; en US Department of State (DoS), Human Rights Report Rwanda-1999 (25 februari 2000)

⁵⁴ Voor de verdeling van de parlementszetels zie bijlage 2.

overgangperiode. Die transitieperiode zou oorspronkelijk in juli 1999 aflopen, maar werd in juni 1999 verlengd tot 2003.

De centrale overheid benoemt functionarissen op het niveau van de provincies. In maart 1999 werden voor het eerst in tien jaar lokale verkiezingen (op het niveau van cellule en secteur) gehouden. In maart 2001 vonden verkiezingen plaats voor de secteurs en districten. Waar aanvankelijk een aangewezen burgemeester aan het hoofd stond van een district, werden nu door de bevolking, via een kiescollege, districtsraden gekozen, die uit hun midden een burgemeester aanwezen (zie verder onder paragraaf 2.3 Politieke ontwikkelingen).⁵⁵

De rechterlijke macht is wettelijk onafhankelijk. Het rechterlijke systeem bestaat uit een Hooggerechtshof, twaalf gerechtshoven van eerste instantie en 143 provinciale rechtbanken.⁵⁶

In 2000 is er een begin gemaakt met een nieuw rechtssysteem, toegespitst op de specifieke omstandigheden die het gevolg zijn van de genocide, namelijk de enorme aantallen verdachten in de overvolle gevangenissen, en de behoefte aan verzoening en wederopbouw. Deze gacaca zullen worden voorgezeten door lekenrechters, die door de bevolking gekozen zijn (zie verder paragrafen 2.3 Politieke ontwikkelingen en 3.3.5 Rechtsgang).

Naast de burgerlijke en strafrechtspraak bestaan er ook militaire rechtbanken.

2.3 Politieke ontwikkelingen

Dit hoofdstuk valt uiteen in binnenlandspolitieke en buitenlandspolitieke ontwikkelingen. Onder binnenlandspolitieke ontwikkelingen zullen aan de orde komen democratisering, ontwikkelingen op het gebied van de imidugudu, verzoening, en de berechting van genocideverdachten. De buitenlandspolitieke ontwikkelingen richten zich met name op het vredesproces in het Grote-Meren gebied, waarbij ook de exploitatie van grondstoffen in de DR Congo, en de relatie met Uganda aan de orde zullen komen.

Democratisering

Van 6 tot 9 maart 2001 vonden voor het eerst⁵⁷ verkiezingen op secteur- en districts-niveau plaats.⁵⁸ Per secteur werden vertegenwoordigers gekozen. Evenals bij de verkiezingen in 1999 mochten voor deze verkiezingen politieke partijen geen campagne voeren of kandidaten voordragen. Wel werd er in tegenstelling tot

⁵⁵ Voor een overzicht van de bestuurlijke niveaus in Rwanda zie bijlage 3.

⁵⁶ Naar schatting verloor driekwart van het aantal Rwandese rechters het leven in het geweld van 1994.

⁵⁷ Ook vóór 1994 waren er nooit verkiezingen op regionaal niveau gehouden. Burgemeesters (districtshoofden) werden vóór 1994 benoemd door de regering.

⁵⁸ Zie voor de bestuurlijke indeling van Rwanda bijlage 3.

de vorige verkiezingen in beslotenheid gestemd. Er werd gebruik gemaakt van stembiljetten met foto's van de kandidaten.

Er werden drie soorten vertegenwoordigers gekozen per secteur: een algemene vertegenwoordiger, een vrouwenvertegenwoordiger, en een jongerenvertegenwoordiger. De algemene vertegenwoordigers kregen automatisch zitting in de districtsraad, waarnaast eenderde van de vrouwen-, en eenderde van de jongerenvertegenwoordigers.

Tot slot werd het uitvoerend comité (burgemeester en vier andere leden) voor de districten gekozen door een kiescollege, bestaande uit alle nieuwgekozen vertegenwoordigers, aangevuld met de in 1999 gekozen vertegenwoordigers van de cellules en de secteurs. Deze eerder verkozen vertegenwoordigers⁵⁹ vormden samen zo'n 90% van de kiescolleges, waardoor de invloed van de nieuwgekozen vertegenwoordigers verwaarloosbaar was. In de meeste gevallen werden de zittende burgemeesters herkozen.

Er was een opkomstpercentage van ongeveer 90%. Er waren zo'n 200 lokale en internationale waarnemers actief (onder andere van diplomatieke vertegenwoordigingen, Human Rights Watch en International Crisis Group). In 2% van de secteurs was er geen jongerenkandidaat om op te stemmen, en in 3% van de secteurs geen vrouwenkandidaat. In 28% van de secteurs was slechts één algemene kandidaat, en in de helft van alle secteurs was slechts één vrouwenkandidaat om op te stemmen. In de andere secteurs waren voor de plaatsen meerdere kandidaten. Er waren berichten dat, hoewel partijen officieel geen rol mochten spelen in de verkiezingen, het RPF in enkele gevallen druk uitoefende op bepaalde kandidaten om zich terug te trekken, of lid te worden van het RPF.⁶⁰

Het aantal meldingen van geweld door militairen betrof 1% van de stembureaus, met name in Gisenyi. In andere secteurs bleven politie en militairen op afstand. In maart 2001 stelde de Nationale Commissie voor de Mensenrechten een onderzoek in naar klachten over de gang van zaken tijdens de verkiezingen in die maand. Over de resultaten van deze activiteiten moet nog worden gerapporteerd.⁶¹

De presidents- en parlementsverkiezingen zijn gepland voor 2003. Voor die tijd zullen nog prefectureverkiezingen plaatsvinden. Er is speculatie dat de prefectures tot kiesdistricten zullen worden gemaakt voor de nationale verkiezingen, maar hierover is nog geen duidelijkheid.⁶² Waarschijnlijk zal ook bij de prefectureverkiezingen deelname van politieke partijen nog niet toegestaan zijn. De regering heeft echter beloofd dat dat bij de nationale verkiezingen wel

⁵⁹ Deze vertegenwoordigers waren gekozen volgens de methode dat de kiezers in de openbaarheid achter de kandidaat staan om hun stem kenbaar te maken.

⁶⁰ HRW, [Press release on Rwanda](#) (New York, 1 februari 2001)

⁶¹ UN/ECOSOC/CHR, [Situation des Droits de l'Homme au Rwanda](#), p. 8

⁶² EIU, [Country Report Rwanda February 2001](#) (2001), p. 8

toegestaan zal zijn. Wanneer de ban op politieke activiteit zal worden opgeheven, is nog onduidelijk.⁶³

In de loop van 1999 en de eerste helft van 2000 verliet een opmerkelijk aantal hoge functionarissen zijn positie in de regering (zie verder paragraaf 2.1.2 Geschiedenis). Na enige tijd rust op dit front ontsloeg president Kagame op 15 maart 2001 de minister van Binnenlandse Zaken, Gakwaya (PCD)⁶⁴. Er werd geen officiële reden gegeven voor dit ontslag, maar in de regeringsgezinde pers werd Gakwaya ervan beschuldigd destabiliserende activiteiten te hebben ontplooid in zijn regio van herkomst, Cyangugu, aan de Congolese grens. Daarnaast werd gewezen op zijn openbare conflicten met de directeur-generaal van het departement – een belangrijk lid van het RPF.⁶⁵ Een parlementslid van de PSD werd in verband met een onderzoek naar de activiteiten van Gakwaya reeds eind 2000 ontslagen.

In juni 2001 verbood de Rwandese regering een nieuwe politieke partij (PDR-Ubuyanja), die kort daarvoor was opgericht door voormalig president Bizimungu. Dit verbod ging gepaard met de intimidatie van Bizimungu en enkele medeoprichters van de partij. De regering baseerde het verbod op de afspraak die het forum van politieke partijen in 1994 gemaakt had, dat er in de transitieperiode (die inmiddels verlengd werd tot 2003) geen politieke activiteiten ondernomen zullen worden. Bizimungu had, in zijn periode als president (van juli 1994 tot maart 2000), dit beleid uitgevoerd. (zie ook paragrafen 2.2 en 3.3.2). Zeven van de 23 ministeries zijn in handen van het RPF. Op ieder ministerie zonder RPF-minister zetelt een secretaris-generaal van het RPF.

In het buitenland⁶⁶ zijn enkele politieke oppositiepartijen opgericht. Waarnemers zeggen dat de oppositie zich gesteund voelde door de internationale kritiek op Rwanda, met name na de inval in DR Congo in 1998. Een van de partijen, ARENA, is opgericht door Joseph Sebarenzi, de voormalig voorzitter van het parlement. De partij verzet zich tegen de concentratie van de macht in handen van een kleine groep rond Kagame.⁶⁷ Een politieke dialoog wordt niet echt aangegaan met deze partijen, die door de Rwandese regering ‘forces divisionistes’ en soms ook ‘forces négatives’ worden genoemd. In het algemeen worden Rwandezers in de diaspora, al dan niet lid van een oppositie-partij, opgeroepen om terug te keren naar Rwanda en te participeren in de processen die zich daar afspelen. Enkele Rwandezers hebben aan deze oproep gehoor gegeven.

⁶³ EIU, Country Report Rwanda November 2000 (2000), p. 8

⁶⁴ Gakwaya verdween in april 2001. Algemeen wordt aangenomen dat hij naar het buitenland is gevlucht.

⁶⁵ EIU, Country Report Rwanda May 2001, EIU (Londen, 2001), p. 11-12

⁶⁶ In Washington, Brussel, Wenen en Kampala.

⁶⁷ Reuters (23 april 2001)

Imidugudu

In juni 2001 bracht Human Rights Watch een rapport uit over de omstandigheden waaronder het hervestigingsbeleid van de Rwandese overheid wordt uitgevoerd. Zo werden volgens de mensenrechtenorganisatie velen gedwongen hun woning te verlaten en hun huis te vernietigen terwijl er geen nieuwe woningen beschikbaar waren in de imidugudu. Ook in de periode sinds het vorige ambtsbericht woonden er nog mensen in zgn. *blindé's*, tijdelijke bescherming die vaak uit niet meer dan plastic zeil of bananenbladeren bestond. Wel concludeert het rapport dat de overheid het programma sinds 2000 met minder dwang en urgentie is gaan uitvoeren. Over het algemeen probeert de regering mensen nu te overtuigen dat hervestiging in imidugudu een goede zaak is, in plaats van met geweld mensen te laten verhuizen. Toch vond ook in de tweede helft van 2000 de verhuizing in sommige gebieden nog onder dwang plaats, onder meer in de provincie Cyangugu in zuidoost Rwanda. Ook stonden eind 2000 de rechten van imidugudu-bewoners en personen die land moeten delen, nog steeds niet vast. In Kibungo werd mensenrechtentrainers na een bijeenkomst door de autoriteiten gevraagd voortaan minder aandacht te besteden aan de eigendomsrechten van Rwandezers onder nationaal en internationaal recht.⁶⁸

Verzoening

De speciale vertegenwoordiger van de VN voor Rwanda Moussalli maakt zich zorgen over het landbeleid van Rwanda. Gebrek aan voldoende landbouwgrond was een van de onderliggende kwesties die tot de genocide leidden, en is ook nu nog niet opgelost. Terugkerende vluchtelingen, gedemobiliseerde soldaten, en vrijgelaten gevangenen zullen allen aanspraak gaan maken op de beperkte hoeveelheid grond. Zonder een goede oplossing voor dit probleem, zullen volgens de speciale vertegenwoordiger nieuwe spanningen ontstaan in de Rwandese samenleving.⁶⁹

Toen de Rwandese regering de imidugudu met behulp van internationale huisvestingsprogramma's wilde gaan financieren, werd steeds vaker verzoening als een van de doelen van het hervestigingsprogramma opgegeven. Hervreiding van land zou noodzakelijk zijn om toenemende spanningen tussen de verschillende groepen teruggekeerde vluchtelingen en de gemeenschap die Rwanda nooit verlaten had, tegen te gaan. Tot op heden is echter nog slechts een minderheid van de imidugudu van gemengde etnische samenstelling, en de huisvestingspatronen van vóór de hervestiging waren zelfs gemengder dan de huidige imidugudu. En in de imidugudu die wel van gemengde samenstelling zijn, waren de voorzieningen voor Tutsi beter dan die voor Hutu in hetzelfde dorp, die vaak later teruggekeerd waren.⁷⁰ Waarnemers die betrokken waren bij de verdeling van steun aan imidugudu-bewoners vertelden aan Human Rights Watch dat dorpen die bewoond

⁶⁸ HRW, Uprooting the Rural Poor in Rwanda (2001), p. 89-90

⁶⁹ UN/ECOSOC/CHR, Situation des Droits de l' Homme au Rwanda (2001), p.15

⁷⁰ HRW, DRC. Rwandese-controlled east (2001), p. 61

werden door teruggekeerde Tutsi-vluchtelingen en overlevenden van de genocide over het algemeen meer voorzieningen zoals gezondheidszorg ontvingen dan andere dorpen. Vaak was dit het gevolg van gebondenheid van internationale hulp, en soms was het het gevolg van het opraken van middelen.⁷¹ Enkele Twa dienden in 2000 een klacht in dat hun etnische groep minder steun kreeg van de overheid dan andere Rwandezes.⁷²

In het algemeen houdt de geslotenheid van de heersende groep ten opzichte van de meerderheid van de bevolking risico's in voor het verzoeningsproces.

In 1999 heeft de regering een Nationale Commissie voor Eenheid en Verzoening⁷³ ingesteld. Deze Commissie is begonnen consultaties door het gehele land te houden over onderwerpen die te maken hebben met het samenleven van de verschillende groepen. Zij zoekt naar een gemeenschappelijke analyse van problemen en oplossingen voor alle Rwandezes. Het meest vernieuwende in haar mandaat is wellicht het toetsen van alle regeringsprogramma's op de effecten voor de vrede, verzoening en nationale eenheid.

De Commissie organiseert heropvoedingskampen (door de regering solidariteitskampen genoemd). Oorspronkelijk zijn deze kampen opgezet om burgers, die gevlucht waren na de machtsovername van het RPF in 1994, een heropvoeding te geven. Heden ten dage bestaan er verschillende kampen voor ex-FAR, Interahamwe, studenten, ambtenaren en terugkerende vluchtelingen. Studenten die een studie volgen aan een publieke universiteit, en ambtenaren uit het voormalige regime zijn verplicht een training in een solidariteitskamp te volgen. Er zijn geen gevallen bekend van mensen die geweigerd hebben aan een training deel te nemen. De druk van de autoriteiten om deel te nemen is zo groot, dat er geen andere optie bestaat dan deelname. De trainingen duren een tot drie maanden, en in die tijd krijgen de deelnemers een ideologische en fysieke training. De ideologische training bestaat uit colleges over de geschiedenis van Rwanda en de wijze waarop de Belgische kolonisator de etnische tegenstellingen heeft aangewakkerd, die uiteindelijk hebben geleid tot de genocide. Patriotisme betekent, zo wordt verteld, dat men klaar moet staan om zijn/haar land te verdedigen indien nodig. Daarnaast wordt verteld dat alle Rwandezes één zijn en dat de etnische tegenstellingen overstegen moeten worden. Er worden liederen gezongen en discussies georganiseerd. In veel kampen wordt zelfverdediging aangeleerd (onder meer door middel van schiettrainingen), maar het militaire karakter verschilt per doelgroep.⁷⁴ Ex-FEAR-militairen worden in kampen

⁷¹ HRW, DRC. Rwandese-controlled east (2001), p. 62

⁷² Ibidem

⁷³ De commissie heeft een gebalanceerde etnische samenstelling. De president is lid van de PDC, de uitvoerend secretaris is lid van de RPF. De facto wordt de commissie gedomineerd door de RPF.

⁷⁴ HRW, Press Release on Rwanda (New York, 1 februari 2001)

voorbereid op reïntegratie in de Rwandese samenleving, en eventueel integratie in het Rwandese leger.

In oktober 2000 organiseerde de Nationale Commissie voor Eenheid en Verzoening een nationale conferentie. Weinigen van de uit het buitenland genodigde gasten, waren daadwerkelijk aanwezig.⁷⁵ De kloof met de diaspora is groot. Wel vonden per telefoon discussies plaats met vertegenwoordigers van de Rwandese oppositie in Brussel. Deze discussies werden rechtstreeks op de nationale radio uitgezonden.

Berechting van de daders van de genocide

De berechting van de daders van de genocide geschiedt in eerste instantie op twee plaatsen. Ten eerste in Rwanda zelf, waar naast de reguliere tribunalen waarschijnlijk begin 2002 de gacaca van start zullen gaan. En in de tweede plaats in Arusha, Tanzania, waar het Internationale Strafhof voor Rwanda zetelt. Daarnaast vond in de eerste helft van 2001 in België een rechtzaak plaats tegen vier Rwandezen die beschuldigd waren van deelname aan de genocide.

Aanvankelijk was het de bedoeling dat de gacaca in september 2000 van start zouden gaan, maar dit werd uitgesteld tot begin 2002.⁷⁶ Dit uitstel was het gevolg van de onrust onder de gehele Rwandese bevolking. Enerzijds zijn Tutsi overlevenden bang dat de rechtzaken, die plaatsvinden op de plaats waar de misdaad zich heeft afgespeeld, de slachtoffers en getuigen tot zwijgen zal intimideren. Anderzijds vrezen daders die nog niet waren opgepakt, alsnog te worden aangewezen en bestraft.

Verder rees er verzet tegen het feit dat de gacaca zaken zullen berechten vanaf 1990. Bij de opmars van het RPA naar Kigali van 1990 tot 1994 werden reeds Tutsi vermoord. Het is echter onduidelijk of deze moorden deel uitmaakten van een genocideplan. Toch is dat wat het mandaat van de gacaca impliceert. Door de moorden op Tutsi tussen 1990 en 1994 te zien als onderdeel van de genocide, wordt de gewapende strijd tussen het RPA enerzijds en de FAR en Interahamwe anderzijds geportretteerd als een verdediging door het RPA tegen de genocide door de FAR en Interahamwe. De benadering van misdaden begaan door het RPA is hierdoor anders dan de benadering van misdaden begaan door ex-FAR en Interahamwe.⁷⁷ Als gevolg van het gekozen mandaat van de gacaca, worden ex-FAR militairen en Interahamwe berecht door de gacaca, maar worden RPA-militairen die zich schuldig hebben gemaakt aan misdaden tegen de menselijkheid, berecht door militaire gerechtshoven.

⁷⁵ HRW, [Press Release on Rwanda](#) (New York, 1 februari 2001)

⁷⁶ EIU, [Country Report for Rwanda August 2000](#), p. 15

⁷⁷ Christian Science Monitor, [Rwanda Attempts Attonement](#) (9 mei 2001)

Onder de Rwandese bevolking bestonden verschillende opinies over de gacaca, maar de steun groeide. Sommigen zagen de gacaca als een oplossing voor de overbevolking in de gevangenissen, anderen als een middel tot verzoening; weer anderen als een manier om de feiten vast te stellen over de genocide en ten slotte waren er die de gacaca zagen als middel om de schuldigen te straffen. Ook overlevenden van de genocide steunden het voorstel in toenemende mate. Zij stonden weliswaar terughoudend tegenover ieder voorstel dat zou leiden tot vrijlating van de schuldigen, maar het werd steeds duidelijker dat het enige alternatief een algemene amnestie zou zijn, hetgeen voor hen onaanvaardbaar was.⁷⁸

Vanwege het verzet tegen de gacaca werd besloten voorzichtig te werk te gaan met de instelling ervan, en deze enigszins uit te stellen om eerst het draagvlak ervoor onder de bevolking te vergroten. Het ministerie van Justitie organiseerde bijeenkomsten met mensenrechtenorganisaties en riep op tot brede participatie.⁷⁹ In januari 2001 riep de associatie van Rwandese weduwen AVEGA (in Kinyarwanda: Agahozo), een organisatie van genocide-overlevenden, haar leden op volledig mee te werken aan de gacaca-rechtszaken.⁸⁰

In Kibuye werd in november en december 2000 een pre-gacaca gehouden. Van de 3.434 gevangenen uit gevangenis Gisovu werd een dossier samengesteld, waarna bleek dat er in 544 gevallen geen of zeer weinig bewijs was dat de verdachte had deelgenomen aan de genocide. Deze verdachten werden voorgeleid aan de bevolking. Gedurende zes weken konden burgers als getuige optreden voor of tegen individuele verdachten. Na deze periode werd besloten dat 256 van de 544 voorgeleide verdachten (47%) onmiddellijk moesten worden vrijgelaten. Na Kibuye vonden ook dergelijke pre-gacaca plaats in Ruhengeri, Butare en Gisenyi.

Penal Reform International (PRI) volgt de pre-gacaca. De PRI maakt zich zorgen omdat aan een aantal randvoorwaarden voor een goed verloop van de gacaca nog niet is voldaan. Onder andere is de voorlichting aan de bevolking zeer gebrekkig. Hierdoor is er veel misinformatie en wantrouwen over de nieuwe rechtbanken. Daarnaast wordt gevreesd voor de veiligheid van personen die mogelijk zullen getuigen tegen verdachten die nog op vrije voeten zijn. Ook pleit PRI voor aparte beschermde afdelingen binnen gevangenissen voor verdachten die willen bekennen. Tot slot wijst PRI op de afwezigheid van een wettelijk kader voor de taakstraffen die kunnen worden opgelegd, en de schadeloosstelling van slachtoffers. Ook de precieze verantwoordelijkheid van de verschillende personen die een rol moeten spelen tijdens de processen zijn nog niet duidelijk.

⁷⁸ UNGA/CHR, Situation of Human Rights in Rwanda (1999)

⁷⁹ EIU, Country Report of Rwanda November 2000, p. 12-13

⁸⁰ EIU, Country Report for Rwanda February 2001, p. 12

Op 15 maart 2001 werd de gacaca wetgeving in het staatsblad gepubliceerd. Verkiezingen voor de 256.000 gacacarechters vonden op 4 oktober 2001 plaats.⁸¹ Kandidaten dienden een onbesproken gedrag te hebben, en geen criminele achtergrond. De wet voor een fonds voor schadeloosstelling van slachtoffers van de genocide moet nog worden uitgewerkt. Voor wat de oplegging van taakstraffen betreft, heeft de speciale vertegenwoordiger voor Rwanda van de VN commissie voor de mensenrechten erop aangedrongen dat er onderzoek wordt gedaan naar het soort werkzaamheden dat de veroordeelden zullen moeten gaan uitvoeren. Deze zouden volgens hem in het teken moeten staan van verzoening en in dienst moeten staan van de gemeenschap.⁸² Het wettelijk kader voor de taakstraffen en de schadeloosstelling van slachtoffers is nog niet gereed.

De gacaca zullen beginnen met die zaken waarbij de daders het ten laste gelegde bekend hebben. Dit betrof in maart 2001 zo'n 16% van de zaken. Bij een bekentenis moeten - op geloofwaardige wijze - ook andere schuldigen worden aangewezen. Deze beschuldigingen zullen dan nog onderzocht en getoetst worden.⁸³ Overigens is een beschuldiging door een medegevangene niet voldoende voor een veroordeling. Aanvankelijk was het aantal bekentenissen laag, naar verluidt omdat de gevangenen de aangeboden strafvermindering in ruil voor de bekentenis te laag vonden. Daarnaast heerste de gedachte dat bekennen te voorbarig was, aangezien het er lange tijd op leek dat toch niet alle gevangenen voorgeleid zouden kunnen worden. Met de instelling van de gacaca in zicht neemt het aantal bekentenissen snel toe, aangezien nu wordt verwacht dat de zaken in een zeer snel tempo zullen kunnen worden afgehandeld.⁸⁴ De regering gaat ervan uit dat met behulp van de gacaca alle dossiers in 2003 moeten kunnen zijn afgerond.⁸⁵

Naast de berechting van de grote meerderheid van de genocideverdachten in Rwanda zelf, vinden de rechtzaken tegen de hoofdverantwoordelijken voor de genocide in Tanzania plaats. Het International Criminal Tribunal (ICTR) in Arusha heeft als grote verdienste dat het internationale juridische erkenning heeft gebracht voor de genocide van 1994. Ook is mogelijk gebleken personen aan te klagen, die zonder het internationale tribunaal zeker aan berechting zouden hebben ontkomen. Toch is het tribunaal niet onomstreden. Een veelvoorkomende houding in Rwanda is dat van het tribunaal weinig verwacht moet worden op het gebied van verzoening. Volgens onderzoekers van International Crisis Group is het tribunaal er niet tot nauwelijks in geslaagd een dergelijke bijdrage te leveren, terwijl dit een van de opdrachten van het ICTR is. Er wordt in de Rwandese media

⁸¹ 90% van de stemgerechtigden bracht bij deze verkiezingen een stem uit.

⁸² UN/ECOSOC/CHR, Situation des Droits de l'Homme au Rwanda (2001), p. 12

⁸³ EIU, Country Report for Rwanda August 2000, p. 8

⁸⁴ EIU, Country Report for Rwanda February 2001, p. 12

⁸⁵ EIU, Country Report for Rwanda November 2000, p. 8

weinig aandacht besteed aan de rechtzaken.⁸⁶ In plaats van de Rwandese bevolking bijeen te brengen, wordt het door de ene kant gezien als een toneel van politieke processen, en door de andere kant als een plek waar de daden van criminelen worden afgezwakt.⁸⁷ (zie verder paragraaf 3.3.5 Rechtsgang)

Het ICTR stelt zijn documentatiecentrum open voor het publiek. Honderd bezoekers per dag maken gebruik van de boeken over wetgeving en genocide, en van de internetcomputers. Verder werkt het centrum samen met Rwandese ngo's zoals Liprodhor. Deze organisaties houden uitspraken in lokale rechtzaken bij, en verwerken ze in een database. Er zijn plannen om via radio of theatergroepen de genocide bespreekbaar te maken.

Van april tot juni 2001 vond in België een genociderechtzaak plaats tegen twee kloosterzusters, een professor en een zakenman uit Rwanda. Zij werden allen schuldig bevonden. De 'vier van Butare' werden vervolgd op basis van de Belgische wet uit 1993 op de bestrijding van zware inbreuken op de Conventies van Genève van 1949. Deze wet geeft de Belgische rechtbanken universele jurisdictie in dergelijke misdaden.

Het vredesproces voor het Grote-Meren-gebied

De Lusaka-akkoorden die in juli-augustus 1999 waren overeengekomen werden vervolgens nauwelijks tot uitvoer gebracht. Er bestond verschil van mening over de volgorde waarin de afspraken zouden moeten worden uitgevoerd. Kinshasa wilde vóór alles dat Uganda, Rwanda en Burundi zich zouden terugtrekken van Congolees grondgebied, terwijl deze landen daartoe pas bereid waren als de rebellen ontwapend zouden zijn. Dit zou mede bereikt moeten worden door middel van een binnenlandse Congolese dialoog met alle strijdende partijen.

Rwanda stelde in augustus 2000 bereid te zijn tot een eenzijdige terugtrekking van zijn troepen uit een zone van 200 kilometer breed in door Rwanda bezet gebied in de DR Congo. Voorwaarde was dat de VN de controle van het gebied over zou nemen. Het voorstel leverde geen beweging op in het vredesproces, aangezien het aanbod werd gezien als onvoldoende, maar ook omdat werd ingeschat dat de Rwandese troepen niet zouden terugkeren naar Rwanda, maar elders in de DR Congo zouden worden ingezet. In november 2000 zetten de Congolese troepen samen met de ALIR een verrassingsaanval in op het RPA en RCD. Deze aanval werd afgeslagen en eindigde in een overweldigende nederlaag voor de ALIR en Congolese troepen, waarbij de stad Pweto werd ingenomen, tegen de afspraken van het Lusaka-akkoord in.

Pas met de benoeming van Joseph Kabila tot president van de DR Congo, na de moord op zijn vader Laurent Kabila in januari 2001, leek er weer ruimte voor onderhandelingen. Kabila sr. had steeds geweigerd de Botswanaes Masire als

⁸⁶ ICG, Tribunal Penal International pour le Rwanda (2001), p. 28

⁸⁷ International Crisis Group (ICG), Tribunal Penal International pour le Rwanda: l'Urgence de Juger (Brussel, 7 juni 2001), p. 31

bemiddelaar voor de binnenlandse dialoog voor de DR Congo te accepteren. Kabila jr. ging hier nu mee akkoord. Vervolgens werden op 16 februari 2001 in Zambia vredesbesprekingen op internationaal niveau gehouden. Nu was het Rwanda dat zich onttrok aan de onderhandelingen, en wel vanwege de bemiddelaarsrol van Zambia daarbij. Volgens Kagame was de onpartijdigheid van dat land in het gedrang gekomen doordat Zambia in december 2000 onderdak had geboden aan 6000 gevluchte Interahamwe en ex-FAR. Onder druk van Zimbabwe en de DR Congo had Zambia vervolgens deze rebellen, zonder hen te ontwapenen of op deelname aan de genocide te screenen, laten terugkeren naar de DR Congo. Kagame weigerde in Zambia aanwezig te zijn. Ondanks die weigering, maakte Kagame echter duidelijk achter het vredesproces te staan en er aan mee te willen werken. Rwanda onderschreef de Lusaka-akkoorden, de troepenscheidingsplannen van Kampala en Harare, en het terugtrekken van troepen.

Met de inname van Pweto door de RCD en het RPA was de internationale gemeenschap minder welwillend komen te staan ten opzichte van de aanwezigheid van Rwanda en andere buitenlandse mogendheden in de DR Congo. In resolutie 1341 van 22 februari 2001 eiste de VN Veiligheidsraad dat Rwanda, Uganda en Burundi zouden beginnen met de uitvoering van het plan om hun troepen terug te trekken. In februari en maart begonnen RCD en RPA met de terugtrekking uit de frontlinie.⁸⁸ Volgens berichten echter vertrokken de soldaten niet naar Rwanda, maar werden ze opnieuw ingezet in de Kivu's.⁸⁹ Verhoogde aanwezigheid van het RPA in de Kivu's, waar de DR Congo grenst aan Rwanda, en de trek van de Interahamwe/ex-FAR-troepen richting Rwanda als gevolg van de voortgang in het vredesproces, leidden in juni 2001 tot aanvallen vanuit DR Congo in Noordwest-Rwanda (zie ook paragraaf 2.4 Veiligheidssituatie). Bij deze invallen werd door het RPA een groot aantal strijders gevangen genomen. Ook gaven velen zich vrijwillig over aan het leger. De Nationale Commissie voor Eenheid en Verzoening nam de opvang voor deze groepen op zich, en bracht ze onder in 'solidariteitskampen' (heropvoedingskampen). Na een maand mochten de teruggekeerden het kamp vrij verlaten en terug naar hun familie. Screening op deelname aan de genocide van 1994 viel niet onder de activiteiten van de Commissie voor Eenheid en Verzoening. Het ministerie van Justitie zal later moeten bepalen of, en zo ja hoe, een dergelijke screening plaats zal gaan vinden. De terugkeerders uit de DR Congo bleken een volledig vertekend beeld te hebben van de situatie in Rwanda.⁹⁰ Zij werken nu mee aan informatieve radio-uitzendingen gericht op achterblijvers in de Kivu's.

⁸⁸ De Rwandese troepen trokken zich op sommige plaatsen zelfs ruim meer dan 200 kilometer terug.

⁸⁹ Amnesty International (AI), Democratic Republic of Congo. Rwandese-controlled east: Devastating human toll (Londen, juni 2001)

⁹⁰ Gevangengenomen of tergekeerde ALIR-strijders hebben verklaard dat hun leiders hen hadden verzekerd dat de Rwandese bevolking hulp zou bieden, waardoor het noordwesten, en

In september 2001 kondigde de regering in Kinshasa de ontwapening aan van ongeveer 3000 Rwandese rebellen. De vredesmacht in de DR Congo, MONUC, heeft nog geen toegang gehad tot de rebellen die volgens Kinshasa reeds ontwapend zouden zijn. De opvatting van de Rwandese overheid is dat de belangrijkste krachten nog steeds bewapend zijn, en ook nog steeds een gevaar vormen voor de stabiliteit in Rwanda. Rwanda blijft in het vredesproces in de DR Congo daardoor een afwachtende houding aanhouden.

Exploitatie van grondstoffen in DR Congo

In april 2001 kwam een rapport uit van het VN *panel of experts*, dat bevestigde dat diverse landen, waaronder Rwanda, profiteren van de rijkdom in de DR Congo. Zowel Rwanda en andere landen die in het rapport vermeld werden, als de internationale gemeenschap hadden veel kritiek op het rapport. Het werd beschouwd als ongebalanceerd (er werd nauwelijks aandacht besteed aan exploitatie van natuurlijke rijkdommen door bondgenoten van Kabila, zoals bijvoorbeeld Zimbabwe), en slecht onderbouwd. Bovendien was er kritiek op het gebrek aan historisch besef in het rapport. De contacten van Rwanda met de Kivu's zijn bijvoorbeeld al heel oud, en Afrikaanse en andere bedrijven waren al vóór de opkomst van Kabila sr. actief in het gebied. De Rwandese regering wees er verder op dat de - voorlopige - aanwezigheid van Rwanda in de DR Congo erkend was onder de Lusaka-akkoorden, en dat het rapport geen definitie gaf van wat illegale activiteiten waren voor Rwanda in de DR Congo.

Een IMF-missie, die in mei 2001 een bezoek bracht aan Rwanda, bevestigde wel impliciet de bevindingen van het VN-rapport inzake de exploitatie van grondstoffen uit de DR Congo. Een forse stijging in de export van de grondstof col-tan⁹¹ werd door de missie aangewezen als voornaamste oorzaak van de economische groei, terwijl geen col-tan wordt gewonnen in Rwanda.

De Rwandese regering ontkent dat economisch gewin een van de redenen is voor de aanwezigheid van haar leger in de DR Congo. Over het algemeen wordt aangenomen dat de rijkdom van de DR Congo nooit de aanleiding is geweest om het land binnen te trekken. De veiligheid was de enige reden. Later zou de winning van grondstoffen wel een belang zijn geworden in de aanwezigheid van het RPA in dat land.

Volgens waarnemers houdt het Rwandese leger zich slechts in beperkte mate direct bezig met de winning van grondstoffen, maar plukt zij daar wel de vruchten van. Individuele legercommandanten verrijken zichzelf, en blijven daardoor gemotiveerd om in de DR Congo te blijven. Zij zouden mensen (ook Rwandezers,

daarna Kigali gemakkelijk in te nemen zouden zijn. Ook deden verhalen de ronde dat Hutu's slaven waren geworden van Tutsi, dat ze gedwongen waren naakt rond te lopen, en op grote schaal zouden zijn vermoord.

⁹¹ Col-tan is de afkorting van columbine-tantaliet en is een gewilde grondstof die onder andere wordt gebruikt voor de fabricatie van mobiele telefoons.

met name gevangenen en straatkinderen) hebben ingezet om te delven.⁹² In dit verband meldt de mensenrechtenorganisatie Liprodhor dat in januari en februari 2001 enkele honderden mensen uit Noordwest-Rwanda zijn geworven om vrijwillig, en tegen betaling in de mijnen in de DR Congo te werken. In eerdere jaren vond ook gedwongen ronseling plaats in Noordwest-Rwanda. Delving en ronseling zouden op initiatief van de betrokken legercommandanten gebeuren, en de opbrengsten zouden in eigen zak verdwijnen. Over het algemeen zijn het overigens Congolezen uit de Kivu's die delven, en de opbrengsten doorverkopen aan militairen.

Relatie met Uganda

Na het incident rond Kisangani in juni 2000⁹³, bleef de eens zo hechte relatie tussen Uganda en Rwanda gespannen. Tijdens de Ugandese verkiezingscampagne in maart 2001 werd Rwanda door president Museveni van Uganda ondergebracht in de categorie vijandige landen. Een felle reactie van het Rwandese ministerie van Buitenlandse Zaken was het gevolg, en president Kagame moest ingrijpen opdat de situatie niet op de spits zou worden gedreven. Kagame was niet aanwezig bij de inauguratie van Museveni. In de periode dat de spanningen opliepen, waren er geruchten over troepenversterkingen aan beide zijden van de grens. De spanningen liepen nog verder op, toen in juni 2001 ongeveer vijftig Ugandese legerofficieren asiel zochten in Rwanda. Zij beschuldigden het Ugandese leger (UDPF) van vervolging, corruptie en marteling. Uganda eiste dat de officieren volgens de internationale rechtsregels onmiddellijk zouden worden overgedragen aan de UNHCR. Rwanda reageerde hierop met de claim dat Uganda een aantal Rwandese officieren ook niet had overgedragen.⁹⁴ Wel waren de legers van Rwanda en Uganda een week eerder opnieuw samen gaan werken. UDPF en RPA waren overeengekomen maandelijkse bijeenkomsten te houden om geschillen in het veld op te lossen.⁹⁵

Begin juli 2001 ontmoetten Museveni en Kagame elkaar om te werken aan verbetering van de onderlinge relatie. Na de bijeenkomst verklaarden de staatshoofden dat wederzijdse vluchtelingen niet zouden worden teruggestuurd, maar dat de vluchtelingen niet het recht zouden hebben vanuit het asielland problemen te veroorzaken in hun land van herkomst. Ook zegde Museveni toe dat Rwanda niet langer als een vijandige staat zou worden gezien.⁹⁶

Met name de ontwikkelingen in het Grote-Meren-gebied zoals in deze paragraaf beschreven, hebben invloed op de veiligheidssituatie in Rwanda. De veiligheidssituatie zal in de volgende paragraaf beschreven worden.

⁹² AI, *DRC. Rwandese-controlled east*, § 3.4

⁹³ Zie paragraaf 2.3 Politieke ontwikkelingen, p. 16

⁹⁴ IRIN-CEA (26 juni 2001)

⁹⁵ IRIN-CEA, (16-22 juni 2001)

⁹⁶ Reuters (6 juli 2001)

2.4 Veiligheidssituatie

In dit hoofdstuk wordt eerst een overzicht gegeven van de strijdkrachten waarover de Rwandese overheid beschikt, en van de kracht en samenstelling van het gewapende verzet tegen de regering. Vervolgens worden de militaire ontwikkelingen in de verslagperiode beschreven, uitmondend in een beschrijving van de veiligheidssituatie in de verschillende gebieden van Rwanda per eind juli 2001.

Strijdkrachten

In deze sub-paragraaf worden de strijdkrachten in Rwanda beschreven. Voor een beschrijving van de rekrutering zij verwezen naar paragraaf 3.4.7 Dienstplichtigen.

De veiligheidskrachten van Rwanda bestaan uit leger, politie en de vrijwillige *Local Defense Forces* (LDF). De verantwoordelijkheid voor de externe veiligheid en de verdediging van het land ligt bij het ministerie van Defensie (leger), terwijl de binnenlandse veiligheid onder de minister van Binnenlandse Zaken (politie) en de minister van Lokaal Bestuur en Sociale Zaken (LDF) valt. In 2000 nam de Rwandan National Police (RNP) de plaats in van de gendarmerie. Het betreft een politiemacht van ongeveer vierduizend agenten, die vroeger deel hebben uitgemaakt van de gendarmerie en de gemeentelijke politie. De meerderheid van de politie-agenten is Tutsi; hogere officieren zijn voornamelijk Tutsi die uit Uganda zijn teruggekeerd. De RNP valt onder Binnenlandse Zaken, terwijl de gendarmerie onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Defensie viel. De belangrijkste taak van deze nieuwe politiemacht is de veiligheid van de bevolking te waarborgen. Alleen de veiligheid van de bevolking in het noordwesten is in eerste instantie de taak van het leger, en pas daarna van politie en de LDF. Aangezien het aantal politie-agenten niet toereikend is om hun taak naar behoren te vervullen, wordt vaak de hulp van het leger of de LDF ingeroepen.

De LDF zijn burgerwachten die oorspronkelijk werden opgericht onder de regering-Habyiramana om het leger bij te staan tegen invallen van het RPA. Na 1994 was er aanvankelijk geen politie, waarop de autoriteiten nieuwe burgerwachten oprichtten om de bevolking tegen de resterende genocidale krachten in het land te beschermen. Tussen 1995 en 1997 werden de LDF tijdelijk opgeheven als gevolg van berichten over machtsmisbruik tegen burgers. Met de opstand in het noordwesten werden ze echter weer opgericht.

De LDF bestaan uit groepen jongeren (voornamelijk jonge mannen, maar ook jonge vrouwen) die eerst twee à drie maanden training krijgen van militairen. De etnische samenstelling van de LDF is afhankelijk van de etnische samenstelling van de regio waarin zij opereren, maar de leiders zijn over het algemeen Tutsi. De meeste LDF-leden zijn werkloze jonge mannen van tussen de achttien en de dertig

jaar oud, maar in sommige gemeenten in het noordwesten, waar de meeste volwassen mannen dood of afwezig zijn, zijn kinderen van veertien jaar en ouder gedwongen lid te worden (in dit gebied werd het LDF vanaf eind 1997 ingeschakeld om te helpen de ex-FAR/Interahamwe-opstand te breken). Sinds het begin van de tweede rebellie in de DR Congo zijn sommigen meegestuurd naar de DR Congo om te vechten, veelal tegen hun wil.

In theorie zijn de LDF opgericht om hun gemeenten te beschermen, maar in rapportages van mensenrechtenorganisaties worden veelvuldig gevallen beschreven van misbruik van geweld door LDF-leden. De mate van machtsmisbruik in de zin van seksueel geweld en berovingen is in het gehele land ongeveer gelijk, maar het aantal moorden dat door LDF-ers is gepleegd is als gevolg van de algeheel minder stabiele situatie in het noordwesten relatief hoger dan in de rest van het land. Volgens berichten werden ook in de verslagperiode verscheidene burgers gedood nadat ze aangezien waren voor infiltranten uit de DR Congo. Individuele LDF-leden en gedemilitariseerde soldaten werden verantwoordelijk gehouden voor het doden van burgers.⁹⁷ Ook maken LDF-leden zich schuldig aan banditisme. Daar ze niet betaald worden voor hun diensten, gebruiken sommigen hun positie om mensen te beroven en af te persen. In sommige gemeenten zijn LDF-leden die misbruik maakten van hun positie snel tot de orde geroepen, soms doordat zij een afranseling kregen op een militaire post, soms door ontslag uit de LDF en in de ernstigste gevallen door arrestatie. Maar waar lokale besturen volledig achter de LDF staan of zelf geïntimideerd zijn door de LDF worden klachten van de bevolking genegeerd.

Het huidige Rwandese leger, Rwandese Patriotic Army (RPA), dankt zijn naam aan de troepen die vanaf 1990 vanuit Uganda Rwanda binnenvielen, en die enkele maanden na het begin van de genocide in 1994 de macht in Rwanda overnamen. Het verving daarmee onmiddellijk het leger van de regimes van voor de genocide, de Forces Armées du Rwanda (FAR). De grootte van het huidige Rwandese leger is niet precies bekend. Het aantal ligt tussen de 49.000 en de 64.000. Hiervan zijn 6.000 soldaten gestationeerd in de DR Congo.⁹⁸ Er bestaat officieel geen dienstplicht, maar in de praktijk worden periodiek ronselacties uitgevoerd (zie paragraaf 3.4.7).

De meerderheid van soldaten en officieren zijn Tutsi. De overgrote meerderheid van de hoogste officieren zijn Tutsi die uit Uganda gekomen zijn (deze officieren spreken Engels als vreemde taal, naast Kinyarwanda). Onderofficieren zijn over het algemeen Tutsi overlevenden van de genocide, die als vreemde taal Frans spreken, en vaak hoger opgeleid dan de uit Uganda afkomstige officieren. Er zijn enkele hogere Hutu officieren, voornamelijk ex-FAR die zijn geïntegreerd in het

⁹⁷ DoS, Human Rights Report for Rwanda-2000 (25 februari 2001), p. 4

⁹⁸ International Institute of Strategic Studies (IISS), Military Balance 2000-2001 (Londen 2001), p. 279

RPA. Tussen deze verschillende facties binnen de RPA doen zich afwisselende coalities voor, waarbij president Kagame voornamelijk steunt op de uit Uganda teruggekeerde Tutsi officieren, maar tussen de verschillende groepen moet laveren om de machtsbalans tussen regering en leger te bewaren.

Er zijn nauwelijks Twa in het leger. Van de gewone soldaten is ongeveer 60% Tutsi en 40% Hutu.

Het RPA maakt zich schuldig aan mensenrechtenschendingen (zie hoofdstuk 3 Mensenrechten), met name in de DR Congo, maar volgens een mensenrechtenactivist van de Ligue des Droits de la Personne dans la Region des Grands Lacs (LDGL) was er het afgelopen jaar een duidelijke verbetering te constateren in de bejegening van de burgerbevolking door het RPA.

Gewapend verzet

Voor het gewapende verzet tegen de Rwandese overheid in de DR Congo worden verschillende termen gebruikt. Zelf noemen de rebellen zich *Armée pour la Libération du Rwanda* (ALIR), de gewapende vleugel van het *Peuple Armée pour la Libération du Rwanda* (PALIR). De manschappen bestaan uit extremistische Hutu, onderverdeeld in ex-FAR-soldaten, leden van de Interahamwe, vroegere vluchtelingen die zijn getraind in de kampen in de DR Congo, en nieuwe rekruten uit de bevolking van Noordwest-Rwanda.⁹⁹ Door de internationale gemeenschap worden ze vaak aangeduid als ex-FAR/Interahamwe. Deze beschrijving dekt de lading niet, aangezien velen nooit tot deze groepen behoord hebben.

De Rwandese regering hanteert de termen 'forces négatives' en 'génocidaires' voor alle gewapende (en soms ongewapende) tegenstanders van het Rwandese regime in het buitenland. Volgens haar bevat de groep van in het buitenland verblijvende Rwandezers drie componenten. De eerste component bestaat uit voormalige leiders van Rwanda, die verantwoordelijk zijn voor het plannen en soms uitvoeren van de genocide. De tweede component vormen personen die hebben meegewerkt aan de genocide, maar niet aan de planning. Deze twee groepen zijn de (voormalige) ex-FAR/Interahamwe-troepen. De derde component bestaat uit personen die niet hebben meegedaan aan de genocide. Volgens de regering in Kigali beslaat deze laatste groep 95% van de Rwandezers in het buitenland.¹⁰⁰

Volgens waarnemers zouden zich drie - ongeveer even grote - groepen Interahamwe en ex-FAR ophouden in de DR Congo. De Rwandese regering schat het aantal rebellen dat nog actief is in DR Congo op 22.000 tot 35.000 man. De eerste groep bevindt zich in Noord-Kivu. Deze groep is over het algemeen slecht bewapend, gedemoraliseerd en uiteengeslagen sinds het RPA in november 2000

⁹⁹ African Rights, *Rwanda, the Insurgency in the Northwest* (z.j.)

¹⁰⁰ UN/ECOSOC/CHR, *Allocution de M. Moussalli, Représentant Spécial pour le Rwanda* (Genève, 29 maart 2001), p. 4-5

een grootschalige verrassingsaanval overtuigend neersloeg. Hierbij werd de stad Pweto ingenomen, waarna één brigade, genaamd Horizon, via een luchtbrug is overgebracht van Zuid-Kivu naar Noord-Kivu. Deze brigade is wel goed getraind en bewapend. De tweede groep bevindt zich in Zuid-Kivu. Deze groep is goed bewapend en getraind. De derde groep bevindt zich aan de zijde van het Congolese leger. Zij vormt daarvan eigenlijk de ruggengraat, is goed bewapend en goed getraind. Met name de capaciteit van deze groepen om zich zeer snel te verplaatsen is een grote zorg van de Rwandese autoriteiten.¹⁰¹

Sinds het vredesproces weer op gang is gekomen lijken de ALIR-troepen in de richting van Rwanda en Burundi, naar de grens tussen het Tanganyika- en het Kivumeer te trekken, na schijnbaar de opdracht te hebben gekregen van de DR Congo het land te verlaten.

Veiligheidssituatie

Met uitzondering van het noordwesten (de provincies Gisenyi en Ruhengeri, en zeer sporadisch in Kibuye en Gitarama) is de veiligheidssituatie in Rwanda momenteel in het algemeen bevredigend te noemen, hoewel geenszins duurzaam stabiel.

Vanwege de voortdurende aanwezigheid van het Rwandese leger in de DR Congo, werd het ALIR over het algemeen buiten de Rwandese grenzen gehouden, maar helemaal dicht was het veiligheidsordon niet, met name in de buurt van het Parc National des Volcans. Door de diepe penetratie in de DR Congo bestreek het Rwandese leger lange tijd een gebied dat vele malen groter was dan Rwanda zelf. Volgens Rwanda was het om militair-strategische redenen nodig zo diep aanwezig te zijn in de DR Congo, namelijk vanwege de controle over vliegvelden. Doordat het Rwandese leger aan de frontlinie moest opereren, hadden de Interahamwe de mogelijkheid achter de linies, en dus dicht bij de Rwandese grens, te opereren.

Als gevolg van de ontwikkelingen in de DR Congo, en de daaruit voortvloeiende druk op de Rwandese milities om Congo te verlaten, vonden in juni 2001 voor het eerst sinds eind 1999 weer invallen plaats vanuit de DR Congo in Noordwest-Rwanda.¹⁰² De milities maakten zich in Rwanda met name schuldig aan berovingen. Het Rwandese leger voerde uitgebreide operaties uit om infiltraties van rebellen tegen te gaan. In enkele weken tijd werden ruim 700 rebellen gedood en ruim 200 krijgsgevangenen gemaakt, waaronder een groot aantal minderjarigen. In juli 2001 zei het leger de situatie in het noordwesten weer onder controle te hebben.

Vanaf juni 2001 kwam een stroom terugkerende ALIR-strijders en andere Rwandese vluchtelingen op gang.¹⁰³ Zij bleken een volledig vertekend beeld van

¹⁰¹ 'Le discours et la methode' *Jeune Afrique* nr. 2099 (3-9 april 2001), p. 68

¹⁰² De provincies Gisenyi en Ruhengeri, en sporadisch Kibuye en Gitarama.

¹⁰³ In juli 2001, een maand later, waren 1400 teruggekeerden opgevangen.

de situatie in Rwanda te hebben.¹⁰⁴ Ondanks deze ontwikkelingen moet vooral nog rekening worden gehouden met de voortdurende dreiging van duizenden rebellen in de DR Congo. Degenen die nu terugkeren zijn waarschijnlijk het minst medeplichtig geweest aan de genocide en hebben weinig te vrezen bij reïntegratie. Er zijn ook berichten over rebellen die na de mislukte infiltratie weer naar de DR Congo zijn getrokken om de ALIR te versterken. De Rwandese regering is ervan overtuigd dat het ALIR de opdracht heeft gekregen van Kinshasa om uit de DR Congo te vertrekken. Het vertrek van die troepen zou moeten voorkomen dat de Congolese regering in Kinshasa de verantwoordelijkheid toebedeeld zou krijgen voor de ontwapening van deze ‘forces négatives’, zoals afgesproken in de Lusaka-akkoorden. Bij hun trek richting Rwanda en Burundi zouden de troepen volgens de Rwandese regering wel logistiek gesteund worden door het Congolese leger. De Congolese regering ontkent dit, maar bevestigt wel de Congolese Mai-Mai, die tegen het RPA vechten, te steunen.¹⁰⁵ Het Rwandese leger heeft aangegeven zich pas uit de DR Congo terug te zullen trekken als de ALIR niet langer een bedreiging vormen voor Rwanda.

In juli 2001 werd de stafchef van de ALIR, Peter Habimana (alias kolonel Bemera), in Noordwest-Rwanda gearresteerd. Een Rwandese burger die Habimana onderdak had verschaft, had het leger gealarmeerd.¹⁰⁶ De lokale bevolking, die tijdens de opstand in het noordwesten (1996-1998) vaak loyaal was geweest aan de rebellen, waarschuwde bij de invallen in juni en juli 2001 vaker het Rwandese leger wanneer rebellen werden gesignaleerd.¹⁰⁷ Zij werd daarvoor vervolgens nadrukkelijk door de regering gecompimenteerd. De regering doet pogingen ook de bevolking uit de regio Cyangugu over te halen geen steun te verlenen aan de rebellen, zouden zij de grens met Rwanda daar bereiken. Ondertussen heeft het leger zijn aanwezigheid in Cyangugu, dat ook aan de DR Congo grenst, preventief fors versterkt. Ook heeft het RPA een bataljon gelegerd aan de grens met Tanzania. De vrees bestaat, dat als de rebellen vanuit DR Congo druk gaan uitoefenen op Rwanda, de vluchtelingen in Tanzania ook in beweging zullen komen.

Na de infiltraties van mei tot juli 2001 is het weer betrekkelijk rustig in het noordwesten van Rwanda. Het is niet geheel duidelijk of zich nog enkele rebellen in de bossen bevinden. De meesten die de strijd hebben overleefd, hebben zich overgegeven of zijn teruggekeerd naar de DR Congo. Het gevaar van infiltraties blijft bestaan, ondanks de door de rebellen geleden verliezen. Daarin onderscheidt de situatie in het noordwesten zich van andere delen van het land.

¹⁰⁴ Zie voetnoot 77

¹⁰⁵ Reuters (26 juni 2001)

¹⁰⁶ IRIN-CEA (16 juli 2001)

¹⁰⁷ Reuters (21 mei 2001), AP (22 mei 2001), en IRIN-CEA (23 mei 2001)

Buiten het noordwesten is de veiligheidssituatie in alle gebieden bevredigend. Wel maken ex-militairen zich soms schuldig aan diefstal, moord, verkrachting en mishandeling. Kleine vergrijpen komen wekelijks voor, gewapende overvallen, mishandeling en moord gemiddeld eens per twee maanden. Een van de oorzaken van dit soort incidenten is dat de demobilisatie niet altijd geheel volgens de regels verloopt. Een ander probleem vormen de LDF. Ook zij zijn, met name in het noordwesten van het land verantwoordelijk voor diefstal, verkrachting en soms moord¹⁰⁸. Geregeld worden militairen en LDF-leden opgepakt en berecht, maar met name kleinere vergrijpen blijven vaak ongestraft. Vanwege de dreiging die nog steeds uitgaat van de rebellengroepen in de DR Congo is er in Rwanda nog geen sprake van duurzame stabiliteit.

2.5 Sociaal-economische ontwikkelingen

De meeste Rwandezen zijn zelfvoorzienende landbouwers. Weinigen betwisten dat een tekort aan landbouwgrond één van de diepere oorzaken was van de oorlog en de genocide van 1990-1994. De grond van Rwanda is in de loop der generaties versnipperd geraakt tot op een punt waarop hij nauwelijks nog productief is. De bevolking van Rwanda, thans ongeveer 8,3 miljoen, zal naar verwachting groeien tot tien miljoen in 2005. De imidugudu, waarmee een combinatie van hervestiging en herverdeling van land werd beoogd, hebben niet tot een oplossing geleid voor het probleem van het tekort aan land. Het ontbreekt nog steeds aan een geïntegreerd beleid op het gebied van vestiging, landverdeling, landbouw en andere economische activiteiten. Het ontbreekt aan een landwet, die het bezit van land regelt, waardoor investeringen, buiten de zelfvoorzienende landbouw, nagenoeg uitblijven. Het vastleggen van landbezit zou echter de spanningen tussen Hutu en Tutsi waarschijnlijk vergroten, aangezien er veel geschillen zijn tussen voormalige vluchtelingen en de huidige landbouwers.

Het jaar 2000 was een zeer droog jaar in Rwanda. De als gevolg daarvan tegenvallende landbouwproductie, in combinatie met de stijging van de dollar en de prijzen van olie, zorgden voor een daling van de conjunctuur. Toch kon de inflatie beperkt worden tot 3%, en groeide het bruto binnenlands product (BBP) met 5,8%.¹⁰⁹

Dankzij het economisch beleid van de afgelopen jaren, en ondanks de aanwezigheid van het Rwandese leger in de DR Congo, besloten de donoren in november 2000 Rwanda een forse schuldenverlichting van ongeveer 71% van de totale schuld toe te kennen. Hiermee schuift de afbetaling van schulden van de derde naar de dertiende plaats op de ranglijst van grootte van kostenposten voor de

¹⁰⁸ Tussen mei en september 2001 werden door Liprodhor in de noordwestelijke provincies Gisenyi en Ruhengeri 20 moorden door LDF-leden geregistreerd.

¹⁰⁹ 'À quand les investisseurs?' *Jeune Afrique* nr. 2009 (3-9 april 2001), p. 73

Rwandese overheid. Bovenaan staan onderwijs en defensie. Het geld dat door de schuldenverlichting vrijkomt voor binnenlandse investering zal volgens de plannen vooral besteed worden aan onderwijs, gezondheidszorg, en toegang tot drinkwater.¹¹⁰

Koffie en thee zijn de twee belangrijkste exportproducten van Rwanda. De export van deze twee producten maakt ongeveer driekwart van de nationale inkomsten uit.¹¹¹ Een van de aspecten van de economische hervormingen die de regering doorvoert, is privatisering van staatsbedrijven. Op het gebied van privatisering zijn in de afgelopen periode enige vorderingen geboekt. De eerste investeringen in de koffiesector hebben hun vruchten reeds afgeworpen, en de investeerders voor de thee-, energie- en telecomsectoren, die in de periode 2001-2002 geprivatiseerd zullen worden, hebben zich aangemeld.¹¹²

In mei 2001 vond er een IMF-missie naar Rwanda plaats. De missie stelde vast dat Rwanda aan de gestelde prestatie-indicatoren voldoet. Er bestaan echter onduidelijkheden over de werkelijke prestaties, vanwege accountantsverslagen die nog niet openbaar zijn gemaakt. Volgens goed ingelichte bronnen zouden deze onderzoeken blijf geven van slecht functionerende boekhoudsystemen tot oneigenlijk gebruik en herallocatie van fondsen.

Rwanda staat op de 152ste plaats in de Human Development Index voor 2001.

2.6 Samenvatting

In juni 2001 vonden voor het eerst sinds eind 1999 weer invallen plaats in Noordwest-Rwanda door het gewapende verzet, dat zich sinds 1994 in de DR Congo ophoudt. Sinds het vredesproces in de DR Congo weer enigszins op gang is gekomen na de moord op Kabila sr., lijken de ALIR-troepen in de richting van Rwanda en Burundi te trekken.

Met uitzondering van het noordwesten is de veiligheidssituatie in Rwanda over het algemeen bevredigend, doch geenszins duurzaam stabiel.

Het verzoeningsproces staat op de politieke agenda van de Rwandese regering. Onderliggende kwesties die tot de genocide leidden, zoals het gebrek aan voldoende landbouwgrond, zijn echter nog steeds niet opgelost. Ook de bijdrage aan verzoening van de imidugudu is beperkt, daar slechts een minderheid van de imidugudu etnisch gemengd is ondanks het feit dat verzoening door de regering wordt genoemd als een van de doelen van het hervestigingsprogramma. Ook is de verdeling van middelen onder de verschillende bevolkingsgroepen niet altijd

¹¹⁰ 'À quand les investisseurs?' *Jeune Afrique* nr. 2009 (3-9 april 2001), p. 73

¹¹¹ Ibidem, p. 80

¹¹² Ibidem, p. 74-75, en EIU, *Country Profile for Rwanda 2001-2002* (2001), p. 20

evenredig. Ten slotte slaagt het ICTR, dat als een van haar opdrachten heeft verzoening te bewerkstelligen in Rwanda, daar nauwelijks in. De algehele houding in Rwanda is dat van het tribunaal weinig verwacht moet worden op het gebied van verzoening. In plaats van de Rwandese bevolking bijeen te brengen, wordt het ICTR door de ene partij gezien als een toneel van politieke processen, en door de andere partij als een plek waar de daden van criminelen worden afgezwakt.

De start van de gacaca, speciale rechtbanken voor de beoordeling van genocideverdachten, die oorspronkelijk voor eind 2000 gepland was, is verschoven naar 2002. Dit uitstel was het gevolg van grote onrust onder de bevolking, die inmiddels voor een belangrijk deel is weggenomen. In november en december 2000 werd een pre-gacaca gehouden voor 3.434 gevangenen. Uiteindelijk werd ruim 7% van deze verdachten onmiddellijk vrijgelaten. In maart 2001 werd de gacaca-wet in het staatsblad gepubliceerd, en in oktober werden de lekenrechters gekozen.

Met de instelling van de gacaca in het vooruitzicht neemt het aantal bekentenissen door genocideverdachten snel toe, aangezien de verwachting thans is dat de zaken in een zeer snel tempo zullen worden afgehandeld.

In het jaar 2000 is de regering het programma van hervestiging in imidugudu met minder dwang en urgentie gaan uitvoeren. Toch vonden ook in de tweede helft van 2000 nog gedwongen verhuizingen plaats. Verder staan nog steeds de rechten van imidugudu-bewoners en personen die land moeten afstaan, niet vast.

In maart 2001 vonden de eerste verkiezingen op secteur- en districtsniveau plaats sinds 1994. Net als bij de lokale verkiezingen in 1999 mochten politieke partijen geen campagne voeren of kandidaten voordragen. Wel werd ditmaal in beslotenheid gestemd. Bij de verkiezing van de uitvoerende comités bestond het kiescollege echter voor 90% uit de bij de vorige verkiezingen door middel van in openbaarheid gekozen, lokale vertegenwoordigers. Hierdoor was de invloed van de nieuw gekozen vertegenwoordigers verwaarloosbaar.

Er waren berichten dat hoewel politieke partijen geen rol mochten spelen, het RPF in enkele gevallen druk uitoefende op bepaalde kandidaten om zich terug te trekken, of lid te worden van het RPF.

3 Mensenrechten

3.1 Waarborgen

3.1.1 Grondwet

De grondwet bepaalt dat alle burgers gelijk zijn voor de wet, zonder discriminatie op basis van ras, kleur, afkomst, etniciteit, clan, geslacht, opinie, religie of sociale status. Marteling is verboden.

De huidige grondwet van Rwanda wordt aangeduid met de term *Loi Fondamentale de la République rwandaise*. Deze wet, die in mei 1995 werd aangenomen door het parlement, is gebaseerd op de grondwet van 1991 (waarin het meerpartijstelsel werd geïntroduceerd), de akkoorden van Arusha van 1993, de verklaring van het RPF na de overwinning van 1994 en afspraken gemaakt tussen de politieke partijen (met uitsluiting van de MRNDD en de CDR) eind 1994.¹¹³ Zij is gebaseerd op de algemene principes van de rechtsstaat, de nationale eenheid, het pluralisme en het respect voor de rechten van de mens. In de *Loi Fondamentale* zijn bepalingen opgenomen die de gelijkheid van alle burgers bevestigen, evenals de noodzaak de grondrechten van individuen te respecteren, zoals die vastgelegd zijn in de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* en in het *Afrikaans Handvest voor de Rechten van de Mens en van de Volkeren*. Ook erkent de Wet het recht van de Rwandese vluchtelingen terug te keren naar hun land. Vluchtelingen die Rwanda tien jaar of langer geleden ontvlucht zijn of hun nakomelingen zullen bij terugkeer niet hun vroegere bezittingen terugkrijgen, maar elders land aangeboden krijgen van de regering. De Wet neemt de bepalingen van de Arusha-akkoorden over die de democratische ontwikkeling in Rwanda vorm moeten geven.¹¹⁴

Als onderdeel van de strategie van de overheid voor de huidige overgangsfase is eind december 1999 de *Commissie voor de Grondwetsherziening* geïnstalleerd.

3.1.2 Verdragen

Rwanda heeft de belangrijke internationale verdragen op het gebied van vluchtelingen en mensenrechten getekend en geratificeerd: de VN Conventie met betrekking tot de Status van Vluchtelingen, de Conventie van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid met betrekking tot Vluchtelingen, het Internationale Convenant voor Eliminatie van Alle Vormen van Rassendiscriminatie, het

¹¹³ [Africa South of the Sahara 2000, Rwanda](#), p. 884

¹¹⁴ Martin Imbleau et William A. Schabas, Les éditions Yvon Blais inc., [Introduction au droit rwandais](#) (1998)

Internationaal Convenant voor Burger- en Politieke Rechten, het Internationaal Convenant voor Economische, Sociale en Culturele Rechten, het Afrikaans Handvest voor de Rechten van Mensen en Volkeren, de Conventie voor de Rechten van het Kind, de Genocide-Conventie, de Conventie voor de Eliminatie van alle vormen van Discriminatie van Vrouwen, en de vier Conventies van Genève met de twee additionele protocollen van 1949.

Rwanda is niet partij bij het Internationaal Convenant tegen Marteling en Andere Wrede en Onmenselijke Behandeling of Bestrafing.

De Rwandese autoriteiten hebben al geruime tijd niet voldaan aan hun verplichting te rapporteren aan organen van toezicht.

3.2 Toezicht

In de Rwandese grondwet (Loi Fondamentale) is een *Nationale Commissie voor de Mensenrechten* voorzien. Deze Commissie is in mei 1999 met haar werk begonnen toen de zeven leden waren gekozen door het parlement uit een voordracht van tien, opgesteld door de regering. De bevoegdheden van de Commissie zijn het doen van onderzoek naar schendingen van de mensenrechten en het ontwikkelen van mensenrechteneducatie voor de Rwandese bevolking. De voorzitter heeft de rang van minister. Vooralsnog heeft de Commissie een mandaat van drie jaar. Het budget voor de Commissie maakt deel uit van de nationale begroting.¹¹⁵ Twee van de commissieleden hebben een achtergrond als mensenrechtenactivist. Vier leden zijn uit overheidskringen gerekruteerd. In juli 1999 hebben alle leden een training op het gebied van de mensenrechten gehad.

Het jaarverslag over 2000 van de Commissie werd door mensenrechtenorganisaties en andere waarnemers als een aangename verrassing gezien. Na het jaarverslag voor 1999¹¹⁶ en verhalen over interne strubbelingen, had de commissie veel kritiek gekregen. Met het tweede jaarverslag heeft de Commissie een groot deel van het vertrouwen teruggewonnen. Het verschil zit in de wijze waarop mensenrechtenschendingen in het rapport zijn weergegeven, waarbij is aangegeven om welke type schending het gaat, de aard ervan, en de acties die door de Commissie zijn ondernomen. Nieuw zijn ook de aanbevelingen. De Commissie blijkt politieke risico's te nemen, en lijkt daarvoor de ruimte te krijgen.

Tot nu toe zorgde de Commissie voor mensenrechtentrainingen aan politiefunctionarissen van alle rangen, aan 500 onderofficieren van het leger, en aan leerlingen van het middelbaar onderwijs en studenten van de universiteit en van het gezondheidsinstituut in Kigali. De trainingen werden gegeven door medewerkers van het ministerie van Justitie en Sociale Zaken, maar ook door

¹¹⁵ [Het Grote Merengebied: een regionaal perspectief \(1999\)](#)

¹¹⁶ Dit was het eerste jaarverslag van de Commissie.

vertegenwoordigers van Human Rights Watch, het Rode Kruis, de Universiteit van Rwanda en het Internationale Tribunaal voor Rwanda.¹¹⁷ Verder werd onderzoek gedaan naar onwettige detenties, verdwijningen, marteling, geschillen over bezittingen en zaken waarbij de rechtsgang niet volgens de regels was verlopen. Ook werd begonnen aan een evaluatie van de omstandigheden in gevangnissen en *cachots* (huizen van bewaring op lokaal niveau, niet ingericht op lang verblijf).¹¹⁸ In maart 2001 stelde de Nationale Commissie voor de Mensenrechten een onderzoek in naar klachten over de gang van zaken tijdens de verkiezingen in die maand. Over de resultaten van deze activiteiten moet nog worden gerapporteerd.¹¹⁹ In juli 2001 opende de Commissie tien provincie-afdelingen in meer afgelegen provincies.¹²⁰

Verschillende lokale ngo's, functioneren met zeer beperkte middelen en in een politiek hachelijke context. In Rwanda bestaan acht mensenrechten-ngo's. De *Ligue pour les Droits des hommes dans la région des Grands Lacs* (LDGL; een regionale koepel), de *Ligue pour la promotion et la défense des droits de l'homme au Rwanda* (Liprodhor), *Haguruka* (vrouwenrechten), *Kanyamateka* en de koepel *Comité des Ligues et des Associations des Droits de l'Homme* (CLADHO) zijn actieve ngo's. De overige drie organisaties, namelijk de *Association rwandaise pour la Défense des droits et des Libertés de l'homme* (ADL), de *Association rwandaise pour la défense des droits de l'homme* (Ardho), de *Association des Volontaires pour la Paix* (AVP), leiden door gebrek aan fondsen en gekwalificeerd personeel een kwijnend bestaan.¹²¹

De meeste organisaties hoeden zich voor te scherpe kritiek op de overheid of het leger. Er zijn gevallen bekend waarin de regering getracht heeft door het benoemen van staf- of bestuursleden greep te krijgen op het functioneren van deze organisaties.

Enkele van de genoemde ngo's hebben rapporten gepubliceerd over onderwerpen als de situatie in het noordwesten, de verkiezingen, het imidugudu-beleid en de gevangnissen. Liprodhor volgt het verloop van de genocideprocessen, bezoekt gevangnissen en volgt vrijgelatenen na terugkeer in hun dorpen.¹²² Sinds een kritisch rapport over de situatie in gevangnissen wordt het werken deze mensenrechtenorganisatie vrijwel onmogelijk gemaakt. Een aantal prefecten heeft de organisatie verboden gevangnissen en *cachots* te bezoeken.

Internationale mensenrechtenorganisaties als Amnesty International (AI) en Human Rights Watch (HRW) publiceren regelmatig rapporten over Rwanda,

¹¹⁷ UN/ECOSOC/CHR, *Situation des Droits de l'Homme au Rwanda* (2001), p. 8

¹¹⁸ Ibidem, p. 9

¹¹⁹ Ibidem, p. 8

¹²⁰ IRIN (10 juli 2001)

¹²¹ *Het Grote Merengebied: een regionaal perspectief* (1999)

¹²² HRW, *Rwanda World Report for 1999. Human Rights Developments* (2000)

gebaseerd op bezoeken en op bijdragen van lokale ngo's. Vertegenwoordigers van AI kregen in 1999 voor het eerst een inreisvisum. African Rights heeft een kantoor in Kigali.

In juni 2001 werd het mandaat voor de speciale vertegenwoordiger van de VN voor de mensenrechten in Rwanda niet verlengd, ondanks het verzet tegen beëindiging van het mandaat door de EU.¹²³ Dit betekent dat Rwanda van de VN op mensenrechtengebied geen speciale aandacht meer zal krijgen. De speciale vertegenwoordiger was in juli 1998 aangesteld, nadat de United Nations Human Rights Field Operation (UNHRFO) genoodzaakt was om haar werk te stoppen. De VN en de Rwandese regering hadden het niet eens kunnen worden over het nieuwe mandaat. De Rwandese regering vond het niet nodig onder toezicht gesteld te worden. Volgens haar richtte UNHRFO zich teveel op toezicht op de mensenrechtensituatie en te weinig op mensenrechteneducatie en onderzoek naar de genocide. De beëindiging van het mandaat van UNHRFO leidde tot veel internationale kritiek op de Rwandese regering.¹²⁴ Sindsdien stelde de speciale vertegenwoordiger van de VN voor de mensenrechten in Rwanda jaarlijks een rapport op, gebaseerd op bezoeken aan het land. Zijn opdracht was aanbevelingen te doen inzake de situatie van de mensenrechten in Rwanda, de oprichting en het onafhankelijk functioneren te bevorderen van de Nationale Commissie voor de Mensenrechten en aanbevelingen te doen inzake situaties waarin technische assistentie aan de regering van Rwanda opportuun kan zijn.¹²⁵

3.3 Naleving en schendingen

Deze paragraaf gaat in op de naleving en schendingen van de verschillende mensenrechten die asielrelevant zijn. Er zal niet afzonderlijk worden ingegaan op schendingen door het Rwandese leger in de DR Congo. Hiervoor zij verwezen naar het algemeen ambtsbericht DR Congo. De Rwandese regering geeft toe dat er mensenrechtenschendingen hebben plaatsgevonden in het gebied onder gezamenlijke controle van het RPA en de Congolese rebellenbeweging RDC. Zij wijst er op dat deze schendingen werden begaan door individuen in het leger, niet door het leger als institutie.¹²⁶ Er zijn gevallen bekend waarin RPA-militairen voor mensenrechtenschendingen zijn berecht door de militaire rechtbank.

3.3.1 Vrijheid van meningsuiting

De grondwet (Loi Fondamentale) voorziet in persvrijheid. In de praktijk beperkt de overheid dit recht echter sterk. De vrijheid van meningsuiting blijft een

¹²³ Nederland was voorstander van verlenging van het mandaat.

¹²⁴ [Het Grote Merengebied: een regionaal perspectief](#) (1999)

¹²⁵ UN/ECOSOC/CHR, [Report on the situation of human rights in Rwanda](#) (2000)

¹²⁶ DoS, [Human Rights Report for Rwanda-2000](#) (2001)

gevoelige kwestie als gevolg van de rol van de media in de genocide. Er wordt gewerkt aan een nieuwe perswet.

Er is intensief overleg geweest tussen de Association des Journalistes en het ministerie van Informatie over het voorstel voor de nieuwe perswet. De vertegenwoordigers van de pers waren aanvankelijk tevreden met het voorstel, dat meer radiostations zal toestaan, net als meer vrijheid van meningsuiting.¹²⁷ Het wetsvoorstel dat in juni 2001 aan het parlement werd voorgelegd, bevatte echter de mogelijkheid om de doodstraf op te leggen aan Rwandese journalisten, die zouden aanzetten tot genocide. In zijn protest tegen het voorstel gaf de ARJ aan dat de mogelijkheid van de doodstraf nooit besproken was in de eerdere consultaties met journalisten.¹²⁸ Over deze bepaling is uitvoerig in het parlement gediscussieerd, maar dit heeft niet geleid tot aanpassing van het wetsvoorstel.

De nationale radio en televisie zijn in staatshanden. De directeur van de nationale omroeporganisatie is tevens de woordvoerder van de regering. De *BBC World Service*, de *Voice of America*, *Radio France International* en de *Deutsche Welle* kunnen op FM beluisterd worden. Er zijn enkele nieuwsbladen, die wekelijks uitkomen in het Engels, Frans of Kinyarwanda. Er bestaat geen dagblad. Kritische publicaties en buitenlandse dag- en weekbladen zijn ongecensureerd in de boekhandel te krijgen. De geschreven pers heeft een beperkt bereik onder de Rwandese bevolking.

De meeste journalisten passen zelfcensuur toe uit angst voor represailles. Het komt voor dat er op hen druk wordt uitgeoefend van buitenaf. Zo is er sprake van anonieme bedreigingen, die een paar journalisten ertoe heeft gebracht het land te verlaten. Een aantal onderwerpen is taboe, zoals de terugkeer van de koning, politieke oppositie en de oorlog in de DR Congo. Het komt voor dat de regering druk uitoefent op adverteerders om geen reclame meer te laten afdrukken in een blad, dat te kritisch wordt bevonden. Hierdoor kan het blad in financiële problemen geraken, met als gevolg dat het niet meer verschijnt.¹²⁹ Intimidatie blijkt vaak een afdoende methode om journalisten monddood te maken (zie ook paragraaf 3.4.6 Tegenstanders van de regering). Er zijn het afgelopen jaar geen journalisten gevangenen genomen. Uit ervaringen uit voorgaande jaren blijkt echter dat detentie van enkele maanden tot een paar jaar kan duren. Journalisten die worden vrijgelaten worden in de gaten gehouden.

De beroepsorganisatie van journalisten, de *Association Rwandaise des Journalistes* (ARJ) heeft een tijdelijke vergunning ontvangen van de overheid,

¹²⁷ UN/ECOSOC/CHR, Allocution de M. Moussalli, Representant Special pour le Rwanda (2001), p. 4

¹²⁸ IRIN-CEA (26 juni 2001)

¹²⁹ UN/ECOSOC/CHR, Situation des Droits de l'Homme au Rwanda (2001), p. 17

zolang de wet uit 1999 die registratie vereist nog niet in werking getreden is (zie verder paragraaf 3.3.2 Vrijheid van vereniging en vergadering).

De overheid is de enige internetprovider, maar in het jaar 2000 werden verscheidene vergunningen afgegeven aan bedrijven die in de toekomst internet willen gaan aanbieden.

De academische vrijheid wordt in het algemeen gerespecteerd.

3.3.2 Vrijheid van vereniging en vergadering

De wet waarborgt vrijheid van vreedzame vergadering, maar in de praktijk wordt dit recht beperkt. Bijeenkomsten en demonstraties moeten vooraf gemeld worden, en demonstraties tegen de overheid zijn niet toegestaan. In de praktijk vinden geen andere demonstraties plaats dan die door de overheid geïnstigeerd. Er zijn geen gevallen bekend waarin toestemming voor een demonstratie werd geweigerd. Bijeenkomsten in de avond en nacht worden over het algemeen verboden.

In april 2001 trad een wet in werking die registratie van, en de aanvraag van een vergunning voor, alle ngo's vereist.¹³⁰ De wet geeft autoriteiten de mogelijkheid om redenen van landsbelang en nationale veiligheid de activiteiten van een ngo te verbieden. Zonder vergunning kan een ngo geen activiteiten ontplooiën, noch fondsen aanvragen. Lokale ngo's hebben tegen de wet geprotesteerd, omdat het hun vrijheid aan banden zou leggen. Zo zou het bijvoorbeeld onmogelijk worden in beroep te gaan tegen het besluit van de overheid om een bepaalde vereniging niet te erkennen.¹³¹

Ngo's hebben tot april 2002 om te voldoen aan de eisen van de wet. Een decreet ter nadere precisering en uitvoering van de wet is in voorbereiding. Met internationale ngo's hebben open gesprekken plaats gevonden over de inhoud van het decreet.

In Rwanda bestaan diverse belangengroepen. De belangrijkste organisatie van overlevenden van de genocide, Ibuka, behartigt krachtig de belangen van haar achterban. Een aantal vrouwenorganisaties is actief.¹³²

De mensenrechtenorganisatie Liprodhor wordt het werken praktisch onmogelijk gemaakt sinds een kritische publicatie over gevangenen. Een aantal prefecten heeft de organisatie verboden gevangenen en cachots te bezoeken. De algemene vergadering van Liprodhor werd door de politie verboden. Individuele leden ondervinden geen hinder van de kant van de autoriteiten vanwege hun activiteiten, maar één persoon binnen de organisatie heeft vanwege (andere) politieke

¹³⁰ DoS, Human Rights Report for Rwanda-2000 (2001)

¹³¹ UN/ECOSOC/CHR, Allocution de M. Moussalli, Representant Special pour le Rwanda (2001), p. 4

¹³² Report on the situation of human rights in Rwanda, UN/ECOSOC/CHR (1999)

activiteiten wel problemen ondervonden van de kant van de overheid. De overheid eist van Liprodhor ontslag van deze persoon.

In 1994, na de genocide, is in Rwanda een forum van politieke partijen opgericht. In dit forum is afgesproken dat er in de transitieperiode (die inmiddels verlengd werd tot 2003) geen politieke activiteiten ondernomen zullen worden. Over het algemeen leiden politieke partijen een slapend bestaan. Personen die toch politieke activiteiten ontwikkelen krijgen zeker problemen. Alles wat op oppositie lijkt wordt streng geobserveerd en soms geïntimideerd. Een belangrijk PDC-politicus, voormalig minister van Binnenlandse Zaken Gakwaya, verliet begin 2001 het land, nadat hij teveel problemen had ondervonden met de autoriteiten. Vanwege een conflict met de prefect van Cyangugu werd Gakwaya gedwongen af te treden als minister van Binnenlandse Zaken, waarna hij geen kansen meer zag voor zichzelf in Rwanda.

Sinds half 1999 behandelen de Rwandese autoriteiten het 'leger van de koning' als een bedreiging van de veiligheid. Koning Kigeri V, verdreven in 1961, woont tegenwoordig als burger in de VS. De monarchisten zouden zowel Hutu als Tutsi (overlevenden van de genocide) onder hun aanhangers tellen. Redenen voor politiek verzet van Tutsi overlevenden tegen de overheid waren onder meer onvrede over de trage berechting van genocide-daders, over de corruptie in overheidskringen, over de dominantie van de uit Uganda teruggekeerde Tutsi, en over de oorlog in de DR Congo.¹³³

In 2001 werd voormalig president Bizimungu verboden een nieuwe politieke partij, PDR-Ubuyanja, op te richten zolang de grondwet nog in voorbereiding is. De regering verwees naar het verbod op de oprichting van politieke partijen gedurende de overgangperiode, waartoe onder Bizimungu zelf overeenstemming was bereikt.

In de staatsmedia werd vanaf het verbod een lastercampagne tegen Bizimungu gevoerd. Intimidatie van overheidszijde heeft inmiddels geleid tot het vertrek uit diens partij van enkele medeoprichters. Bizimungu werd zelf ook onder druk gezet. Eind mei 2001 werd hij een dag onder huisarrest geplaatst, en de voorrechten die bij zijn positie als voormalig president hoorden¹³⁴, werden hem afgenomen.

De politieke partijen MRNDD, CDR, en de MDR-Power¹³⁵ - betrokken bij de planning en uitvoering van de genocide - zijn nog altijd verboden (zie verder paragraaf 2.1.2 Geschiedenis). Deze partijen zijn opgeheven, en voormalige leden hebben zich aangesloten bij andere partijen.

¹³³ HRW, [Rwanda: the search for security and human rights abuses](#) (2000)

¹³⁴ Deze voorrechten betroffen een toelage, een huis, bewaking bij zijn huis en vervoer. Deze voorrechten zijn overigens niet in de wet verankerd.

¹³⁵ MDR-Power splitste zich in het najaar van 1992 af van de MDR, en sloot zich aan bij de Interahamwe.

3.3.3 Vrijheid van godsdienst

De vrijheid van godsdienst wordt gegarandeerd in de grondwet. Religieuze organisaties moeten zich, net als andere ngo's, laten registreren en een vergunning aanvragen. Dit is over het algemeen een routinezaak. Jehova's getuigen kunnen problemen ondervinden, die te maken hebben met hun principiële weigering gemeenschapstaken te verrichten of belasting te betalen. In Ruhengeri belandden enkele Jehova's getuigen tijdelijk in de gevangenis vanwege hun activiteiten. In Kigali houden zij zonder grote problemen wekelijkse bijeenkomsten. Sinds de tragische gebeurtenissen in Uganda in het voorjaar van 2000 (de dood van honderden leden van een religieuze sekte) houdt de Rwandese regering sekten nog steeds in het oog.

Het gedrag van vertegenwoordigers van de katholieke kerk tijdens de genocide¹³⁶ heeft tot ernstige scheuringen in de samenleving geleid.¹³⁷ De betrekkingen tussen de katholieke kerk en de regering lijken enigszins te verbeteren, maar zijn nog steeds moeizaam. Vertegenwoordigers van de katholieke kerk beschuldigen de regering van vooroordelen tegen de kerk, en eisen kerkgebouwen terug waar moorden hebben plaatsgevonden tijdens de genocide, en die thans als gedenkplaatsen worden gebruikt. Desalniettemin zijn er geen tekenen van extra risico's op vervolging van katholieken door de overheid.

3.3.4 Bewegingsvrijheid

De grondwet garandeert vrijheid van beweging. In de praktijk belemmert de overheid deze vrijheid echter. Burgers moeten zich identificeren wanneer dit gevraagd wordt. Toestemming om te reizen is niet nodig, en tijdelijk verblijf buiten de eigen woonplaats is toegestaan. Personen die permanent willen verhuizen naar een andere cel, moeten een nieuwe identiteitskaart aanvragen.

Vanaf 1998 zijn meer dan 600.000 personen uit het noordwesten van Rwanda hervestigd in imidugudu (zie ook paragraaf 2.1.2 Geschiedenis). Volgens waarnemers gebeurde dit vaak onder dwang. De overheid verbiedt mensen niet langer uit deze dorpen te vertrekken, maar beperkingen van de mogelijkheid om nieuwe huizen te bouwen, dwingen de dorpelingen vaak om te blijven.

Elke Rwandese burger van 16 jaar en ouder wordt geacht een identiteitskaart te hebben, en ten alle tijde bij zich te dragen. Iemand die geen identiteitskaart bij zich

¹³⁶ In juni 2001 werden in België twee Rwandese nonnen veroordeeld wegens medeplichtigheid aan genocide.

¹³⁷ EIU, *Rwanda Country Report 2nd qu. 1999*, p. 12

heeft kan worden ondervraagd door de politie en kan eventueel gevangen worden genomen.

Bij de uitgifte van identiteitskaarten na 1994 was het voor aanvragers niet altijd mogelijk hun identiteit en nationaliteit aan te tonen via het geboortebewijs van de (voor-) vader. Een persoon krijgt de Rwandese nationaliteit, wanneer de vader (en de grootvader et cetera) de Rwandese nationaliteit heeft.¹³⁸ Waar ook de bevolkingsregisters geen uitsluitel konden bieden, bijvoorbeeld doordat bestanden vernietigd waren, werd in sommige gevallen volstaan met ‘getuigenverklaringen’.

Een identiteitskaart kan aangevraagd worden bij de lokale autoriteiten. De burgemeester moet een verklaring afleggen dat de aanvrager geboren is in de betreffende commune en een verklaring van goed gedrag afgeven. Een identiteitsdocument kost omgerekend ongeveer 14 dollar. Na de genocide van 1994 wordt de etnische achtergrond niet meer vermeld op identiteitskaarten of paspoorten. Kinderen worden bijgeschreven op de identiteitskaart van de moeder.

Het verkrijgen van een paspoort is in de loop der jaren gemakkelijker geworden. Voor degenen die geen politieke contacten hebben, blijft het echter moeilijk een paspoort te verkrijgen. Paspoorten worden afgegeven door de immigratie-autoriteiten, die werken onder verantwoordelijkheid van het leger. Een paspoort kost omgerekend 100 tot 150 dollar. Elke Rwandese burger heeft in principe recht op een paspoort. Een paspoort kan worden verkregen mits de Rwandese nationaliteit aangetoond kan worden en een identiteitskaart overlegd kan worden. De provincie heeft een immigratiebureau en houdt een lijst bij van aanvragen die zijn ingediend en welke zijn gehonoreerd. Er wordt een ontmoedigingsbeleid gevoerd, daar bijvoorbeeld veel intellectuelen naar het buitenland willen vertrekken. Om Rwanda te verlaten is geen uitreisvisum nodig.

Een Rwandese burger kan een laissez-passer krijgen voor het bezoeken van Burundi, DR Congo, Uganda, Tanzania en Kenia. Ook kan men op relatief eenvoudige wijze illegaal de grens oversteken. In de buurlanden kan tegen betaling een vals paspoort verkregen worden. Bij de inreis in Rwanda vanuit Uganda en Burundi is de controle aan de grenzen strikt. Aan de grens met de DR Congo is de controle beperkt. De controle op de luchthaven is streng, zowel door de luchtvaartmaatschappijen als door de politie. De kans om ongecontroleerd uit te kunnen reizen via het vliegveld van Kigali is zeer gering, en het is normaal gesproken onmogelijk om als alleenstaande minderjarige de douane te passeren. De ontmoediging van vertrek betreft met name belangrijke politici, journalisten, of (voormalige) militairen. Veiligheidsdiensten hebben familieleden en vrienden van vertrokken personen onder druk gezet en lastiggevallen om informatie of vanwege hun hulp bij het vertrek.¹³⁹

¹³⁸

In Rwanda is dubbele nationaliteit toegestaan.

¹³⁹

HRW, [Rwanda: the search for security and human rights abuses](#) (april 2000)

3.3.5 Rechtsgang

Rechtsgang in genocidezaken in Rwanda

De grondwet voorziet in een onafhankelijke rechterlijke macht. In de praktijk staat zij echter onder invloed van de uitvoerende macht, en lijdt zij onder gebrek aan middelen en efficiëntie, soms onder corruptie. Corruptie wordt tegengegaan door een Anti-Corruptie Commissie, die het afgelopen jaar vooruitgang maakte. Verscheidene aanklagers en magistraten werden in 2000 ontslagen of geschorst wegens corruptie. Anderen op grond van verdenking van medeplichtigheid aan de genocide. Er waren berichten dat sommigen werden ontslagen op grond van ongefundeerde aanklachten.¹⁴⁰

In februari 2001 werd het aantal gevangenen in voorarrest op verdenking van genocide geraamd op 110.000 personen. Vanaf december 1996 tot zomer 2001 werden ongeveer 4.500 personen berecht. Daarvan had 12% de doodstraf gekregen, 28% levenslang, 40% gevangenisstraffen van verschillende termijnen, en werd 17% vrijgelaten. In 2000 is het aantal vonnissen dat is geweest verdubbeld ten opzichte van de voorafgaande vier jaar. Die trend zal zich in 2001 voortzetten. Het berechten van 2.500 personen per jaar is met de huidige gang van zaken echter het maximaal haalbare. Zonder gacaca zou het daarmee nog veertig jaar duren voor alle verdachten zouden zijn berecht. Het openbaar ministerie is bezig alle dossiers van genocide-verdachten compleet te maken. In juli 2001 waren er 50.000 dossiers volledig. Als er geen beschuldigingen gevonden kunnen worden, wordt een verdachte voorgeleid aan de bevolking van zijn commune, en vrijgelaten als ook dan geen beschuldigingen volgen. Volgens Human Rights Watch werden in sommige gevallen personen die waren vrijgesproken nooit vrijgelaten, of na vrijlating opnieuw gearresteerd. Het officiële argument hiervoor was dat de veiligheid van de vrijgesprokenen niet gegarandeerd kan worden.¹⁴¹ In enkele gevallen werden personen die opnieuw waren gearresteerd op dezelfde grond op bevel van de procureur-generaal vrijgelaten. Mensen die worden vrijgelaten hebben in sommige gevallen moeite normaal te functioneren in de Rwandese samenleving. Over het algemeen, blijkt uit een rapportage van Liprodhor, worden vrijgelaten gevangenen echter met rust gelaten.

Advocaten Zonder Grenzen zorgt ervoor dat bijna alle genocide-verdachten die voor de rechtbank moeten verschijnen, ook daadwerkelijk worden verdedigd. De advocaten begeleiden daarnaast stagiaires van de rechtenfaculteit van Butare. Verder werken ze samen met ongeveer honderd *défenseurs judiciaires*, die een spoedopleiding hebben gevolgd bij het Deens Centrum voor Mensenrechten.¹⁴²

¹⁴⁰ DoS, [Human Rights Report for Rwanda-2000](#) (2001)

¹⁴¹ HRW, [Press release for Rwanda](#) (1 februari 2001)

¹⁴² F. Mascini, 'Rwandese ambtenaren verdienen niet genoeg om te eten', [Internationale Samenwerking](#) (november 2000), p. 35

De verkiezingen van de gacaca-rechters vonden plaats in oktober 2001. Waarschijnlijk zullen gacaca-processen begin 2002 van start gaan. De nieuwe gacaca zullen steun kunnen aanvragen van juridische adviseurs, aangewezen door het hooggerechtshof. Verder zal de officier van Justitie deelnemen aan onderzoek, dossiers aanleveren, en optreden als getuige tegen de aangeklaagde. Er bestaat een beroepsmogelijkheid in de gacaca, maar de verdachte heeft in de gacaca geen recht op rechtshulpverlening. De hoop is dat door inschakeling van de bevolking bij gacaca de waarheid zoveel mogelijk recht zal worden gedaan (zie ook paragraaf 2.3 Politieke ontwikkelingen).

International Criminal Tribunal for Rwanda

In juni 2001 gaf de International Crisis Group (ICG) een rapport uit over het ICTR. Als verworvenheden van het tribunaal werden aangemerkt de erkenning van genocide voor het internationale recht, de arrestatie en vervolging van personen die zonder het internationale tribunaal nooit zouden zijn voorgeleid, en de internationale veroordeling van de ideologie van Hutu-suprematie.¹⁴³ Verkrachting werd voor het eerst beschouwd als mogelijk onderdeel van genocide. Ook werd Jean Pierre Kambanda als eerste regeringshoofd veroordeeld wegens genocide en misdaden tegen de menselijkheid.¹⁴⁴

Het belangrijkste punt van kritiek was de traagheid waarmee het tribunaal nog steeds werkt. Deze wordt veroorzaakt door drie factoren, namelijk de afhankelijkheid van de medewerking van autonome staten, de relatie van het tribunaal met Rwanda, en interne factoren in het functioneren van het tribunaal. In de eerste plaats is het tribunaal afhankelijk van individuele staten voor zaken als arrestatie, bescherming van getuigen, uitlevering en gevangenneming. Gebrek aan medewerking heeft ertoe geleid dat een aantal hoofdverdachten al jaren kunnen rondreizen tussen onder andere de DR Congo, Gabon, Kenia, maar ook Frankrijk en België.¹⁴⁵

In de tweede plaats was de relatie van de rechters van het tribunaal met de Rwandese regering lange tijd gespannen na de vrijspraak van Jean-Bosco Barayagwiza op technische gronden in 1999.¹⁴⁶ Eind 2000 en in de loop van 2001 is de relatie aanzienlijk verbeterd. Hoofdaanklager Carla del Ponte noemde die medio 2001 goed.

Een goede relatie met Rwanda is voor het tribunaal van het grootste belang vanwege het feit dat bijna alle getuigen à charge in Rwanda verblijven, en het tribunaal zonder deze getuigen de rechtszaken niet zou kunnen uitvoeren. De algehele houding in Rwanda is dat van het tribunaal weinig verwacht moet worden. In plaats van de Rwandese bevolking bijeen te brengen, wordt het door de

¹⁴³ ICG, *Tribunal Penal International pour le Rwanda: L'Urgence de Juger* (2001), p. 9, 10

¹⁴⁴ Brief aan de Kamer van Van Oven c.s. over het Rwanda tribunaal (5 juli 2001), antwoord op vraag 3.

¹⁴⁵ ICG, *Tribunal Penal International pour le Rwanda: L'Urgence de Juger* (2001), p. II, 2

¹⁴⁶ Dit vonnis werd later alsnog vernietigd, en Barayagwiza veroordeeld.

ene kant gezien als een toneel van politieke processen, en door de andere kant als een plek waar de daden van criminelen worden afgezwakt.¹⁴⁷

Eind 2000 brachten rechters van het tribunaal bezoeken aan plaatsen waar de genocide had plaatsgevonden. Dit bezoek leverde de rechters kritiek op. Zonder de aanwezigheid van verdediging en aanklagers hadden de rechters gesprekken met de bevolking. Hoewel de bezoeken in het licht van bewustwording van de bevolking van rechtvaardigheid en verzoening als zeer nuttig werden ervaren, kwamen ze de zuiverheid van de rechtsgang niet ten goede.

De derde oorzaak voor de traagheid van de procesvoering van het ICTR zijn de kwesties van interne machtsstrijd en competentie. Ook de geografische positionering van het tribunaal (Kigali, Arusha en Den Haag)¹⁴⁸ geeft vertraging door lange afwezigheid van rechters, en advocaten.

Vanaf eind 2000 lijkt het ICTR meer greep te hebben gekregen op de uitvoering van zijn taken. Voor 2001 staan 10 rechtszaken op het programma, met 26 verdachten (van de 44 verdachten nog in detentie). In april 2001 werd in Nairobi een Anglicaanse bisschop gearresteerd op verdenking van genocide.¹⁴⁹ In mei 2001 werd Simeon Nshamihigo, een voormalige onderzoeker voor het tribunaal, gearresteerd op verdenking van medeplichtigheid aan de genocide.¹⁵⁰ In juni 2001 werden drie verdachten gearresteerd in Europa. Een vierde verdachte in Italië kon niet worden aangehouden wegens gebrek aan medewerking van de Italiaanse autoriteiten.¹⁵¹ In dezelfde maand werden twee voormalige burgemeesters aangehouden in een vluchtelingenkamp in Tanzania.¹⁵² In juli werden vier onderzoekers voor de verdediging van het ICTR ontslagen wegens verdenking van medeplichtigheid aan de genocide. Rwanda heeft het tribunaal gevraagd de vier te arresteren en in staat van beschuldiging te stellen.¹⁵³

Hoofdaanklager Carla Del Ponte maakte in december 2000 afspraken met president Kagame over de medewerking van Rwanda aan de vervolging van RPA-soldaten die zich schuldig hadden gemaakt aan misdaden in 1994.¹⁵⁴ Er bestaat een

¹⁴⁷ ICG, Tribunal Penal International pour le Rwanda (2001), p. 31

¹⁴⁸ In Arusha vinden de rechtszaken plaats; de hoofdaanklager van het tribunaal, die ook hoofdaanklager is voor het Joegoslavië Tribunaal, heeft haar zetel met de bijbehorende administratie in Den Haag; en in Kigali heeft het ICTR een kantoor van waaruit getuigen kunnen worden opgespoord en begeleid, en contacten kunnen worden onderhouden met de Rwandese autoriteiten.

¹⁴⁹ ANP (27 april 2001)

¹⁵⁰ IRIN-CEA (1 juni 2001)

¹⁵¹ Reuters (12 juli 2001)

¹⁵² Reuters (21 juni 2001)

¹⁵³ IRIN-CEA (20 juli 2001)

¹⁵⁴ Het mandaat van het ICTR - het jaar 1994 - was het resultaat van een compromis. Bij het oprichten van het tribunaal wilde het RPF dat het tribunaal zich zou bezighouden met de periode vóór en tot en met de genocide. Andere groepen wilden juist dat het mandaat zou beginnen met de genocide en zich oneindig door zou zetten. ICG, Tribunal Penal International pour le Rwanda (2001), p. 3, 10

goed draaiend witness-support-programma dat getuigen ondersteunt. De confrontatie met een indrukwekkend tribunaal en de daders kan voor slachtoffers van, bijvoorbeeld, verkrachting zeer traumatiserend zijn. Door begeleiding bij de reis en het vinden van huisvesting kan die traumatisering worden beperkt. De nieuwe griffier van het ICTR heeft een aantal maatregelen aangekondigd die moeten leiden tot vermindering van corruptie door misbruik van het systeem van rechtshulpverlening. Zo probeerden advocaten van de verdediging door middel van giften verdachten over te halen hen aan te stellen, omdat de verdediging van een ICTR-verdachte lucratief was. Deze gewoonte is aan banden gelegd.¹⁵⁵

Militaire rechtbanken

De Raad van Oorlog en het Militaire Hof passen de genocidewet toe waar het daden gepleegd door militairen betreft, en doen dat strikt. Dezelfde organen behandelen gewelddaden van de kant van militairen tegen burgers. Hoewel deze daden even strikt worden berecht, zijn veel minder gevallen berecht dan er gewelddaden gemeld zijn.

De rechtsgang in reguliere zaken

De wederopbouw van de gewone rechtspraak heeft inmiddels de noodfase achter zich gelaten, met uitzondering van het meest lokale niveau waar vooralsnog geen rechtbanken opereren. Conflicten over bijvoorbeeld land, veel voorkomend in het huidige Rwanda, worden nu noodgedwongen opgelost door de lokale autoriteiten. De rechtsspraak lijdt aan inefficiëntie en een gebrek aan strikt beheer en toezicht, naast een tekort aan middelen. Corruptie vormt een probleem. Ook klagen magistraten over inmenging door de overheid.¹⁵⁶

3.3.6 Arrestaties en detenties

In Rwanda zit een groot aantal mensen gevangen (ongeveer 125.000). De grote meerderheid van de gevangenen wordt beschuldigd van genocide. Velen zijn jaren vastgehouden zonder aanklacht, bewijs of proces. De maximumperiode van detentie is herhaaldelijk verlengd, hetgeen in strijd moet worden geacht met de internationaal aanvaarde mensenrechten zoals bijvoorbeeld vastgelegd in het Internationaal Verdrag inzake de Burgerlijke en Politieke Rechten. Het gevaar van vrijheidsberoving zonder eerlijk proces nog steeds in Rwanda. Illegale gevangenschap (d.w.z. zonder eerlijk proces) is "gewoon" in Rwanda volgens de Nationale Mensenrechtencommissie in haar rapport over 2000. Een groot aantal personen is willekeurig gearresteerd. Sommigen zijn vrijgelaten, maar werden kort daarna weer gearresteerd. Anderen zijn in gevangenschap gehouden ondanks dat

¹⁵⁵ IRIN-CEA (14 juni 2001)

¹⁵⁶ ICG, Five years after the genocide in Rwanda (1999)

zij vrijgesproken waren. Een onbekend aantal burgers wordt onwettig vastgehouden onder militaire bewaking.¹⁵⁷

Hoewel het aantal de laatste tijd is teruggelopen, vinden nog steeds arrestaties plaats op beschuldiging van deelname aan de genocide. De grondwet verbiedt willekeurige arrestatie en detentie. Volgens de wet moet een zaak onderzocht zijn, waarop een arrestatiebevel kan worden aangevraagd, waarmee de verdachte kan worden gearresteerd. Een gevangene mag tot 48 uur zonder arrestatiebevel worden vastgehouden; de aanklacht moet binnen vijf dagen na de arrestatie bekendgemaakt worden. Veiligheidsdiensten mogen geen personen gevangen houden. Deze waarborgen worden veelvuldig genegeerd. De Nationale Mensenrechtencommissie heeft deze praktijken in haar rapport over 2000 aan de kaak gesteld. Ook politie, veiligheidsdiensten en leger maakten zich in de verslagperiode schuldig aan willekeurige arrestatie en detentie. Indien de autoriteiten bepaalde mensen voor een langere periode onder arrest willen houden, wordt vaak betrokkenheid bij de genocide als grond voor de aanklacht gebruikt. Naast deze grond worden ook corruptie en het ondersteunen van het Rwandese koningshuis als gronden aangevoerd. Een bevredigende onderbouwing van die aanklachten ontbreekt vaak.

Situatie in gevangenissen en detentiecentra

De zorg voor de 125.000 gevangenen drukt zwaar op de begroting van de Rwandese overheid. In 2000 zijn 5.000 gevangenen vrijgelaten, terwijl 2.500 nieuwe arrestaties zijn verricht.¹⁵⁸

Vijf procent van het overheidsbudget wordt besteed aan de gevangenissen. In februari 2001 rapporteerde Human Rights Watch dat het verantwoordelijke ministerie echter nog maar de helft van het toegezegde bedrag had ontvangen.¹⁵⁹ Het Internationale Rode Kruis neemt een groot deel van de voedselvoorziening voor haar rekening.¹⁶⁰

In de gevangenissen en cachots vinden mishandeling en intimidatie plaats. Stokslagen behoren tot de routine in gevangenissen en cachots, met name tijdens ondervragingen. De ernst van de mishandelingen is afhankelijk van de betrokken politieman of bewaker.

Een indicator van de algehele omstandigheden in de gevangenissen is het sterftecijfer onder gevangenen.¹⁶¹ In 1999 bleek het aantal sterfgevallen gedaald, namelijk van ongeveer 3300 ($\pm 3\%$) tot ongeveer 1100 (1%). Sindsdien bleef het

¹⁵⁷ DoS, Human Rights Report for Rwanda-2000 (2001)

¹⁵⁸ UN/ECOSOC/CHR, Situation des Droits de l'Homme au Rwanda (2001), p. 13

¹⁵⁹ HRW, Press release on Rwanda (1 februari 2001)

¹⁶⁰ F. Mascini, 'Rwandese ambtenaren verdienen niet genoeg om te eten' Internationale Samenwerking (2000), p. 35

¹⁶¹ Ibidem

aantal stabiel; ook in 2000 meldde US Department of State ongeveer 1100 sterfgevallen.¹⁶² De meeste van de 1.100 sterfgevallen onder gevangenen in 2000 waren het gevolg van geneesbare ziekten, HIV/AIDS, en de cumulatieve gevolgen van overbevolking.¹⁶³

De situatie in de cachots¹⁶⁴ is slechter dan in de gevangenissen. De cachots werden oorspronkelijk in gebruik genomen als opvang voor enkele dagen alvorens de gevangenen zouden worden overgebracht naar gevangenissen. Door de overbevolking van de detentiecentra bleek dit echter niet mogelijk, met als gevolg dat vele gevangenen reeds zeven jaar in de cachots verblijven. Een van de specifieke problemen van de cachots is dat ze niet direct onder het regeringsbudget vallen, maar onder het districtsbudget, dat ontoereikend is. De gevangenen zijn voor voeding en gezondheidszorg afhankelijk van familie en enkele maatschappelijke organisaties. Van de gevangenen is volgens berichten 30% ondervoed¹⁶⁵, en het komt voor dat er mensen van uitputting en honger sterven. Vanwege de zeer slechte omstandigheden in de cachots heeft de overheid besloten zoveel mogelijk gevangenen van de cachots over te brengen naar de reguliere gevangenissen. Het aantal gevangenen in cachots is tussen 1999 en 2001 gedaald tot ongeveer 10.000 personen, en het aantal cachots in gebruik is gedaald van 133 tot 95. Hiermee is de overpopulatie van de cachots iets verlicht. Bij de overplaatsing naar gevangenissen wordt per gevangene het dossier bekeken, om vast te stellen of hij of zij in aanmerking komt voor de gacaca.¹⁶⁶ Een apart probleem vormen de 5.500 vrouwen in de gevangenis, waarvan ongeveer 600 vrouwen met jonge kinderen. Voor hen bestaat in de meeste gevallen een aparte afdeling, maar niettemin zijn verkrachtingen door bewakers of mannelijke gevangenen een groot probleem. Vrouwen en kinderen hebben fysiek en psychisch het meest te lijden van de overbevolking in de gevangenissen.¹⁶⁷

Het Rode Kruis, diplomaten en journalisten krijgen geregeld toegang tot de gevangenissen. De mensenrechtenorganisatie Liprodhor wordt echter sinds een kritisch rapport over de situatie in gevangenissen bezoek aan gevangenissen verboden. Het Rode Kruis bezocht ook de cachots en de militaire detentiecentra.¹⁶⁸ Penal Reform International (PRI) is een particuliere ontwikkelingsorganisatie die probeert bij te dragen aan het oplossen van de problemen in de overvolle gevangenissen. PRI geeft managementcursussen aan gevangenisdirecteuren, leidt gevangenisbewaarders op en zorgt ervoor dat gevangenen buiten de poort kunnen

¹⁶² DoS, Human Rights Reports for Rwanda 1998, 1999 en 2000 (resp. 1999, 2000, 2001)

¹⁶³ Ibidem

¹⁶⁴ Cachots zijn huizen van bewaring op lokaal niveau, niet ingericht op lang verblijf.

¹⁶⁵ UN/ECOSOC/CHR, Situation des Droits de l'Homme au Rwanda (21 maart 2001), p. 14

¹⁶⁶ Ibidem, p. 13, en 'En attendant le verdict' Jeune Afrique, nr 2099 (3-9 april 2001), p. 89

¹⁶⁷ ICG, Five years after the genocide in Rwanda (1999)

¹⁶⁸ DoS, Human Rights Report for Rwanda-2000 (2001)

werken. Het ministerie van Binnenlandse Zaken heeft de capaciteit, noch de middelen om een dergelijk programma uit te voeren.¹⁶⁹

3.3.7 Mishandeling en foltering

De grondwet verbiedt marteling. Slaan of afranselen bij arrestaties of tijdens detentie komen echter zeer vaak voor. In een aantal gevallen zijn folteringen door politie of leger zo ernstig geweest dat ze de dood tot gevolg hebben gehad.¹⁷⁰ Sommige gevangenen stierven als gevolg van mishandeling door corrupte gevangenisbewaarders (zie verder paragraaf 3.3.6 Arrestaties en detenties).¹⁷¹

3.3.8 Verdwijningen

In de eerste maanden van 2001 vonden verdwijningen plaats van een gedemobiliseerde legerofficier en een burger. De verdwijning van voormalig minister van Binnenlandse Zaken Gakwaya in april 2001 is opgelost. Volgens de laatste berichten is hij naar Uganda gevlucht. Op basis van interviews met bewoners van de Kibungo-prefecture maakten mensenrechtenorganisaties melding van verdwijningen van enkele Hutu, met name jongens en kleine zelfstandigen, uit hun huizen en gevangenissen.¹⁷²

3.3.9 Buitengerechtelijke executies en moorden

Individuele RPA-militairen en leden van de Local Defense Forces maken zich nog schuldig aan moord. Vaak wordt hiertegen opgetreden.

3.3.10 Doodstraf

De grondwet voorziet in de doodstraf voor de daders van genocide in categorie 1 (zie voor de categorisering van genocideverdachten paragraaf 2.1.2 Geschiedenis). Het wetboek van strafrecht voorziet in de doodstraf voor moord.¹⁷³ Ook op desertie staat de doodstraf.

Behalve door burgerlijke rechtbanken zijn ook door de militaire rechtbanken doodvonnissen uitgesproken vanwege genocide of ernstig wangedrag. De aantallen zijn echter onbekend. Sinds april 1998 is de doodstraf niet meer voltrokken. De regering heeft echter nooit aangegeven dat de uitgesproken

¹⁶⁹ F. Mascini, 'Rwandese ambtenaren verdienen niet genoeg om te eten' Internationale Samenwerking (2000), p. 35

¹⁷⁰ DoS, Human Rights Report for Rwanda-2000 (2001)

¹⁷¹ Ibidem

¹⁷² ibidem

¹⁷³ ICG, Five years after the genocide in Rwanda (1999)

doodvonnissen niet uitgevoerd zullen worden.¹⁷⁴ De doodstraf uitgesproken door militaire rechtbanken voor misdrijven tijdens veldtochten in de DR Congo, werd wel uitgevoerd. Over aantallen is niets bekend.

3.4 Positie van specifieke groepen

3.4.1 Hutu-Tutsi

Zoals uit het voorgaande blijkt bestaan in de Rwandese maatschappij meer scheidslijnen dan de etnische, en zijn de Hutu en Tutsi bevolkingsgroepen geen monolithische blokken. Overigens blijft het onderscheid tussen deze twee groepen relatief: sinds generaties vonden huwelijken tussen beide groepen plaats. Sinds 1994 is het officiële regeringsbeleid gericht op uitbanning van etnische discriminatie. De etnische afkomst wordt dan ook niet meer geregistreerd. Naar schatting is thans zeker 80% van de bevolking Hutu.¹⁷⁵

De scheidslijnen in de Rwandese samenleving zijn van oudsher niet alleen etnische, maar ook sociale en politieke. In de historie waren de Tutsi veetelers, die gemiddeld rijker waren en meer politieke macht hadden. De Hutu waren landbouwers en gemiddeld armer, en werden politiek overheerst. Sinds 1994 is daar met de terugkeer van Tutsi uit de diaspora (o.a. Uganda) een scheidslijn naar taal en cultuur bijgekomen. Vele teruggekeerde Tutsi spreken immers als tweede taal – naast de door iedereen gesproken, nationale taal Kinyarwanda – het Engels, in plaats van het Frans, dat vanuit de koloniale periode de enige tweede taal in Rwanda was.

Binnen de Tutsi kunnen de overlevenden van de genocide worden onderscheiden van de uit Uganda teruggekeerde ‘oude’ vluchtelingen. De laatsten zijn veelal redelijk opgeleid en in goede doen. In Rwanda heeft een groot deel van hen zich gevestigd in Kigali en daar de moderne economie naar zich toe getrokken. Zij beheersen in toenemende mate het RPF en de regering.¹⁷⁶ Ook de Tutsi overlevenden van de genocide zijn politiek (nog) invloedrijk, al is binnen deze groep in toenemende mate sprake van teleurstelling over het beleid van de regering.

¹⁷⁴ AI, Rwanda, the troubled course of justice (2000)

¹⁷⁵ EIU, Rwanda Country Profile 1999-2000

¹⁷⁶ Vóór de oorlog van 1990-1994 werd op de scholen onderwezen in het Kinyarwanda in de lagere klassen, en in het Frans in de hogere. Na de oorlog is het Engels toegevoegd en is het onderwijs in de hogere klassen in principe tweetalig (Frans en Engels), hoewel dit in de praktijk afhangt van de beschikbaarheid van leerkrachten (EIU, Rwanda Country Profile 1999-2000)

Na 1994 heeft een zekere mate van politieke en economische marginalisatie van de Hutu plaatsgevonden. Circa twee miljoen Hutu zijn in 1994 Rwanda ontvlucht, maar inmiddels grotendeels teruggekeerd. Vele daders of verdachten van de genocide bevinden zich in gevangenschap. Daarnaast bestaat een groep, naar schatting 22.000 tot 35.000 personen, extremistische Hutu ('ex-FAR/Interahamwe') die zich gewapend verzet tegen de Rwandese regering. Deze groep bevindt zich inmiddels grotendeels in de DR Congo. Vele Hutu leven van de landbouw en wonen op het platteland, maar er zijn ook rijke Hutu. De meerderheid is politiek gematigd en bereid de macht te delen met de Tutsi. Wel voelen sommigen zich gediscrimineerd door de regering, bijvoorbeeld in het imidugudu-beleid (zie paragraaf 2.3 Politieke ontwikkelingen). Ook voelt men zich onvoldoende beschermd door de overheid bij het rechtmatig terugclaimen van bezittingen. Sommige Hutu beschuldigen de overheid ervan Tutsi voorrang te geven bij de werving van personeel, de toelating tot beroepsopleidingen en de rekrutering voor het leger. Sommige organisaties klagen erover dat de overheid in deze zaken voorrang geeft aan teruggekeerde Tutsi.¹⁷⁷

3.4.2 Twa

De Twa-gemeenschap, die in 1993 werd geschat op 30.000 personen, bestaat nu waarschijnlijk uit minder dan 15.000 personen als gevolg van de genocide en het vluchten naar de DR Congo enerzijds, en armoede en ziekte anderzijds.¹⁷⁸ Deze groep is gemarginaliseerd in Rwanda. Er is geen bewuste discriminatie tegen de Twa. De Nationale Commissie voor Eenheid en Verzoening heeft in april 2000 aandacht gevraagd voor de positie van de Twa. De Nationale Commissie Mensenrechten heeft een Twa-vertegenwoordiger. Een zevental ngo's behartigt de belangen van de Twa.¹⁷⁹

3.4.3 Personen van gemengde afkomst

Rwandezen van gemengde etnische afkomst (Hutu-Tutsi) lopen in de huidige situatie geen bijzondere risico's in Rwanda. Men wordt in geval van ouders van gemengde afkomst geacht de etnische achtergrond van de vader te hebben. Indien men echter de specifieke fysieke kenmerken van een andere etniciteit heeft, kan men door de omgeving als behorend tot die specifieke etnische groep gezien worden. Sinds 1994 wordt etniciteit niet meer op identiteitskaarten vermeld. Noch de overheid, noch de bevolking heeft specifieke opvattingen over mensen van gemengde afkomst. Ze worden door de huidige regering behandeld als alle andere Rwandezen.

¹⁷⁷ DoS, 1999 Rwanda Country Report on Human Rights Practices (2000)

¹⁷⁸ EIU, Rwanda Country Profile 1999-2000

¹⁷⁹ UN/ECOSOC/CHR, Report on the situation of human rights in Rwanda (2000)

3.4.4 Vrouwen

Seksueel geweld tegen vrouwen

In de huidige maatschappij komt (seksueel) geweld tegen vrouwen veel voor. Veel weduwen –overlevenden van de genocide – verhuisden naar imidugudu omdat ze zich niet konden verzetten tegen de dwang om te verhuizen, maar ook omdat ze zich dan veiliger voelden. Het kwam echter regelmatig voor dat autoriteiten alleenstaande vrouwen tot seks dwongen om in aanmerking te komen voor bijstand bestemd voor imidugudubewoners.¹⁸⁰ Er is een wet aangenomen in het parlement waardoor het mogelijk is zwaardere straffen uit te spreken tegen daders van seksueel geweld, maar zeker minderjarige vrouwen blijven in een zeer kwetsbare positie.

Tijdens de genocide van 1994 werden vrouwen op grote schaal slachtoffer van seksueel geweld. Naar schatting vijftig procent van de verkrachte vrouwen is daarbij besmet met het HIV-virus. Deze misdaden werden gepleegd door leden van de Interahamwe, andere burgers en militairen van het toenmalige Rwandese leger (de *Forces Armées Rwandaises*). Bestuurlijke, politieke en militaire leiders evenals militieiders gaven opdracht tot de moorden en seksuele misdrijven of lieten ze toe, als middel om hun politieke doelen te bereiken. Het seksuele geweld vond in verschillende vormen plaats: individuele verkrachting, groepsverkrachting, verkrachting met scherpe voorwerpen, seksuele verminking of seksuele slavernij. Veelal vormden de misdrijven onderdeel van een patroon, waarbij de vrouwen werden verkracht nadat zij getuige waren geweest van de marteling van en moord op hun familieleden en de verwoesting en plundering van hun huizen.¹⁸¹

Sinds de veroordeling in 1998 van Jean-Paul Akayesu, oud-burgemeester van Taba, door het ICTR tot levenslange gevangenisstraf vanwege deelname aan de genocide en verkrachting, kunnen verkrachtingen behandeld worden als een misdaad tegen de menselijkheid.¹⁸² In Rwanda wordt verkrachting gepleegd tijdens de genocide in 1994 niet langer beschouwd als een misdaad van categorie 4, maar van categorie 1.¹⁸³

Overigens waren er ook vrouwen onder de daders van de genocide. In juni 2001 ging bij het Internationaal Tribunaal voor Rwanda het proces van start tegen de voormalige minister van Familie- en Vrouwenzaken, Pauline Nyiramasuhuko wegens medeplichtigheid aan genocide en verkrachting.¹⁸⁴

¹⁸⁰ HRW, Uprooting the Rural Poor (juni 2001), p. 58-59

¹⁸¹ HRW, Shattered lives. Sexual violence during the Rwandan genocide and its aftermath (1996)

¹⁸² ICG, Five years after the genocide in Rwanda (1999)

¹⁸³ Voor een omschrijving van de categorieën, zie paragraaf 2.1.2 Geschiedenis, p. 19

¹⁸⁴ Reuters (12 juni 2001)

Een apart probleem vormen de 5.500 vrouwen in de gevangenis, waarvan ongeveer 600 vrouwen met jonge kinderen. Voor hen bestaat in de meeste gevallen een aparte afdeling, maar niettemin zijn verkrachtingen door bewakers of mannelijke gevangenen een groot probleem. Vrouwen en kinderen hebben fysiek en psychologisch het meest te lijden van de overbevolking in de gevangenissen.¹⁸⁵

Discriminatie van vrouwen

Vrouwen worden geconfronteerd met discriminatie. Traditioneel verrichten de vrouwen het meeste werk in de landbouw en is hun rol in de moderne sector beperkt. Ze hebben beperkte mogelijkheden onderwijs te volgen of buitenshuis werk te vinden.¹⁸⁶

In de categorie 'arme huishoudens' staat in de meeste gevallen een vrouw of een kind aan het hoofd. Al deze vrouwen, wat ook hun sociale status is (Tutsi, Hutu, ontheemde, teruggekeerde), staan tegenover grote problemen vanwege de recente geschiedenis en hun traditioneel ondergeschikte status. Zij moeten met nauwelijks financiële middelen zien rond te komen, hun huizen te herbouwen en kinderen groot te brengen. Deze vrouwen zijn extra kwetsbaar voor de druk om naar imidugudu te verhuizen. Voor veel vrouwen was de verhuizing naar imidugudu aantrekkelijk vanwege de veiligheid die dicht bij anderen wonen met zich mee zou brengen. Voor anderen was het een klap om het huis dat ze sinds de genocide hadden opgebouwd te moeten vernietigen, hun land kwijt te raken aan of te moeten delen met teruggekeerden of corrupte autoriteiten, of gedwongen te worden tot seks in ruil voor bijstand die reeds aan hen was toegewezen.¹⁸⁷

In juli 1999 ging het parlement akkoord met wijzigingen van het burgerlijk wetboek waarmee discriminatie van vrouwen op het gebied van erfrecht en eigendomsrecht wordt geëlimineerd, zij het dat dit alleen betrekking heeft op gehuwde vrouwen. In de praktijk echter worden vrouwen nog vaak belemmerd in het opeisen van hun rechten als gevolg van sociale druk en gebrek aan opleiding. Om de wet kracht bij te zetten is een nationale voorlichtingscampagne van start gegaan om de erfrechten van vrouwen onder de bevolking bekend te maken. De federatie van vrouwenorganisaties Pro-Femmes zet zich in samenwerking met verschillende lokale ngo's in om de lokale gemeenschappen bewust te maken van hun mogelijkheden.¹⁸⁸

Er zijn geen wettelijke restricties die vrouwen ervan weerhouden deel te nemen aan het politieke leven, toch zijn vrouwen ondervertegenwoordigd in de politiek en de overheid. Het aantal zetels in het parlement is vergroot met 4 - waarvan 2

¹⁸⁵ ICG, Five years after the genocide in Rwanda (1999)

¹⁸⁶ DoS, Human Rights Report on Rwanda-1999 (2000)

¹⁸⁷ HRW, Uprooting the Rural Poor (juni 2001), p. 57-60

¹⁸⁸ UN/EOCOSOC/CHR, Situation des Droits de l'Homme au Rwanda (21 maart 2001), p. 15,

voor vrouwen - naar 74 zetels. Eind 2000 waren 18 van de 74 zetels bezet door vrouwen, en waren er drie vrouwelijke ministers. Op secteurniveau worden drie vertegenwoordigers gekozen, waarvan één algemeen, één voor jongeren en één voor vrouwen. In de districtsraad nemen alle algemene kandidaten plaats, en eenderde van de vrouwenvertegenwoordigers (zie verder paragraaf 2.3 Politieke ontwikkelingen). Het ministerie van Gender en Vrouwen en Ontwikkeling behartigt actief de belangen van vrouwen. Het parlementaire forum voor de vrouwen van Rwanda heeft tot doel vrouwenrechten opgenomen te krijgen in de grondwet. Het doet dit door zowel mannen als vrouwen bewust te maken van gendervraagstukken.¹⁸⁹

3.4.5 Minderjarigen

Ook kinderen en adolescenten namen deel aan de genocide. Sommige daders waren niet ouder dan tien jaar. Sommigen gaven zelfs leiding aan anderen. Als gevolg daarvan bestaat er sterke druk in de samenleving om hen te berechten als volwassenen. In Rwanda is de wettelijke leeftijd van meerderjarigheid 21 jaar (burgerlijk wetboek), maar voor het strafrecht 18 jaar (wetboek van strafrecht)¹⁹⁰.

Het ministerie van Justitie heeft in december 2000, na een oproep van de speciale vertegenwoordiger voor Rwanda van de VN Mensenrechtencommissie, alle 400 kinddaders van de genocide (tot 14 jaar) twee maanden naar heropvoedingskampen gestuurd, waarna ze zijn vrijgelaten. Gevangenisdirecties hebben aangegeven uit te zullen zoeken of er nog meer jonge gevangenen zijn die van deze regeling gebruik zouden kunnen maken.¹⁹¹ Ngo's zullen toezicht houden op de integratie van de vrijgelaten jongeren in de samenleving.¹⁹²

Van de 3.500 zaken van jongeren van 14 tot 18 is volgens UNICEF van slechts 35% het dossier compleet. De speciale vertegenwoordiger van de VN Mensenrechtencommissie heeft erop aangedrongen dat minderjarigen met voorrang behandeld zullen worden, en wel in de gacaca, daar deze processen minder lang duren dan de reguliere.¹⁹³ Premier Makuza heeft toegezegd dat dit inderdaad zal gebeuren.¹⁹⁴ Deze minderjarigen zullen, indien schuldig bevonden,

¹⁸⁹ UN/ECOSOC/CHR, *Situation des Droits de l'Homme au Rwanda* (21 maart 2001), p. 10

¹⁹⁰ M. Imbleau et W.A. Schabas, *Introduction au droit rwandais* (1998), p. 129

¹⁹¹ Mondelinge rapportage van de Speciale Vertegenwoordiger voor Rwanda van de VN Mensenrechtencommissie (29 maart 2001), p. 3

¹⁹² EIU, *Country Report for Rwanda February 2001*, p. 12; en 'En attendant le verdict' *Jeune Afrique* nr. 2099 (3-9 april 2001), p. 89

¹⁹³ UN/ECOSOC/CHR, *Situation des Droits de l'Homme au Rwanda* (21 maart 2001), p. 13

¹⁹⁴ Premier Makuza in een interview met *Jeune Afrique* nr. 2099 (3-9 april 2001), p. 62

de helft van de straf opgelegd krijgen die volwassenen voor gelijkwaardige daden zouden ontvangen.¹⁹⁵

Jongeren kunnen vanaf de leeftijd van 17 jaar dienst nemen in het leger. Officieel vindt er geen gedwongen rekrutering plaats, dus ook niet van kinderen. In de praktijk vinden er periodieke ronselacties plaats, met name in het noordwesten. Daarbij vormen kinderen wel een kwetsbare groep. Regelmatig worden jongens zonder duidelijk, officieel werk opgepakt en naar verluidt opgenomen in het leger om in de DR Congo te vechten.¹⁹⁶

Vaak worden straatkinderen opgepakt en naar heropvoedingskampen gestuurd. In heropvoedingskampen krijgen kinderen een ideologische¹⁹⁷ en een fysieke training. Een militaire training zoals volwassenen (zie paragraaf 3.3.6 Arrestaties en detenties, onder situatie in gevangenissen) krijgen de kinderen niet, maar wel worden hen “dingen geleerd, die het de kinderen gemakkelijk zal maken later tot het leger toe te treden”, aldus een kind tegen Human Rights Watch.¹⁹⁸ Toch is er een verschil tussen militaire trainingskampen en heropvoedingskampen voor straatkinderen. UNICEF houdt de kampen voor straatkinderen in de gaten, waardoor de kinderen enige bescherming genieten. Sommige kinderen gaan na enkele maanden terug naar hun gemeente. Ook ontsnappen regelmatig kinderen uit de kampen.

Teruggekeerde afgewezen alleenstaande minderjarige asielzoekers lopen hetzelfde risico op rekrutering als andere Rwandese jongeren, wanneer ze niet kunnen aantonen dat ze werk hebben. Er is dus een kans dat ze gerekruteerd worden, en er is nauwelijks mogelijkheid om zich hieraan te onttrekken.¹⁹⁹

De ALIR rekruteerde in het verleden vooral jongeren door het plegen van overvallen op middelbare scholen in de provincies Gisenyi en Ruhengeri. Wanneer een jongere zich aan gedwongen rekrutering probeerde te onttrekken, riskeerde hij gedood te worden. De lokale autoriteiten proberen de rekruteringsacties van ALIR tegen te gaan door de scholen te laten beschermen door politie. Door de ontoereikende capaciteiten van de politie is die bescherming niet afdoende, maar de afgenomen steun van de bevolking in Noordwest-Rwanda voor de rebellen heeft de ronselacties doen afnemen.

Tijdens de gevechten in Noordwest-Rwanda in juni 2001 werd een groot aantal²⁰⁰ minderjarige rebellen krijgsgevangene gemaakt. Zij waren vaak ondervoed, slecht bewapend, en verklaarden gedwongen te zijn gerekruteerd door de

¹⁹⁵ ‘En attendant le verdict’, *Jeune Afrique* nr. 2099(3-9 april 20110), p. 89

¹⁹⁶ AI, *DRC. Rwandese-controlled east* (2001), § 3.4. Waarnemers bevestigen dit.

¹⁹⁷ De kinderen leren ‘normen en waarden’ en dus niet een vak.

¹⁹⁸ HRW, *Press release on Rwanda* (1 februari 2001)

¹⁹⁹ Behalve door corruptie of vluchten naar het buitenland.

²⁰⁰ Bronnen spreken van 50 tot 600 kinderen.

militieiders.²⁰¹ Zij mochten vier dagen bij hun familie doorbrengen alvorens zij naar heropvoedingskampen werden overgebracht.²⁰²

Er is geen specifieke leeftijd te noemen waarop jongeren in Rwanda handelingsbekwaam worden geacht. In het algemeen gaat men zelfstandig wonen op het moment dat men trouwt. In de steden kan men ook zelfstandig wonen als men een eigen inkomen heeft. In het rurale milieu blijft men, indien men ongetrouwd is, in de praktijk afhankelijk van de familie.

Kinderen blijven een kwetsbare groep in de huidige samenleving, zoals blijkt uit het aantal wezen, kinderen dat aan het hoofd staat van een familie, straatkinderen en jeugdige delinquenten. Er zijn veel straatkinderen in Kigali en bijvoorbeeld Butare (universiteitsstad in het zuiden) die niets anders kunnen dan bedelen om in leven te blijven. In Rwanda zijn ongeveer 60.000 gezinnen die alleen uit kinderen bestaan, met in totaal zo'n 300.000 kinderen.²⁰³ Ze leven aan de zelfkant van de maatschappij, veelal zonder hulp, niet zelden misbruikt en bedreigd. Soms worden oorlogswezen min of meer opgevangen binnen het sociale netwerk voor zover dat nog rest, bijvoorbeeld via burens of verre familie. Meestal moeten ze het alleen zien te redden. De overheid biedt geen opvangmogelijkheden voor minderjarigen. UNICEF steunt in Rwanda een aantal hulporganisaties die zich bezighouden met de opvang en begeleiding van kindgezinnen. Door al deze organisaties wordt nog geen kwart van het totaal aantal kindgezinnen bereikt. Het Internationale Rode Kruis spoort, gesteund door de UNHCR, minderjarigen in het buitenland op, en repatrieert hen. Alleenstaande minderjarige terugkeerders krijgen gespecialiseerde bijstand.

Gebrek aan bescherming is het grootste gevaar dat het kindgezin bedreigt. In veel gevallen worden de kinderen door burens of familie uit hun ouderlijk huis gezet. Ook AIDS-wezen worden uit hun huis gezet zodra de ouders zijn gestorven.²⁰⁴

Weliswaar bepaalt de wet dat de kinderen het huis mogen erven, maar in de praktijk kunnen de kinderen naleving niet afdwingen. Meisjes, die in driekwart van de kindgezinnen de leiding nemen, worden door burens vaak uitgebuit als werkkraacht. De overheid laat wezen gratis toe tot de lagere school. Dan moet de wees wel kunnen aantonen dat hij/zij wees is, hetgeen onmogelijk is in gevallen waarbij een ouder wordt vermist.

Seksueel geweld tegen kinderen is wijdverbreid, met name in geïsoleerde gemeenschappen. In het algemeen treedt de overheid streng op tegen seksueel geweld tegen kinderen. Kinderarbeid is officieel verboden, maar in de praktijk wordt het getolereerd.

²⁰¹ Reuters (21 juni 2001)

²⁰² Ibidem (22 juni 2001)

²⁰³ Deze alinea is gebaseerd op: 'Diane', in: *Kinderen eerst*, no. 5 (oktober 1999), p. 16, 17

²⁰⁴ UN/ECOSOC/CHR, *Report on the situation of human rights in Rwanda* (2000)

Van 14 tot 18 augustus 2000 werd een nationale kinderrechtenconferentie gehouden in Kigali. Doel van deze conferentie was de situatie van kinderen in Rwanda in beeld te brengen en een actieplan op te zetten voor de periode 2001-2010.²⁰⁵

Rwanda heeft de laatste vijf jaar niet gerapporteerd in het kader van de Conventie over de Rechten van het Kind.

Een minderjarige kan vanaf de leeftijd van 12 jaar een paspoort aanvragen. Tot 16 jaar kan de minderjarige slechts met dit paspoort reizen begeleid door een volwassene, boven de 16 jaar kan de minderjarige alleen reizen. Kinderen onder de 12 jaar worden bijgeschreven op het paspoort van een ouder. Er kan van deze regels afgeweken worden.

3.4.6 Tegenstanders van de regering

Tegenstanders van de regering lopen een verhoogd risico op problemen met de autoriteiten. Dit verhoogde risico geldt met name personen, die journalistieke of politieke activiteiten ontplooiën, of ervan beschuldigd worden banden te onderhouden met de gewapende groepen in de DR Congo, met de vorige machthebbers (het Habyarimana-regime) of met politieke groeperingen in het buitenland, zoals oppositiepartijen of het leger van de koning.

Problemen met de autoriteiten kunnen verschillende vormen aannemen. Zo kunnen deze bestaan uit constante aanwezigheid van personen van de geheime dienst rondom het huis of telefonische bedreigingen in al dan niet bedekte termen. Ook kan men op straat worden aangesproken op bepaalde activiteiten, onder de toevoeging dat men beter met deze activiteiten kan stoppen. Omdat in het verleden (vooral in de vijf jaren na de genocide) stelselmatig mensen verdwenen en nu nog steeds af en toe mensen verdwijnen of worden neergeschoten, is er een grote angst onder de bevolking voor de geheime dienst. Een telefoontje kan daardoor genoeg zijn om mensen te intimideren. Soms worden ruzies of ongelukken geësceneerd, hoewel er zijn natuurlijk ook sprake is van "gewone" roofmoorden. Men kan klemgereden worden met een auto en klappen krijgen van opgeschoten jongeren. Of de geheime dienst daar dan achter zit, en zo ja, op welk niveau de bevelen zijn gegeven om iemand aan te pakken of te intimideren is zeer moeilijk te bewijzen. Naast bovengenoemde vormen van intimidatie bestaat het gevaar van vrijheidsberoving zonder eerlijk proces nog steeds in Rwanda. Illegale gevangenschap (d.w.z. zonder eerlijk proces) is "gewoon" in Rwanda volgens de Nationale Mensenrechtencommissie in haar rapport over 2000.

Het aantal personen dat problemen ondervindt met de autoriteiten vanwege hun verzet tegen het regime, betreft waarschijnlijk niet meer dan honderd gevallen.

²⁰⁵

UN/ECOSOC/CHR, *Situation des Droits de l'Homme au Rwanda* (2001), p. 19

3.4.7 Dienstplichtigen

Rwanda heeft geen dienstplicht. Jongeren kunnen vanaf zeventien jaar dienst nemen in het leger. In het algemeen rekruteert het leger onder leden van het LDF. In dienst treding wordt door leden van de LDF meestal als promotie gezien, omdat er status en salaris aan verbonden zijn. Naast LDF-leden worden ex-FAR en Interahamwe-leden geïntegreerd in het leger. Indien ondanks deze vormen van rekrutering nog onvoldoende soldaten zijn, vinden periodiek gedwongen rekruteringsacties plaats, met name in het noordwesten van het land. De voorkeur voor het noordwesten bij rekruteringsacties is enerzijds vanwege de behoefte de bevolking onder controle te houden, en anderzijds om te zorgen dat meeste jonge mannen in het RPA dienen, zodat er minder jonge mannen zijn die door de rebellen gerekruteerd kunnen worden.

Bij de ronselacties vormen kinderen een kwetsbare groep. Regelmatig worden jonge jongens, waaronder ook straatkinderen opgepakt en naar verluidt in het leger opgenomen. In november 2001 vond rekrutering plaats in de provincies Ruhengeri en Gisenyi van alle jonge mannen van tussen de 14 en 20 jaar oud. In sommige dorpen werden de jongeren door de LDF met geweld opgepakt en naar trainingskampen gestuurd. Militairen kunnen geen invloed uitoefenen op hun plaatsing. De kans dat soldaten naar de DR Congo worden gestuurd is zeer groot. Er bestaat geen alternatieve dienstplicht. Wie aan gedwongen rekrutering probeert te ontkomen, riskeert in zeldzame gevallen gevangenisstraf of uitzending naar het front, maar wordt altijd alsnog gerekruteerd. In elke secteur is een militair belast met rekrutering, en vaak weet hij wie gerekruteerd is, of zou moeten worden. Verder wordt rekrutering niet administratief bijgehouden. Over het algemeen is het zeer moeilijk om zich te onttrekken aan rekrutering, en daarnaast is rekrutering voor sommigen de enige mogelijkheid om geld te verdienen. Op desertie uit het leger staan zware gevangenisstraffen, en op desertie uit legereenheden actief in de DR Congo de doodstraf. De weinige soldaten die weten te ontkomen, vluchten naar het buitenland.

De leden van de Local Defense Forces worden officieel uit en door de bevolking op cellulenniveau gekozen. Tegenwoordig stellen lokale overheden echter lijsten op van jonge mannen, al dan niet met hun instemming of medewerking. In sommige gevallen is sprake van expliciete dwang.

Net als voor het leger bestaat voor de LDF geen vervangende dienstplicht. Onttrekking aan dienst in de LDF is theoretisch mogelijk, aangezien in de wet staat dat dienst vrijwillig is, maar de druk om te gehoorzamen is groot daar weigering uitgelegd kan worden als een teken van sympathie voor de Hutu-milities. De consequenties van weigering kunnen per regio verschillen, maar er zijn geen gevallen bekend van ernstige consequenties van weigering lid te worden van de LDF.

LDF worden in sommige gevallen ingezet ter ondersteuning van soldaten in de strijd in de DR Congo. Om welke aantallen LDF-ers het gaat, is niet bekend.

3.5 Samenvatting

De grondwet bepaalt dat alle burgers gelijk zijn voor de wet, zonder discriminatie op basis van ras, kleur, afkomst, etniciteit, clan, geslacht, opinie, religie of sociale status. Marteling is verboden. Rwanda heeft de belangrijke internationale verdragen op het gebied van vluchtelingen en mensenrechten getekend en geratificeerd.

Het jaarverslag voor 2000 van de Nationale Mensenrechtencommissie werd door mensenrechtenorganisaties en andere waarnemers als een aangename verrassing ontvangen. De Commissie neemt politieke risico's en lijkt daarvoor de ruimte te krijgen. Verschillende lokale ngo's functioneren met zeer beperkte middelen en in een politiek hachelijke context. Sinds een kritisch rapport over de situatie in gevangenissen wordt Liprodhor het werken vrijwel onmogelijk gemaakt. In juni 2001 werd het mandaat voor de speciale vertegenwoordiger van de VN Mensenrechtencommissie voor Rwanda niet verlengd.

De meeste schendingen binnen Rwanda worden nog steeds vanuit de noordwestelijke provincies Gisenyi en Ruhengeri gemeld (met name willekeurige arrestaties, mishandeling en moorden), daar de situatie ter plaatse niet stabiel is. Het risico op mensenrechtenschendingen is voornamelijk het gevolg van optreden van de overheid (LDF, leger, veiligheidsdiensten). De vrijheid van meningsuiting is nog steeds zeer beperkt, en er vindt nog steeds mishandeling en intimidatie plaats in gevangenissen en cachots. Ook seksueel geweld blijft een zeer ernstig probleem. De regering treedt onvoldoende op tegen deze mensenrechtenschendingen.

Politieke repressie komt op incidentele schaal voor. Tegenstanders van de regering, waaronder personen die banden hebben met de gewapende groepen in de DR Congo, met de vorige machthebbers (het Habyarimana-regime) of met politieke groeperingen in het buitenland (zoals oppositiepartijen of de koning) en leden van de MDR, kunnen sneller doelwit zijn van mensenrechtenschendingen dan anderen.

Rwanda heeft geen dienstplicht. In de praktijk vinden periodiek rekruteringsacties plaats, met name in het noordwesten van het land. Kinderen vormen hierbij een kwetsbare groep. Regelmatig worden jonge jongens, waaronder ook straatkinderen opgepakt en naar verluidt in het leger opgenomen. Ook worden de LDF regelmatig voor legertaken ingezet. Er bestaat geen alternatieve dienstplicht. Wie aan gedwongen rekrutering probeert te ontkomen, riskeert gevangenisstraf, of alsnog rekrutering en uitzending naar het front.

Rwanda blijft een verdeelde samenleving, ondanks pogingen van de regering het verzoeningsproces op gang te brengen en de kwetsbare groepen (zoals politieke tegenstanders van de regering, genocideverdachten, Hutu met bezittingen) te beschermen. Belangrijke redenen tot zorg vormen nog steeds de circa 125.000 personen in de gevangenissen (110.000 genocideverdachten, 15.000 'gewone' verdachten), het ontoereikende respect voor de fundamentele vrijheden en het imidugudu-beleid.

4 Vluchtelingen en ontheemden

4.1 Feitelijke vestigingsgebieden

In juni en juli 2001 raakten mensen ontheemd door de invallen van de rebellen in het noordwesten. In de verslagperiode raakten mensen daarnaast door verschillende andere oorzaken ontheemd in Rwanda. In Bugesera en Gikongoro leidden hongersnood en een algehele uitzichtloze situatie begin 2001 tot ontheemden. Ontheemden ten gevolge van honger trekken naar gebieden (waar dan ook vaak familie woont) waar wel eten is, en waar het land bewerkt kan worden. Wanneer de situatie het weer toelaat gaan deze mensen vaak weer terug naar de dorpen waar ze vandaan komen. Naast hongersnood leidden uitzettingen uit huizen, scholen en andere gebouwen vanwege de teruggave aan de rechtmatige eigenaren tot verdere ontheemden. Het ging hier in totaal om duizenden mensen. Over het algemeen wordt aangenomen dat er in totaal 300.000 ontheemden zijn. Het kunnen er echter ook meer zijn.

Hervestiging van ontheemden en terugkerende vluchtelingen wordt in principe aan eigen initiatief overgelaten. Voor ontheemden is er een aantal gerichte hulpprogramma's.

Voor terugkerenden uit de diaspora zijn de verschillen in hervestiging groot. Enige overeenkomst is dat allen vóór uiteindelijke hervestiging moeten terugkeren naar hun oorspronkelijke commune om nieuwe identiteitsdocumenten aan te vragen. Mensen die terugkomen uit de buurlanden worden eerst opgevangen in de doorgangskampen in Gisenyi, Cyangugu en Kibungo. Het aantal mensen dat aanwezig is in deze kampen wisselt sterk, van vele duizenden tot honderden, afhankelijk van de in- en uitstroom. In de doorgangskampen zijn voedsel- en watervoorzieningen, evenals het geboden onderdak, minimaal. De veiligheidssituatie in de kampen is afhankelijk van de veiligheidssituatie in de regio.

Terugkerende vluchtelingen en rebellen uit de DR Congo worden na de doorgangskampen doorgezonden naar kampen van de National Commission for Unity and Reconciliation (solidariteitskampen voor terugkerende vluchtelingen).²⁰⁶ Deze zijn elders gelokaliseerd dan de doorgangskampen. Na verblijf in de solidariteitskampen dienen terugkeerders uit de DR Congo eerst naar hun geboortedorp of stad terug te keren.

Na het verblijf in een kamp vestigen boerenfamilies zich zelfstandig, terwijl de elite die terugkomt uit de omliggende landen zich meestal in steden vestigt met behulp van familie of vrienden. Voor de elite uit de "verre diaspora", Europa en de

²⁰⁶

De Nationale Commissie voor Eenheid en Verzoening screent niet op een genocideverleden. Dit zal wellicht in de toekomst een taak van het ministerie van Justitie worden.

Verenigde Staten, wordt meestal wat geregeld door regering en/of hulporganisaties wanneer het gaat om de terugkeer van gekwalificeerde Rwandezers die een rol kunnen spelen bij capacity building.

Aangezien Rwanda een overbevolkt land is, zijn de mogelijkheden om zich ergens vrij te vestigen zeer beperkt. In enkele regio's worden mensen formeel hervestigd in nieuwe dorpen. Vaak zorgen mensen echter voor een eigen oplossing, zoals onderkomen bij familie. Als iemand zich wil vestigen op het platteland in een gebied waar imidugudu zijn, dan heeft deze persoon geen andere mogelijkheid dan te gaan wonen in een imidugudu. Het is echter niet zo dat teruggekeerde asielzoekers altijd, wanneer zij op het platteland willen gaan wonen, gedwongen worden in een imidugudu te gaan wonen. Wel bestaat aan de kant van de overheid nog steeds de intentie om de imidugudu uit te breiden als onderdeel van het in ontwikkeling zijnde beleid van armoedebestrijding.

Er zijn geen aanwijzingen dat uitgeprocedeerde asielzoekers bij terugkeer uit een westers land problemen ondervinden van de autoriteiten vanwege hun asielaanvraag. Wel is het zo dat voormalige leden van de MRND de speciale aandacht hebben van het openbaar ministerie, omdat de kans groot is dat zij voorkomen op de lijst van genocideverdachten. Indien dit het geval is, zal de verdachte onmiddellijk in hechtenis worden genomen.

4.2 Migratiestromen

Er keren nog steeds Rwandese vluchtelingen terug uit de omliggende landen. Van de 2.000 terugkerende vluchtelingen per maand komt ongeveer 80% uit de DR Congo.

In de verslagperiode bleef een uitgaande stroom (7.000)²⁰⁷ Hutu-vluchtelingen vanuit de zuidoostelijke provincies van Rwanda naar Tanzania bestaan. Vanaf februari 2001 trokken velen van hen door naar Uganda.²⁰⁸ Het lijkt erop dat de oorzaak voor deze vlucht zowel economisch als politiek is. De droogte van de afgelopen jaren, maar ook de willekeur in de uitvoering van het imidugudubeleid zouden oorzaken kunnen zijn. Sinds 1994 heeft in deze provincies een instroom van Tutsi plaatsgevonden, terwijl in de zuidoostelijke provincies vóór 1994 weinig Tutsi woonden. De Hutu voelden zich in toenemende mate gemarginaliseerd, en de spanningen onder de bevolking groeiden. Vermoed wordt dat voor een deel van de vluchtelingen de instelling van de gacaca (ook) aanleiding is geweest om te vluchten. Deelname aan de genocide in 1994 was in de oostelijke provincies wijd verbreid, en het is mogelijk dat er in deze regio daders vrij rondlopen, die vrezers alsnog opgepakt en veroordeeld te worden.²⁰⁹

²⁰⁷ UNHCR, *Global Report 2000* (2001), p. 112

²⁰⁸ 'Seven thousand Rwandan refugees flee to Uganda', *Kampala The New Vision* (11 juli 2001)

²⁰⁹ EIU, *Country Report for Rwanda February 2001*, p. 11

In het afgelopen jaar vroeg een aantal militairen en politici asiel aan in Uganda. Veel politici en militairen die met het RPA uit Uganda naar Rwanda zijn gekomen, hebben nog huizen en grond in Uganda. Een van de redenen voor hun vlucht kan zijn dat Museveni zich tegen de Rwandese regering had gekeerd, en sommigen van hen gevaar liepen binnen het Rwandese leger, omdat ze niet meer als loyaal werden gezien. Waarschijnlijk zijn sommigen ook vertrokken omdat ze teleurgesteld zijn geraakt in het beleid van het RPF, geen economische perspectieven meer hadden in Rwanda, of zich schuldig hebben gemaakt aan vergrijpen.

In de vluchtelingenstromen vanuit Rwanda gaat het lang niet altijd om Rwandezers die hun eigen land ontvluchten. Vaak betreft het vluchtelingen die vanuit een derde land via Rwanda naar elders vluchten.

4.3 Activiteiten van internationale organisaties

In Rwanda zijn bijna alle VN-agentschappen vertegenwoordigd. UNDP, OCHA, UNHCR, WFP, UNICEF, UNFPA, UNIFEM, FAO, WHO, UNESCO, ICTR en de wereldbank.

De UNHCR bracht zijn werkzaamheden aanzienlijk terug, zoals was voorzien. De organisatie is nog minimaal betrokken bij de drie vluchtelingenkampen en drie doorgangskampen, sinds enkele ngo's zich erover ontfermd hebben.

Het Internationale Rode Kruis spoort, gesteund door de UNHCR, minderjarigen in kampen in onder andere Zambia, Congo-Brazzaville, Malawi op, repatrieert hen, en brengt hen onder bij familie. Alleenstaande minderjarige terugkeerders uit de DR Congo worden opgevangen door religieuze en andere charitatieve instellingen zolang de familie niet gevonden is. Deze instellingen krijgen bijstand in de vorm van voeding en andere zaken zoals zeep.²¹⁰

4.4 Beleid andere landen van de Europese Unie

De belangrijkste ontvangende landen van Rwandese asielzoekers is Europa zijn het Verenigd Koninkrijk, België en Frankrijk.

Het Verenigd Koninkrijk ontving 630 asielaanvragen van Rwandezers tussen 1 juli 2000 en 30 juni 2001. Het stuurt geen uitgeprocedeerde asielzoekers terug naar Rwanda in verband met de voortdurende onveiligheid in dat land.

In België vroegen in de verslagperiode 747 Rwandezers asiel aan. Het Belgische asielrecht kent geen verblijfstitel op basis van categoriale bescherming. Wel worden enkele categorieën asielzoekers aangewezen die een verhoogd risico op

²¹⁰

UNHCR, *Global Report 2000*, p. 64

vervolging lopen. Dit zijn Hutu - met name intellectuelen -, Tutsi overlevenden van de genocide - op wie door de 'oude' Tutsi vluchtelingen, die zichzelf als de bevrijders van Rwanda zien, wordt neergekeken -, en politieke tegenstanders - in de meest brede zin - van de huidige regering. Personen uit deze groepen komen eerder in aanmerking voor een vluchtelingenstatus.

Uitgeprocedeerde Rwandezen zijn verwijderbaar. Er is bekend dat drie jonge volwassenen van Tutsi afkomst, die begin 2001 zijn teruggekeerd naar Rwanda, bij aankomst zijn gedetineerd. Verdere informatie over deze zaak is niet beschikbaar.

Frankrijk heeft de afgelopen twee jaar geen uitgeprocedeerde Rwandese asielzoekers uitgezet. Dit is het geval doordat het technisch onmogelijk is asielzoekers uit te zetten, aangezien de Rwandese autoriteiten niet meewerken bij het verstrekken van reisdocumenten.

4.5 **Samenvatting**

De veiligheidssituatie voor vluchtelingen uit andere landen in Rwanda is goed. Ontheemden lopen echter veiligheidsrisico's en zijn minder beschermd tegen mensenrechtenschendingen. Hervestiging van ontheemden wordt vaak om politieke redenen vertraagd en uitgesteld. Als er hervestiging plaatsvindt, is dit vaak naar imidugudu in het noordwesten, waar de veiligheidssituatie onzeker is.

Teruggekeerde asielzoekers moeten eerst terugkeren naar hun oorspronkelijke commune om nieuwe documenten aan te vragen. Daarna kunnen zij zich vrij vestigen in Rwanda. Er zijn geen aanwijzingen dat uitgeprocedeerde asielzoekers bij terugkeer uit een westers land problemen ondervinden van de autoriteiten. Wel is het zo dat voormalige leden van de MRND de speciale aandacht hebben van het openbaar ministerie, omdat de kans groot is dat zij voorkomen op de lijst van genocideverdachten.

In de verslagperiode bleef een kleine stroom Hutu-vluchtelingen bestaan vanuit de zuidoostelijke provincies van Rwanda naar Tanzania en verder naar Uganda. De oorzaak voor deze vlucht lijkt zowel economisch als politiek. In het afgelopen jaar vroeg een aantal militairen en politici asiel aan in Uganda. In de vluchtelingenstromen vanuit Rwanda gaat het lang niet altijd om Rwandezen die hun eigen land ontvluchten. Vaak betreft het vluchtelingen die vanuit een derde land via Rwanda naar elders vluchten.

In Rwanda zijn bijna alle VN-agentschappen vertegenwoordigd. De UNHCR is nog minimaal betrokken bij de vluchtelingen- en doorgangskampen, sinds enkele ngo's zich erover ontfermd hebben.

De belangrijkste ontvangende landen van Rwandese asielzoekers is Europa zijn het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en België. Het Verenigd Koninkrijk stuurt geen uitgeprocedeerde asielzoekers terug naar Rwanda in verband met de voortdurende onveiligheid in dat land. Frankrijk heeft de afgelopen twee jaar om technische redenen geen uitgeprocedeerde Rwandese asielzoekers uitgezet. In België worden enkele categorieën asielzoekers aangewezen die eerder in aanmerking komen voor een vluchtelingenstatus. Uitgeprocedeerde Rwandezers zijn verwijderbaar. Er is bekend dat drie jonge volwassenen van Tutsi afkomst, die begin 2001 zijn teruggekeerd naar Rwanda, bij aankomst zijn gedetineerd. Verdere informatie over deze zaak is niet beschikbaar.

5 Samenvatting

Op het politieke vlak kende Rwanda in de verslagperiode een aantal positieve ontwikkelingen. Zo vonden er in maart 2001 voor het eerst verkiezingen plaats op secteur- en districtsniveau. Verder werd voortgang gemaakt met voorbereidingen van de gacaca, die de berechting van de 110.000 nog in voorarrest verblijvende verdachten van genocide vele malen zal bespoedigen. Bemoedigend is ook het functioneren van de Nationale Commissie voor de Mensenrechten, die met haar laatste jaarverslag respect oogstte van haar critici.

Daarnaast zijn er ook redenen tot zorg. Er bestaat nog steeds een verbod op politieke activiteiten voor alle partijen. De regering verklaart dit verbod als noodzakelijk om te voorkomen dat dergelijke activiteiten de spanningen die het gevolg zijn van de genocide, weer zouden doen toenemen. Het verbod werd kort na de genocide overeengekomen door het forum van politieke partijen, en betrof slechts de transitieperiode, die tot 1999 zou duren. Deze transitieperiode is sindsdien echter door de regering verlengd tot 2003.

Spanningen als gevolg van gebrek aan land - een van de oorzaken was van de genocide - blijven een probleem dat ook met het imidugudu-beleid niet op te lossen blijkt. Een verdere reden tot zorg is de twijfel of een eerlijke rechtsgang gewaarborgd zal zijn in de gacaca, die begin 2002 van start zullen gaan.

Zorg is er ook op het gebied van de veiligheid in Rwanda. De situatie in het land is nog geenszins duurzaam stabiel. Het vredesproces in de DR Congo is op gang gekomen, met als gevolg dat de ex-FAR en Interahamwe richting Burundi en Rwanda verdreven worden. De eerste, slecht getrainde en bewapende troepen voerden in juni en juli 2001 reeds aanvallen uit in Noordwest-Rwanda. Deze aanvallen zijn succesvol neergeslagen, maar dreiging blijft uitgaan van beter bewapende en getrainde rebellengroepen die nog in de DR Congo verblijven. In de gebieden buiten het noordwesten van Rwanda is de veiligheidssituatie bevredigend, maar onderhevig aan dezelfde dreiging uit de DR Congo. Dit geldt met name voor het zuidwesten van Rwanda.

Op het gebied van mensenrechten werd reeds genoemd dat de Nationale Commissie voor de Mensenrechten beter is gaan functioneren. Desalniettemin blijven de vrijheid van meningsuiting en van vereniging en vergadering beperkt. Doordat zelfcensuur veel wordt toegepast, is het moeilijk vast te stellen wat de consequenties zijn van uitgesproken kritiek op de regering, maar gevangenisstraffen van enkele maanden tot meer dan een jaar zijn mogelijk. De situatie in de gevangnissen en cachots blijft slecht, al is gepoogd de personen uit cachots zo veel mogelijk over te plaatsen naar gevangnissen, waar de situatie iets beter is. In gevangnissen en cachots, en bij arrestaties vinden mishandeling en intimidatie plaats. Verdwijningen en buitengerechtigde executies vinden nog steeds plaats, maar in zeer beperkte aantallen.

Groepen met een verhoogd risico op mensenrechtenschendingen zijn tegenstanders van de regering, met name personen die journalistieke of politieke activiteiten ontplooiën, of ervan beschuldigd worden banden te onderhouden met de gewapende groepen in de DR Congo, met de vorige machthebbers (het Habyarimana-regime) of met politieke groeperingen in het buitenland, zoals oppositiepartijen of de koning.

Nog immer zijn er ongeveer 300.000 ontheemden in Rwanda. Zij wonen vaak onder plastic zeil of bananenbladeren in de imidugudu. Ontheemden staan bloot aan veiligheidsrisico's, afhankelijk van de veiligheidssituatie in de regio waarin zij zich bevinden. Eerste opvang van terugkeerders geschiedt in doorgangskampen. Hervestiging loopt echter vaak vertraging op. Opvang in de regio vindt met name plaats in Tanzania en Uganda. Er bleef ook het afgelopen jaar een kleine stroom vluchtelingen op gang naar die landen.

De drie grootste Europese bestemmingslanden voor Rwandese asielzoekers zijn het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en België. Het VK stuurt geen uitgeprocedeerde asielzoekers uit Rwanda terug vanwege de voortdurende onveiligheid in Rwanda. Frankrijk heeft de afgelopen twee jaar om technische redenen geen uitgeprocedeerde Rwandese asielzoekers uitgezet. België kent geen categoriale bescherming, maar kent wel enkele categorieën asielzoekers, die een verhoogd risico op vervolging lopen. Uitgeprocedeerde asielzoekers worden wel teruggestuurd.

BIJLAGE 1

Literatuurlijst

Rapporten

African Rights, Rwanda: death, despair and defiance (Londen, herziene versie 1995)

African Rights, Rwanda, the Insurgency in the Northwest (z.j.)

Amnesty International, Rwanda, the troubled course of justice (Londen, 2000)

Amnesty International, Democratic Republic of Congo. Rwandese-controlled east: Devastating human toll (Londen, juni 2001)

Christian Science Monitor, Rwanda Attempts Attonement (9 mei 2001)

Economist Intelligence Unit, Rwanda Country Profile 1999-2000 (Londen, 1999)

Economist Intelligence Unit, Rwanda Country Profile 2001-2002 (Londen, 2001)

Economist Intelligence Unit, Rwanda Country Reports 1st qu.1999 –May 2001 (Londen, 1999-2001)

Het Grote Merengebied; een regionaal perspectief, verslag van een missie van leden van de Tweede Kamer en kerkelijke organisaties naar het Grote Merengebied in Afrika (augustus 1999)

Human Rights Watch, Leave none to tell the story. Genocide in Rwanda, (New York, 1999)

Human Rights Watch, Rwanda: The search for security and human rights abuses (New York, april 2000)

Human Rights Watch, Rwanda World Report for 1999. Human Rights Developments (New York, februari 2000)

Human Rights Watch, Shattered lives, Sexual violence during the Rwandan genocide and its aftermath (1996)

Human Rights Watch, Uprooting the Rural Poor in Rwanda (New York, mei 2001)

International Crisis Group, Five years after the genocide in Rwanda, Justice in question, (1999)

International Crisis Group, Tribunal Penal International pour le Rwanda: l'Urgence de Juger (7 juni 2001)

Ligue pour les Droits de la personne dans la regions des Grands Lacs (LDGL), Cas d'arrestation des jeunes universitaires don't 3 magistrats (zonder datum)

Ligue des Droits de la personne dans la region des Grands Lacs (LDGL), Halte aux disparitions: appel aux autorites Rwandaises (zonder datum)

Liprodhor, Declaration (3 mei 2001)

UN/ECOSOC/CHR, Report on the situation of human rights in Rwanda (2000)

UN/ECOSOC/CHR, Situation des Droits de l'Homme au Rwanda (Genève, 21-3-2001)

UN/ECOSOC/CHR, Allocution de M. Moussalli, Representant Special pour le Rwanda (Genève, 29 maart 2001)

UNGA/CHR, Situation of Human Rights in Rwanda (1999)

UNHCR, Global Report 2000 (Genève, juni 2001)

US Department of State, Human Rights Report for Rwanda-1999 (25 februari 2000)

US Department of State, Human Rights Report for Rwanda-2000 (25 februari 2001)

Boeken

Africa South of the Sahara 2000

Hilhorst, D. en M. van Leeuwen, Villagisation in Rwanda (Wageningen, 1999)

Imbleau, M. en W.A. Schabas, Introduction au droit rwandais (1998)

International Institute for Strategic Studies, Military Balance 2000-2001 (Londen 2001)

Prendergast, John, and Davod Smock, United States Institute of Peace, Postgenocidal Reconstruction: Building Peace in Rwanda and Burundi (Washington, 1999)

Prunier, G., The Rwanda crisis 1959-1994, history of a genocide (London, 1995)

Tijdschriftartikelen

‘À quand les investisseurs?’ Jeune Afrique nr. 2099 (3-9 april 2001)

‘Diane’, Kinderen eerst, no. 5 (oktober 1999)

‘En attendant le verdict’ Jeune Afrique, nr 2099 (3-9 april 2001)

‘Le discours et la methode’ Jeune Afrique nr. 2099 (3-9 april 2001)

Kuperman, A. J., ‘Rwanda in Retrospect’ Foreign Affairs, Volume 79 No. 1, p. 98-100

Mascini, F., ‘Rwandese ambtenaren verdienen niet genoeg om te eten’, Internationale Samenwerking (november 2000)

Sarkin, J., ‘The necessity and challenges of establishing a Truth and Reconciliation Commission in Rwanda’ Human Rights Quarterly, vol. 21, no. 3 (augustus 1999)

Persberichten

ANP

AP

IRIN-CEA

Reuters

Human Rights Watch, Press Release on Rwanda (New York, 1 februari 2001)

Human Rights Watch, Rwanda: Resolve Disappearances, Assassination (New York, 4 mei 2001)

BIJLAGE 2 POLITIEKE PARTIJEN

De politieke partijen die vertegenwoordigd zijn in het parlement (anno 2000) zijn:

<i>afkorting</i>	<i>naam</i>	<i>zetels</i>
FPR	Front Patriotique Rwandais	13
MDR	Mouvement Démocratique Républicain	13
PSD	Parti Social Démocrate	13
PL	Parti Libéral	13
PDC	Parti Démocrate Centraliste (vroeger stond de C voor Chrétien)	6
PDI	Parti pour la Démocratie Islamique	2
PSR	Parti Socialiste Rwandais	1
UDPR	Union Démocratique du Peuple Rwandais	3
SOF	Vrouwen	2
CNJ	Jongeren	2
AN	Armée Nationale	6
Totaal		74

(Het nationale leger, *Armée Nationale*, is geen politieke partij maar wel vertegenwoordigd in het parlement. Ook de jongeren- en vrouwenvertegenwoordigers zijn niet gelieerd aan specifieke politieke partijen.)

Een beschrijving van de maatschappelijke groepering of stroming waarmee elke partij verbonden is, is nauwelijks te geven. De leden van het parlement zijn niet verkozen en partijprogramma's bestaan niet. Partijgebonden nationale verkiezingen zijn niet vóór 2003 te verwachten.

Enig inzicht geeft de geschiedenis van de politieke partijen:

- in de koloniale periode werden, vanaf 1950, in het kader van beperkte democratische hervormingen, partijen opgericht. Eén van de partijen was de *Mouvement Démocratique Républicain-PARMEHUTU* (MDR-P), die een etnische (Hutu) basis had en zich verzette tegen de koloniale overheersing. In 1969 was dit de enige nog bestaande partij in Rwanda;
- in 1976 verbood president Habyarimana, die in 1973 door een militaire staatsgreep aan de macht was gekomen, de MDR-P en richtte de *Mouvement*

Révolutionnaire National pour le Développement (MRND) op, vanaf dat moment de enige politieke partij die alle Rwandezen zou verenigen;

- in het begin van de jaren 1990 werden onder druk van de oorlog met het RPF en van de internationale gemeenschap meer partijen opgericht, waaronder:
 - een vernieuwde MDR, gelieerd aan de vroegere president Kayibanda;
 - de PSD, opgericht door een groep Hutu intellectuelen uit Zuid-Rwanda;
 - de PL, opgericht door Tutsi intellectuelen en gericht tegen het in 1990 heersende bewind;
 - de *Coalition pour la Défense de la République* (CDR), een extremistische tegen Tutsi gerichte partij die ontstond uit de MRND, in reactie op het isolement waarin men zich door het meerpartijensysteem gedrongen voelde.
- na de genocide werd een forum van politieke partijen opgericht. In dit forum werd afgesproken dat gedurende de transitieperiode (sinds 1999 verlengd tot 2003) geen politieke activiteiten ontplooid mogen worden.
- sinds 1994 zijn vroegere 'Hutu partijen', zoals de MDR en de PSD, eerder 'Tutsi partijen' geworden. MRND en CDR bestaan niet meer.
- in mei 2001 deed voormalig president Bizimungu een poging een politieke partij op te richten, genaamd PDR-Ubuyanja. Dit werd hem verboden onder verwijzing na de afspraak van het forum van politieke partijen, zolang de grondwet nog in voorbereiding is.

BIJLAGE 3 BESTUURLIJKE INDELING RWANDA

De bestuurlijke indeling van Rwanda kent vier niveaus onder het nationale niveau, namelijk (te beginnen met het meest lokale niveau): de *cellule*, de *secteur*, het district en de provincie.

De *cellule* is de laagste administratieve eenheid, die uit circa 50 families bestaat. Alle bewoners van de *cellule* boven de achttien jaar vormen de ‘raad van de *cellule*’. Uit hun midden is in maart 1999 een uitvoerend comité gekozen. Voornaamste functie van dit comité is het bemiddelen in kleine conflicten, en het doorgeven van informatie van en naar de hogere bestuurlijke lagen.

De *secteur* bestaat gemiddeld uit 5 *cellules*. Aan het hoofd staat het, in maart 1999 indirect gekozen, uitvoerend comité van de *secteur*, dat verantwoordelijk is voor het lokale bestuur en de uitvoering van kleine werken.

In december 2000 is een nieuwe administratieve structuur opgezet. Hierbij is het aantal districten (voorheen *communes*) teruggebracht van 154 naar 106, elk met een inwoneraantal van tussen de 50.000 en 75.000.²¹¹ Aan het hoofd van de *commune* staat het *comité exécutif*, voorgezeten door een burgemeester. Voorheen werd de burgemeester aangewezen door de regering, maar sinds de verkiezingen van maart 2001 wordt deze gekozen (zie ook paragraaf 2.3 Politieke ontwikkelingen). Het district heeft een zekere administratieve en financiële autonomie.

De provincie (voorheen *préfecture*) heeft aan het hoofd een door de regering benoemde prefect. In de toekomst zullen de provinciale leiders gekozen gaan worden, maar een datum voor de verkiezingen is nog niet gezet. Wel zullen zij plaatsvinden vóór de nationale verkiezingen, die voor 2003 gepland staan. De *préfecture* is met name belast met coördinatie en supervisie.

²¹¹

UN/ECOSOC/CHR, Situation des Droits de l'Homme au Rwanda (Genève, 21-3-2001), p. 10

BIJLAGE 4 KAART VAN RWANDA

BIJLAGE 5 HUTU-TUTSI